

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

העורך: חיים טשרנוביץ (רב צעיר)

הוצאת א. ו. ו.

תשרי ת"ש

שנה א

ה ת ו כ ו ן :

מטרתנו הקונגרס הציוני ובעיותיו שלמה גולדמן
המצב המדיני והכלכלי של שכי הגולה חיים טשרנוביץ
האידיאולוגיה הדימוקרטית מהי? מרדכי מנחם קפלן
סיטאפסיכולוגיה ניסן טורוב
ר' יהודה אריה טודינא (ספור) יוחנן טברסקי
מסכת זכרונות: הכמי אודיסה רב צעיר
הכמת ישראל בארצות הברית יוסף ריידר
ספרותה של ארץ-ישראל בתרצ"ט ד"ר מ. רבינוון (ירושלים)
במדע ובספרות:

לחקר המקרא (על הקונקורדנציה של מנדלקרן, ר' חיים העליר
פלטיאל דיקשטיין — דיני עונשין ד. צ.
ד"ר ש"י טשרנא — לתולדות החנוך בישראל י. אובסי

רשימות נ. מהרבא
(א) ברכה חכם — חומה ומגדל. (ב) עקובא אריה ווייס — חברה חדשה, השלים.
(ג) דבורה בארון — מה שהיה. (ד) ברוך ציוויק — צמחי הדלועים בא"י בעבר ובהווה.

נוספות:

מכתבי ברכה מאת פרופ' אלברט איינשטיין, ד"ר סטיפן ווייז,
ד"ר שלמה גולדמן, פרופ' ש. דובנוב.
צילום: סופרי אודיסה.

ברכה „לבצרון“

מאת ב. מאנישעוויץ קא.

צעיר ורב יש בו טעם
זקנים כמצה שמורה,
בצרון יהיה מבצר לדת
וגם להשכלה נאורה,
ראה הקהל וישפוט
ומסוד חכמים מנויה וגמורה.

ולעולם תאכלו לחם העצבים,
עקודים נקודים וברודים?
יש ביה אצל מאנישעוויץ מיני תרגימא
חמץ ומצה ולחם חמודים,
רב לכם שבת על אכילת מצה
לחם עוני בלילי פסחים —
שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה

בַּצְרוּן

חוקרת א (1)

תשרי, ת"ש

שנה א

הצהרת

אלברט איינשטיין

ל"בצרוץ"

טפוח הרוחני וחנוך כלפי אחריות
מוסרית הם הם המטרות הנצחיות
אשר לשאיפת ישראל. יהי רצון
ויתרום בטאון-הוצאתכם תרומתו
להחייאת קניני היהדות ולהפצת
אור חדש.

א. איינשטיין

מכתבי ברכה

4 באוקטובר, 1939.

פרופ' משרנוביץ היקר:

כיוון ששמעתי כי במהרה יופיע „בצרון“, מיד נתמלא לבי שמחה, בעיקר שאתה תהיה עורכו, ולא עוד אלא שאין לי אלא להעריך את אומץ-רוחך ואת ראייתך למרחוק בקבלך על עצמך הוצאת ירחון עברי.

ביחוד היתה לי נחת רוח בשימי אל דעתי כי בזמן שהרכה מכצרים שחיו קיימים לחיי ישראל בכל העולם הולכים וכלים, מחשבתך היא להקים בצרון רוחני. אילו לא היתה כוונתך לעשות את הדבר הזה לפני בוא האסון הגדול, כי אז היה מן הצורך לפתוח במילוי התפקיד הזה כעת, לאחר מה שקרה לעם-ישראל בכל העולם כולו עקב חורבן חיי היהודים כפולין.

מי יתן ויתבחן מכתב-עת שלך כבצרון לישראל, ויהיה מקור הארה שכלית ועוז רוחני לכל המכירים בערך שיש לטיפוח אוצרות המסורת העברית הכבירה.

הנני מצרף לכאן המחאתי לשתי חתימות, אחת לי לעצמי ואחת לתלמיד-חכם יהודי, שמוכסחני בו כי יהא מחזיק טובה על משלוח „בצרון“ אליו הוא ד"ר שמואל קרויס, הדר בקאמברידג', אנגליה.

ברכות לבביות,

הק' יעקב שמואל בן מורנו הרב ר' אהרן הלוי זיזע ז"ל
המכנת ד"ר פטיפן פ. זיזע.

24 בספטמבר, 1939.

לעורך „בצרון” פרופיסור חיים משרנוביץ הנכבד, שלום רב!

שמחה רבה שמחתני בהודעתך אותי על הופעת הירחון „בצרון”. שם העורך, שעולם היהדות ועולם המדע מכירו היטב, היא ערוכה נאמנה שהירחון יהי לתפארת לכנסת ישראל באמריקה ולספרות העברית. יודעים אננו כלנו את תרומתך לחכמת ישראל, לספרות עברית, לציונות, ולהתפתחות המחשבה העברית בכלל במשך ארבעים שנה. ואתה גם היחידי באמריקה מחכמי אודיסה שעצבו את ספרותנו החדשה וקבעו לה צורתה הלאומית-אנשית. בודאי שתעניק לנו מאוצרך המלא והגדוש חכמה ומדע.

ואמנם הגיע הזמן לגול מעלינו חרפת העניות הרוחנית. במרכז היהודי היותר גדול שבקולום אין לנו אף ירחון עברי הגון אחד, שישמור לדורות בלשוננו הלאומית את פרי יצירת חכמינו וסופרינו המרוכזים. מקוה אני שב„בצרון” ישתתפו כל החכמים והסופרים ויגיהו את ספרותנו באור המערב. היהדות האמריקאית תרויח מהתבצרות הרוח שב„בצרון”. יש לסמוך על העורך שיוציא מתחת ידו דבר מתוקן.

מקדם אני בכרכה את „בצרון” שיוכה להיות מכצר הרוח ולמרכז תרבותי חשוב ולכבוד ולתפארת ליהדות אמריקה.

שלך בכבוד רב וכידידות,

שלמה גולדמן, נשיא ההסתדרות הציונית של אמריקה.

21 באבגוסט, 1939

לידידי הנכבד והיקר רבי חיים טשרנוביץ, שלום וברכה!

מכתבך מן VIII.8. הגיע לידי בקפיצת הדרך, אבל אנו כאן בקרית יערים הכודדת לא הורגלנו בנמים של אמריקה, ולכן תבוא אליך תשובתי בדרך ארוכה.

שמחתי לקראת הבשורת, שקבוצת חכמים וסופרים עתידה להוציא ירחון עברי ולחדש נעורי „השלוח“ מעבר לים אוקינוס. כבר דרשתי ברכים, שעתידה אמריקה לקבל חלקה מירושת היהדות האירופיאת, שהיא הולכת ונחרבת בתוקף מאורעות הזמן הנורא. נאמן אני לשיפתי: „שמע בכל לשון שאתה שומע“ — ומברך אני למפרע כל מפעל מדעי וספרותי בקרב היהדות האמריקאית בכל הלשונות המתהלכות בה: בעברית, אידית ואנגלית. ברכתי נתונה ביחוד לך, ידידי מימי פריחת ספרותנו, ולחבריך במפעל החדש.

בנוגע להשתתפותי ודאי שלא יפקד מקומי בירחון שאתה עומד בראשו, אבל עד ראש השנה ת"ש עלי לגמור עבודה של שלש שנים בהגחה אחרונה של „ההיסטוריה“, ואחר כך מוטל עלי לשלם „חובות סופר“ — לכתוב כמה מאמרים שהובטחו כבר לחברי עורכי קובצים ספרותיים בתפוצות ישראל. אקוה שבמשך החורף הבא יהיה לי פנאי לכתוב גם בשביל הירחון שלך מאמר קצר, וכינתים אראה מה טיבו של עובר זה בחוברותיו הראשונות.

שלך בכרית ידידות נאמנה,

ש. דובנוב.

מִטְרַת נֵר

מאת העורך

כלום יש צורך להוכיח את הנחיצות שיש בירחון עברי ספרותי-מדעי במדינה זו? אדרבה, הרבה צריכים העברים המשכילים להתנצל על העדר מרכז לספרות עברית רצינית בינינו עד עכשו. הלא מחר הוא שישוב בן ארבעה מיליון יהודים שיש ביניהם בלי ספק עשרות אלפי משכילים שקראו ושנו, יסתפק במועט קלוש, בשעה שהישוב בארץ-ישראל מחזיק כמה וכמה יומונים, וירחוניים ספרותיים ומקצועיים כצורך חיוני טבעי.

משלושת העמודים שעליהם עולם-ישראל עומד — תורה, עבודה וגמילות חסדים, — אחזה היהדות האמריקאית בשני העמודים האחרונים, והעמוד הראשון הולך ומתנודד ומתקיים בנס. כל יהודי שלא נטרחק מן החיים העממיים, מרגיש, פחות או יותר, את חובתו לגבי בית-כנסת וחברת-צדקה, אחד המרבה ואחד הממעט. זוהי היהדות האמריקאית המוסכמת שהיא מתקיימת בכח האינרציה בלי התאמצות נפשית. בעיני רבים הנדבנות היא כל עצמותה של היהדות; לדידם, כלל ישראל אינו אלא חברה אחת של „צדקה גדולה“.

ואולם תורת-ישראל המחשבתית והיצירתית, תורה החרותה על לוח-הלב, לא שכרי-לוחות המונחים בארון; תורה זו עדיין לא עמדו לה גואלים וגם אין לה קבע וחובה. הריהי בבחינת כרמלית, מכלל רשות היחיד יצאה ולכלל רשות הרבים לא הגיעה. ביחוד הספרות העברית החיה שאינה אחזת בקרני המזבח, ואין שם קדשים חל עליה, זו בודאי מונחת בקרן-זוית. ארון-הספרים, שהיה תפארת וגאון בכל בית יהודי, אפילו אצל עניים ביותר, נעלם ואיננו; ואם ישנו ארון, הרי ספרי-האומות מונחים בו, והספר העברי, אם לא הושלך החוצה לגמרי, מתגלגל במרתף ללא חפצים בו.

כשאנו מתגעגעים להחזרת עטרת העברית ליושנה, אין כוונתנו לדבור עברי בלבד; רצוננו גם במחשבה עברית. סוף סוף הלשון היא כלי-קבול לרעיון; ואם אין דעה, דבור מנין? במדינתנו התגבר בכלל שלטון הדבור על שלטון השכל. הכל רצים ודחופים להוציא את היהדות ידי חובתה בדבור-פה, במליצה גאה. הכתב, כמו הדיבור, הפך אף הוא פיטומי פראנות, לשון ריק נופל על רעיון ריק. החזרת התורה ליושנה, פירושה חידוש הרעיון והמחשבה, העמקת הלימוד והמחקר, העלאת הערכים בינה, דעה והשכל.

מגמת-פנינו: לא כחכמי ישראל בגרמניה שהעמידו את מדע-היהדות על העבר, מפני שלא האמינו בעתידה של האומה; לא כאחדים מסופרינו האחרונים שהעמידו את ספרות ישראל על ההוה בלבד, על החיים השוטפים בלבד; לא כאלה וכאלה, הספרות והמדע רצינו בהם. תהיה דרכנו דרך היהדות והיסטורית-

היצירתית מאז ומעולם, הכוללת בה עבר, הווה ועתיד, בחינת „אהיה אשר אהיה“, שפירושו היה, הווה ויהיה. ספרות שאין עמה תקוות-עתיד, לבית-קברות נדמתה ואפילו ציוניה בנויים לתפארת; ספרות שאין לה יניקה מן העבר, יכולה להיות יפה וברה, אבל אין בגרעינה כוח המוליד, ואין בה כדי פרנסת הדורות הבאים, שלא כספרות העתיקה שלנו, עשירת-המסורת, שהעמידה ולדות וולדי-ולדות עד סוף כל הדורות.

ספרותנו ההיסטורית פשטה צורה ולבשה צורה, זקנה ובחרות בה, ואין לה גבולין ותחומין. גם הגבול שגבלו ראשונים בין קודש לחול, בין ספרות דתית לספרות חיצונית, אינו גבול-עולם שאי-אפשר למחותו. „קודש חול“ הוא מושג יחסי, הסכמי, והוא משתנה לפי חילופי עתים ושינויי השקפות. שיר-השירים, ששרו רועה ורעיתו בימי קדם כשירדו אל „גנת אגוז לראות באבי הנחל, לראות הפרחה הגפן, הנצו הרמונים“, — אמרו עליו חכמי בית המדרש שהוא קודש-קדשים, משל לכנסת ישראל והקב"ה. באו אחרונים וחזרו והעמידו הדברים על פשוטם, ושיר השירים לעולם עומד, כי כל דור ודור רואה בו מהרהורי לבו ומאספקלריה מאירה שלו. אף שירי-חולין של רבי שלמה בן גבירול ורבי יהודה הלוי, שירי יין ושירי אהבה, נתקדשו בקדושת הדורות, והדרת-קודש חוספת היום על שירי עמנאל הרומי. אין ספק כי גם דברי שיר ומחשבה של סופרי דורנו שהם חולין-חולין בעינינו, ייהפכו קודש בדורות הבאים, הם ומחבריהם. ולא עוד אלא שלפעמים אף הנחשבים נסים בדורם, נעשים ענקים בהמשך-הזמנים. כללו של דבר, קדושין וחולין תחומיהם יונקים ומתפרנסים זה מזה. מה שהיום קודש נעשה מחר חול, ולהיפך, שירי-עם, למשל, הולכים ומתקדשים ברבות-הימים, אף-על-פי שיש הם ריקים מכל קדושה ואפילו מכל רעיון; לפעמים ניגונם מקדשם . . . גלגל הספרות קבוע ומזלות של הספרים חוזרים.

ואם תאמר, עם ישראל טובע בים של צרות שלא היו כמותן מיום גלות ישראל מעל אדמתו, הגיעונו בלהות העולות במוראן על כל ציורי-הדמיון המבהילים שחזו דורות קדמונים על „עקבתא דמשיחא“, ואנו באים ומושכים את העם לבית-המדרש של ספרות? — התשובה היא: לא משום בריחה מן החיים האיומים אנו מבקשים מנוס ומפלט בספרות, אלא מפני שהספר היה ויהיה לעולם המבצר של היהדות. החיים והספר ירדו כרוכים לעולמנו. בספר ביקש העם מעוז בשעת-שלום ותנחומין בעת צרה. „בה נסתכל וברא את העולם“. חכמי-ישראל היו מעולם מורי-הדרך לעם, עמודי-האש ההולך לפניו. לפיכך, בשעת-חירום זו, כדאי לשמוע דעת היושבים באהלה של תורה לתורות לנו את הדרך אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה.

היהדות היתה מעולם תורת מעשה. וכשם שכל תורה שאין עמה מעשה סופה בטלה, כך כל מעשה שאין עמו דעת-תורה סופו בטל. עולם-העשייה ועולם-האצילות עולים תמיד בקנה אחד, והם מחוברים יחד כגוף ונשמה. אומה שכל השקפת-עולמה היא תורה, והיא (כדברי רבי יהודה הלוי, כוזרי, מאמר ב', ל"ד) „כלב

באברים", אומה זו אינה יכולה ואינה רשאית להשען על אנשי מעשה בלבד מבלי לשמוע קול מהיכל. אמנם, אין אנחנו הולכים בגדולות ונפלאות, אבל לא ברעש ד'. גם נביאינו לא בקשו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה, ובטוחים אנו שגם בקרבנו ישנם בני עליה מועטים הצמאים לדבר ד'.

סופרי ישראל חכמיו טובלים כפלים, — כאחים לצרת כלל ישראל שברובם פגעה בהם הרעה תחלה, כמאמרם ז"ל: „אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה" (ביק ס'), וכאנשי־רוח הדואגים על שבר עמם ויש דבר־אמת בפיהם, אבל דבריהם אינם נשמעים מבלתי יכולת להשמיע קולם ברבים, והם נשרפים כרוכים עם הגוילים.

להחזיר עטרת חכמים ליושנה, להשיב את ממשלת הספר על כנו ומקומו ההיסטוריים, היא צו השעה. הן „לכונן את בית חיינו ולהשיב את שכינתנו בתוכנו" היתה מעולם תפלת רבים בעת צרה.

היהדות האמריקאית הולכת ונעשית המרכז הגדול ביותר בתפוצות הגולה, בין בכחה החמרי בין בכחה הרוחני, וברוך השם שלעת־עתה היא עדין יושבת בשלוה (אם כי פה ושם בוקע ועולה קול־הרשע גם על אדמה זו). האלמלי היתה מאורגנת בפנימיותה כראוי לקבוץ גדול שכזה, היתה ראויה לשמש מרכז רב לכל תפוצות הגולה. כלום היה הקבוץ היהודי בפולניה במאות הטי־י"ח, ובצרפת ואשכנז במאות הקודמות, גדול מן הקבוץ שלנו, ובמה זכו הם להגמוניה ולשלטון רוחני על כל תפוצות הגולה בשעתם אם לא בכח תורתם ובארגונם הפנימי?

הגיעה השעה שגם היהדות האמריקאית תשמיע את קולה — קול עברי — ברבים, ותראה סימני חיים של צבור היודע את ערכו ומכיר את מקומו בעולם־ישראל. הכרת עצמו ומקומו הנכון של אדם נקנית רק על ידי הסתכלותו במעמקי נשמתו ורוחו, על ידי קיימו את הצו: דע את עצמך. כיצד נגיע לידי מדרגה זו אם לא על ידי ספרות של דעת? הספרות העברית שימשה מעולם קנה־מדה ומאזנים למצב הרוחני של דור הדור, והיא המקשרת דור הווה אל הדורות אשר לפניו ואחריו.

בגשתנו היום להוצאת ירחון עברי, אין אנחנו חושבים שבוז כבר נמלא את כל חובותינו למדע העברי ולספרות העברית. מקום יש בה ביהדות האמריקאית להניח יסוד מוסד להוצאת הספר העברי במדה היותר גדולה ולשמש מעון למחשבה העברית, שכל סופר עברי וכל מלומד עברי בכל תפוצות הגולה ידע כי יש גאולה לכתביו, ואזנים קשובות למחשבתו, ואחים לעידוד ולעזרה לו, במדינה זו. אלא שבתחלה אנו רוצים שהירחון הזה ישמש מקדש מעט ומעין מרכז רוחני קטן, שמסביב לו יתקבצו טובי הכחות היצירתיים שבין הסופרים והמלומדים, וטובי הגרעינים הבריאים שבין הקוראים העברים הצמאים לדבר־אמת.

תפקיד אחד של הירחון, שאין מן הצורך להדגיש תועלתו, יהיה הקשר החי בין ארץ־ישראל הבונה, היוצרת, המתקדמת, ובין הגולה בכלל וארץ־אמריקה בפרט.

מיסדי הירחוק החליטו שזה כלי-המבטא החדש יהיה בלתי-מפלגתי. ואולם אין כוונתנו בכך לומר שלא יהיה לו שום כיוון שהוא, שהרי זה כאילו לא היתה לו מטרה כלל; אלא הכוונה שלא יהיה לו כיוון מפלגתי יחיד וחנוט, כלומר, נטיה מושבעת ועומדת לאחת מן המפלגות המרובות שבתוכנו. הירחוק ישמש בימה חפשית לכל הנטיות שבמחננו, בין בנוגע להשקפות על היהדות ההיסטורית בין ביחס לדעות במדיניות ציונית. האמת תהיה נר לרגליו, בלי משא-פנים לשום צד. כל הבא להאיר את הדרכים אשר אומתנו תועה בהן בשעה קשה זו ולבדוק מצבים ונסבות לאור מחשבה כנה ומחקר טהור נקיים מיצר-קנטור ומדעה קדומה, נאמר לו: ברוך הבא. ובטוחים אנו שלא אלמן ישראל מאנשים ברי-לב המשתוקקים לדברים הנאמרים באמת ובצדק.

עוד אנו עושים הכנותינו להוציא הירחוק, והנה אחזה להבת-מלחמה את כדור-הארץ. כמעט היסס הלב: האם זו עת ליצירת במה ספרותית-מדעית? אבל קול מנפש עונה: בזמן ששואה ניתכת על גולת-פולין עשירת המסורת, וארץ ישראל מתגייסת להגן על קיומה והישגיה, והקשר הספרותי שבין אמריקה ובין ארץ ישראל וארצות אירופה, עומדת לו סכנת הפסק או התרופפות, — לא לנו, יושבי אמריקה, להתמכר לרפיון-ידיים ואנחות-יאוש. דווקא היום כפולה ומכופלת עלינו החובה לבנות מבצר לרוח-ישראל, להציל את אשר אפשר להציל, ליצור מה שניתן לנו ליצור.

ותודה, חיווק-כפיים ולכוד-אחים, למשכילים נדיבים שיסדו הירחוק, לסופרים המאדירים אותו בכתביהם, ולחותמים אשר יקימוהו לברכה ועז.

הַקּוֹנְגְרֵס הַצִּיּוֹנִי וּבְעִיּוֹתָיו

מאת שלמה גולדמן

הצורך בקונגרס.

בְּקוֹרֵי בארץ הוכיח לי שבשעה זו אין הקונגרס יכול לפתור את הבעיות העומדות לפני הישוב והתנועה הציונית. אפילו בתנאים נורמליים אין פרלמנט הנאסף פעם בשנתיים מסוגל לברר במשך ימים אחדים, וכשהנאספים הם במצב נפש סוער, את הענינים הדורשים חקירה מתונה של ירחים והתיעצות שקטה; לא כל שכן שאין לקוות הרבה מהפרלמנט הדר-שנתי שלנו במצב אי-נורמלי. מפני טעם זה יעצתי גם בירושלים וגם בתל-אביב לדחות את הקונגרס, ובמקומו יאספו כשלשים מנהיגים, המוכרים בעולם הציוני, והם יעמיקו לחשוב ובמתנות ידונו על כל הבעיות העומדות לפנינו וגם יתוו תכניות העבודה. אולם הוכיחו לי שאחרתי בהצעתי, מכיון שצירים רבים הם כבר בדרכם לגנף, ולא עוד, הבטול הפתאומי של הקונגרס יתפרש על ידי אויבינו לרעה.

תכונת הקונגרס.

שמחתי שטעיתי בחשובוני. הקונגרס התרומם לגבהו. ואלמלא פחד המלחמה שרחף עליו ותקפו היה הקונגרס זוכה להיות אחד מהפוריים ביותר בתולדות התנועה. אמנם בעיני המתבונן השטחי והעתונאי הרודף אחרי סנסציות היה הקונגרס חסר מעוף-הדמיון ורגעיה-התלהבות ונאומים כובשי לבבות. אולם הסבה לכך היא שהשאלות שעמדו לפני הקונגרס היו שאלות מעשיות ולא אידיאולוגיות. אפילו המשתתפים בוכוח הפוליטי הכללי הכירו שאין כל תועלת בנאומים נלהבים על האידיאלים הציונים. כל הנאומים פנו לוכוח על טכסיסי המלחמה ולא על אידיאלי הציונות הנצחיים.

המלחמה באנגליה.

לא היו כל חלוקי דעות בדבר בגידת טשמברלין ומקדונלד. השאלה היתה איך להפר את השיטה החדשה של הממשלה. ואם כי לא חסרו הצעות. הנה רק מעטים העזו להתאמין בהצלחתם המוחלטת של טכסיסיהם. בכלל היו רווחות שתי השקפות. בן גוריון הציע להשתמש בכח כדי להחיש את עליה ב', התישבות, וכדומה. הוא טען שעלינו לעשות מה שאנגליה היתה עושה במצב כזה. היינו כשם שאנגליה היתה יוצאת למלחמה בהזדמנות כזאת. גם עלינו לצאת למלחמה. אולם הוא שכח שאנגליה לא נכנסה מעולם למלחמה מבלי היות מוכנה לה; היא גם עלתה בהכנה על יריביה. לעומתו ווייזמן דרש מלחמה דיפלומטית חזקה, אבל התנגד להשתמשות בכח.

לדעתי יש די כח לישוב לנחול נצחון שלי י, היינו ליצור טירור יהודי, שככל טירור, היה ממרר את חיי הממשלה. אולם אין לו די כח ואמצעים להשיג משהו חיובי, שיקדם את בנין הבית הלאומי, על ידי מלחמתו באנגליה. בקורי בארץ הוכיח לי, למעלה מעל כל ספק, שאין הישוב מוכן כלל וכלל להלחם כנגד השנאה המשותפת של בריטניה והערבים.

לכן דרשתי בקונגרס זהירות רבה. כל מה שבנינו בארץ ישראל עלה לנו בהתאמצות יוצאת מן הכלל. אין לנו הבטחון שנוכל להקים את ההריסות שתוסבנה על ידי שמושנו בכח. גם אי-אפשר להלחם בבריטניה ולהגדיל באותו זמן את מספרנו בארץ. אין לעלות על הדעת שנוכל להכניס עולים לארץ באותה שעה שאנו נלחמים באנגליה. גם הכנת עמנו לקרב אינה דבר קל ופשוט. אין שלטון למי שהוא בעולם היהדות להכריח יהודים להלחם באנגליה או זולתה. השתתפותנו במלחמה היא רק על ידי התנדבות, כבישה לצבא אין בידנו.

התנגדותי לשמוש בכח אינה מיוסדת על הטעם המוסרי בלבד. לא היתה כאן השאלה אם השקפת רבן יוחנן בן זכאי צודקת או זאת של בר-כוכבא. איזה ציוני שהוא לא יקבל תכנית בשביל הציונות והישוב אם הנה פחדנית, נסוגה אחור,

ודורשת שב ואל תעשה. יש להדגיש כי בן-זכאי הובא כנגד אלה המתיימרים ללכת בדרכיו ומעודדים בכל זאת תקומת טירור יהודי הנשען על פילוסופיה פשיסטית.

פעולות האלימות והוונדאליות המעטות שנעשו על ידי יהודים, אפילו קיום אגודת טירוריסטים לבדו, הטילו פחד בלבות רבים ועוררו גועל נפש בלב מרובים. הטיירוריסטים ומאהדיהם אמנם מעטים הם. אבל מעולם לא היו מרהיבים לנסות להוציא לפועל את תכנית-הרצח שלהם, אלמלא העזר החשאי של כמה מהמפלגות של המועטים. ואף כי אין אלה קשורים לטיירוריסטים באופן ישר, בטוחני שהם עודדו ועוררו את הטיירוריסטים בכמה דרכים נסתרים ונלחזים.

ולא רק למעשה כי אם גם להלכה מזיקים הם בהשקפותיהם הפשיסטיות. אחד מדברי המפלגות הועירות כתב שהיהודים והציונים טועים בזה שהגנו נוטים אחרי הארצות הדימוקרטיות השבעות ולא אחרי הארצות הפשיסטיות הרעבות. מכיון שהציונות היא בין ה"רעבות" עליה להטיל גורלה עם הארצות הפשיסטיות ולעזר להן להרוס את הדימוקרטיה המערבית השבעה, אויבתה לפי ההגיון.

אם כי וויצמאן ובן-גוריון נחלקו בטכסיסי המלחמה כנגד אנגליה, לא באו לידי מלחמה גלויה במלואה. רק בועדה הפוליטית נלחמו שניהם במרירות. זמן מה הגיע הקונגרס בין המצרים. וויצמאן היה מוכן לעזוב את גנף. אולם לבסוף ותו בן-גוריון. הוא נוכח שהקונגרס בפרט והעולם היהודי בכלל לא יקבלו את השקפתו על השמוש בכח. ההחלטה הפוליטית שנתקבלה מביעה בלי ספק את דעת הרוב הגדול של צירי הקונגרס.

אף כי המחאה כנגד הספר הלבן הכילה החלטה על המשכת עבודת הבנין בארץ, נראתה בכל זאת לכמה מפלגות, ביחוד למפלגת מדינת היהודים, כשליילית לגמרה. גרוסמן וחולתו דרשו הכרזה על המטרות הסופיות של הציונות. זה הביא לידי וכוח על חלוקה, פדרציה, ועל הצעות שונות מסוג זה. התנגדתי בהחלט לכל ההצעות האלה, אפילו לזאת של הפדרציה. טעמי כפול היה. ראשית, הזמן אינו יציב ואינו מסוגל בשביל לדון על מטרה סופית: הערבים מרירים יותר מדאי ומאקדונאלד — מעין אכזב. שנית, הייתי בטוח שוכוח בדבר המטרה הסופית היה מביא לידי פרוד בקונגרס. וזה אסור לנו בתכלית בשעה זו. חוסר האחודות הוא מסוכן בשבילנו בשעה זו. מאמין אני שמפלגות המועטים נמנעו מטעם זה להכניס את הקונגרס במלחמה על דבר וויצמאן.

בי"ד באוגוסט הצעתי לצירי אמריקה שנעכב את הקונגרס מלקבל כל החלטה מפורשת בדבר אי-השתתפות עם הממשלה. דעתי היתה כי הקונגרס היה מתקשה למצוא הגדרה כללית בשביל ההנחה של אי-השתתפות, והישוב היה מתקשה עוד יותר להוציאה לפועל. הצעתי שכל הענין ימסר, בלי החלטה פורמלית, לועדת

מומחים לשם חקירה מפורטת. הקונגרס יקבל רק החלטה לא להשתתף עם הממשלה באותם הדרכים של הספר הלבן המיועדים להביא לידי קיום את המדינה הערבית.

המפלגות.

הקונגרס שיקף מראשיתו את מצב הרוחות שבישוב. כבישוב כן בקונגרס היתה הוהתנצחות מרה. ההסתדרות הבטוחה בצדקתה נלחמה על המשכת דרכיה והחזקת כחה. מפלגות המועטים החליטו לגדע את בריח הברזל של ההסתדרות. פעם איימו שלש מפלגות בבת אחת לעזוב את הקונגרס.

יש להודות שלדאבוננו מלחמת המפלגות בארץ־ישראל רעה הרבה מבכל הארצות. בה היא נמשכת מהעריסה או מגן־הילדים עד הקבר. תזכיר שהוגש לי על ידי אחדים ממנהיגי היהודים החשובים מתחיל במשפט כעין זה: „מגפת החיים בארץ־ישראל היא המפלגתיות. אם לא תחזל המדיניות המסוכנת הזאת אי־אפשר יהיה להמלט ממשבר קאטאסטרופאלי ואולי גם ממלחמת אזרחים“.

ואמנם מדובר בארץ בחוסר אחריות ובפחזות על מלחמת אזרחים ועל רשימות שחורות של מנהיגים מולכים מעצמם. הריב הקשה הזה הוסב, לדעת רבים, על ידי ה„רודנות“ של ההסתדרות ועל ידי חולשת המפלגות האחרות, המחזקות ומעודדות על ידי אפריקה הדרומית וארצות הברית.

הבקרת המתוחה על ההסתדרות הפועלים מצד יריביה הנה מרה ונמרצה. מתנגדיה טוענים שדרכי ההסתדרות הם בלתי מוסריים, אכזריים, ורודניים. היא שמה את התכנית הסוציאליסטית מעל לאידיאל העם, את עניני ההסתדרות מעל אינטרסי הישוב. הם מעליבים את הרגשות הדתיים של רבבות יהודים; הם מכבדים את הדגל האדום יותר מן הדגל הכחול־לבן; הם מקדשים את יום הראשון במאי, אבל מחללים את יום הכפורים. אמנם כח ההסתדרות גדול בבנין, אפס הבנין הוא של מפלגה ולא של עם. החנוך, העליה, אפילו עליה ב', ההגנה, התעופה, חלוקת העבודה, הבאנקים, וכו', וכו', בקצור, כל העבודות העיקריות בארץ־ישראל הן פעולות מפלגתיות ולא לאומיות, היינו לא של כל הישוב המאוחד.

ההסתדרות לא הסתפקה ביצירת מכונה מפלגתית מצויינה כי אם גם כבשה לרגלי התרחקות וויצמאן מעניני ההסתדרות, את ההסתדרות הציונית ואת הסוכנות. צא וראה, העבודה הפוליטית, העליה והכספים הם בידי מנהיגי ההסתדרות. מתאוננים עוד שכל מסגרת הישוב היא סוציאליסטית ומארקסאית למורת רוח לבני הישוב, שברובם הגדול הם אינדיבידואליסטים לפי נסיונם, חנוכם ומסורתיהם, שאינם יכולים להסתגל על נקלה לחברה קבוצית.

במרירות קובלים שההסתדרות, שגדלה בכחה על ידי הכספים שנקבצו בכל העולם על ידי המעמד הבינוני, מבזה בארץ את אנשי אותו המעמד ואינה נותנת להם כל אפשרות קיום. כל המזכירים וסגניהם הם בני ההסתדרות; באמת כל משרות

הסוכנות נתגות לחברי ההסתדרות, שנעשו בירוקרטיים. כל בקרת המפלגה גורמת לאבדן המשרה; חברי ההסתדרות אינם סבלנים בדעות.

ההאשמות האלה כנגד ההסתדרות, שרובן שקר ומעוטן יש בהן קורטוב של אמת מוצדקות בקושי, הן מופרזות וחסרות הוכחה. עובדה היא שהסתדרות הפועלים כמפלגה מיצגת את היסוד החזק ביותר בישוב ואינה חוששת לנצל את עמדתה לטובתה. יש להצטער מאד שלמעמד הבינוני ולמעמד ה"עליון" במובן הכלכלי חסרות גם הסתדרות וגם הנהגה. מפני טעם זה אין נציגות להאכרים, הפרדסנים, בעלי האחוזות, ובעלי בתי החרושת לא באקזוטיבה של הסוכנות ולא בתעשייה ומסחר. מנהיגי הציונים הכלליים א' וב' והמזרחי אינם מיצגים אינטרסים כלכליים מאורגנים. מתאוננים עליהם שהם בעצמם מבקשים רק את כבוד מפלגתם ושואפים להגדיל את כחה. מאשימים אותם שהם מכניסים מבוכה בלבות בני הישוב באידיאולוגיות מטפיסיות הרחוקות משאלות החיים הבערות; הם מרגיזים את הישוב בקטטותיהם האישיות. רבים חושבים שאי־ההתענינות בקונגרס שהבליט הישוב השנה באה לרגלי הבזו של הקהל הגדול למפלגות ולמריבותיהן המגונות. ואכן מנין המצביעים השנה היה פחות מבשנת 1937 בשלשים אלף איש. נוסף על זה, העתונים הם קרתניים, מפריזים בחשיבות אנשים בינונים ומפליגים בהבעותיהם הבלתי חשובות ויוצקים על ידי כך שמן על המדורה. מורגש חוסר פרלמנט מחוקק דמוקרטי בישוב, שיאסף בקביעות לדון ולהתוכח על כל בעיות הצבור. העדר זה מגדיל את ההתנצחות המפלגתית. אמנם יש א ס י פ ת נ ב ח ר י מ , אבל היא לא נבחרה זה תשע שנים וגם היא מתוועדת רק פעם בשנה. ה ו ע ד ה ל א ו מ י אינו מציג את הצבור כולו, גם בכלל אינו מסוגל למטרתו.

אחדים מהמנהיגים האמריקאים, שנסו להתעסק בבעית המפלגתיות בארץ ישראל, לא היו, לדאבוננו, אוביקטיביים, וגם שטחיים היו בנתוח השאלה. הם הזיקו יותר משהועילו. הם לא השתיקו כי אם הגבירו את קרב המפלגות ועזרו לעשותו יותר מרירי. אחדים מהם הרחיקו ללכת והציעו יסוד מושבות של הציונים הכלליים והגברת היזמה והפעילות של הציונים הכלליים בשדה הכלכלה בכלל, והנה במקום להמציא דרכי אחד, במקום ליסד מושבות מאוחדות, היינו מושבות בלתי־מפלגתיות, ובלתי־לוייות, העמיקו הם את מחיצות הפירוד בלב הישוב. ובמקום לנצל כבוד אמריקה והשפעתה לכבות את הבקרת הזעומה והעכורה הם עודדה. הם עצמם נפלו לתוך היורה הרוחת.

האמריקאים צדדו עם מפלגות המועט בחשבם שבחזוק החלשות יבלמו את "עקשנות" ההסתדרות. הם לא הכירו שמפלגות המועט הן יותר פוליטיקאיות, במובן הרע של המלה, מאשר ההסתדרות. הם לא הכירו שההסתדרות ברוכה בהנהגה ששאר המפלגות מקנאות בה, אבל אינן יכולות להשתוות לה בדבר זה. אחדים מראשי המדברים האמריקאים בארץ העמיקו את הפרוד בהתבדלותם, בהדגשתם את אמריקאיותם. הם חושבים, כנראה, שזכות עצמית היא להיות אמריקאי,

והדרשת הכרה מיוחדת. אחדים מן האמריקאים צועדים בארץ קוממיות כפטרונים זחוזי דעת. כדחיים העשירים. יחס זה לא רק גרם חשד ותרעומות בלב הישוב על האמריקאים, כי אם מה שגרוע מזה, ההתבדלות האמריקאית הוסיפה דחיפה למכת ה"לאנדרסמאנשאפטיות". אם האמריקאים דבקים זה בזה ומדגישים את יחודם ומתבדלים, מדוע לא יעשו זאת גם הפולנים, הגרמנים, התימנים, וכדומה. במקום עם אחד יהיה לנו קיבוץ שכטים נפרדים. המנהיגים האמריקאים גם טעו בזה שהדגישו את העובדה החיצונית של אמריקאיותם והזניחו את התכונה הרוחנית. הם הרבו לדבר על הסכומים הגדולים שתרמה היהדות האמריקאית לישוב והמעוט להדגיש את ה"מעלות" החדשות שבהן מצטיין זה מאה שנה העולם החדש על העולם הישן. אהה, לא כל אלה שבאו לארץ-ישראל דרך אמריקה וגם לא כל אלה שגולדו בארצות הברית מחוננים במעלות אלה.

אחרי דרישה חקירה רבה באתי לקונגרס בדעה ברורה שסכנה היא להתקיף באכזריות את ההסתדרות ולחתר תחת מצבה ולבטל השפעתה. ההסתדרות היא כדפרעל הנכר ביותר בהתקדמות הבנין של הישוב. אחד מאורחי הישוב הביע את חשיבות ההסתדרות באופן זה: אם נניח שהתהרובתו של הישוב הוא גדול, כמו שמפלגות המעוט מכריזות ורצות שנאמין להם, עלינו להיות אסירי תודה להסתדרות כפלים. יש לכל הפחות איזו קרקע מוצקת המשמשת מנוח לכף רגלנו. יושם לב גם לעובדה המדברת בעדה, ש ש ב ע י מ ו ח מ ש ה אחוז מהנופלים בשלש השנים של הטרור היו חברי ההסתדרות.

אלמלא נפסק הקונגרס פתאום ואלמלא נמשך המשא ומתן מיזמו השלישי בצל-המלחמה כי אז היה ריב המפלגות זוכה ליום דין וברור. הקונגרס היה מביא בזה עזרה רבה לישוב. היה צורך רב להביא את השאלה לפני הקהל, לפוצץ את השמועות המתהלכות ולהבדיל בין האמת והדמיון. שנויים הסתדרותיים היו הכרחיים ורצויים. הקונגרס טפל ברצינות בשנויים האלה. אבל, אהה, ההרכבה החדשה של האכזקוטיבה שרבים היו מוכנים להלחם עבורה, נעשתה בלתי אפשרית על ידי סגירת הקונגרס שלא בשעתו.

חובת השעה.

החדשות המגיעות אלינו מהישוב מעת פרץ המלחמה מוכיחות בעליל שיש לסמוך על הישוב שיתרומם לגבה דרישות השעה. ריב המפלגות, וגם רוב השאלות שהעסיקו את הקונגרס, הם עתה רק זכרונות עמומים של עבר כהה. חובת כל ציוני, באמת חובת כל יהודי, היא להשתמש בכל השפעה ולהתאזר בכל מאמצי כח ולהקריב כל קרבן בשביל שהצרת ב ל פ ו ר , שהוצהרה בשנת 1917, תתגשם בשלמות בשיא מלחמת העולם השנית.

הַמִּצְבַּב הַמְדִינִי וְהַבְּלָכָלִי שֶׁל שְׁבִי הַגּוּלָּה

מאת רב צעיר

הַשְּׁבוּיִים בבבל חיו כבני חורין לא כשבוים והיו מצוינים שם בסדור חייהם הפנימיים, כי חיו בקבוצות ובקהלות צפופות ביחד כאומה יחידה, עד שיחזקאל הנביא היה יכול לדבר „אל הגולה תל-אביב היושבים על נהר כבר” (ג. טז). הם היו גם מתאספים מזמן לזמן לשמוע דבר ה' (ח. א; יד. א; כ. א). והזקנים היו ראשי המדברים ומנהיגי הגולה. כפי שנודע לנו כעת מן האפיפירון היתה גם הקולוניה היהודית באלפנטין מסודרה והיתה להם „עדה” בעלת אבטונומיה עם יפוי כח לעניני דת חיי חברה; גם המשפט האזרחי היה בידי המפקד הצבאי שלהם.

ובודאי לא היתה קולוניה זו היחידה באופן ודרך ההסתדרות שלה, כי גם הקהלות בבבל הסתדרו באופן כזה. הסדור הפנימי המצוין שאנו רואים אצל שבי הגולה עם זקנים, ראשי אבות, שרים ואדירים ועוד מנויים כאלה (נחמיה יב. לב-מ), את הסדור הזה — העלו עמהם מן הגולה (עזרא ח) שכבר שם היו מאורגנים על פי משמעת חזקה ואת ההסתדרות הזאת הוסיפו להמשיך ביתר תוקף בכחו המדיני של נחמיה הפחה ובכחו המוסרי של עזרא.

גם מצבם הכלכלי היה בדרך כלל מסודר כבני חורין, כנראה מדברי ירמיהו ששלח להם לאמר: „בנו בתים נטעו גנות ואכלו את פריה” (כט. ה), ויש מהם שהיו מגיעים גם לעשירות, כפי שנראה ששלחו כסף וזהב ועטרות לבית ה' (זכריה ו). וכן מספר יוסף הכהן שנבוכדנצר קבע ליהודים מושבות ונתן להם נחלות (קדמ. יא. א), ויש סמוכין לדבר גם ממסורת אגדה אחת. על מצבם הכלכלי המתוקן מספיקה עדות יוסף שרבים מהם לא רצו לשוב לארץ ישראל; כי נוחה היתה להם ישיבתם בבבל (שם יא. א—ג). הגולים היו שם בכלל מצב ה„קטיני”, מצב אזרחי ידוע בבבל, שהיה קרוב למצב הגרים אצלנו, ועל פי ההשערה היו חוכרים או אריסי אדמה. גם מדברי האגרת ששלח ירמיהו להם „בנו בתים נטעו גנות” משמע שבדרך כלל היו עוסקים בעבודת האדמה. אולם נראה שאחזו בהמשך הזמן גם במסחר, כפי שיש לדון מריבוי שמות היהודים שנזכרו בתעודות המסחר של הבבלים מן הזמן ההוא. בלי ספק התפתחו הקהלות הגדולות המפורסמות בישיבותיהן בזמן התלמוד, כסורא, נהרדעא ופומבדיתא, מן הישובים היהודיים בגלות בבל הקדומה. דרשת חז”ל על „החרש והמסגר” שהם היו גדולי התורה, ראשי ישיבות, היא יותר עובדה הסטורית מדרשה, כי באמת גלו לבבל טובי העם שביהודה, אנשי העליה, והם הם שקיימו ביניהם את הקשר הלאומי והסתדרו כחטיבה לאומית מיחדת מבלי להתבולל עם תושבי הארץ כגולי שומרון שלפניהם. ורבים מהם החזיקו במסורת זו עד התקופות המאוחרות, כשהיהדות הבבלית שגשגה הגיעה לאחת מן המדרגות העליונות ביותר בתולדות היהדות בגולה.

ואולם לא כך היה מצבם המדיני. בנידון זה אי אפשר היה לו למצב הגולים

להיות טוב מזה של שאר האזרחים בבבל. על פי המשטר האבטוקרטי בתקופת מלכי אשור, בבל ופרס היו כל האזרחים קשורים מסביב לארמון המלך וכל הנתינים היו נחשבים כמשרתי המלך, חייליו ועבדיו. כי קדושת שלטונו של המלך עמדה במרכז החיים של המדינה. אמנם בבבל הכירה הממשלה גם בזכות קנין פרטי, לא כבמצרים שכל האדמה היתה קנין המלך והשרים הגבוהים, אולם בחלקה הגדול היתה גם כאן האדמה אדמת הממשלה שהיתה מחכירה או משכירה לנתיניה חלקים חלקים והשכיר או האריס לא היה חפשי למסרה כרצונו למי שהוא אלא להמלכות או לפקידיה על פי הוראות הממשלה, שהיא השגיחה על כל עבודת האדמה והפקידים הגדולים היו הממונים עליה, באופן שהאכרים והאריסים היו משלמים מס גבוה בעד זכות עבודתם על חלקת האדמה המחולק להם על פי המלכות. כרגיל היו גם אנשי בינים, סרסורים, בין אילי הארץ בעלי האחוזות והחוכרים, וגם הללו היו פושטים את העור מעל עצמותיהם של האכרים עובדי השדות. חוץ ממש התבואה היה נהג גם מס הגוף שהיה התלוש חייב לעבוד בגופו ממש בשביל המלוכה. ביחוד היה שעבוד גוף כזה נהג ביחס להשביים במלחמה שהיו משועבדים למלכות בגופם ובמונם והיו מקבלים בחכירה את עבודת האדמה שניתנה להם מן המלכות. מצב כזה היה נהג גם תחת מלכות פרס שהאדמה היתה אדמת המלך ברובה האכרים היו נחשבים לשכירים וחוכרים והיו משועבדים למלכות ותקיפי המלכות שעבוד מדיני ושעבוד הגוף. גם בזמנים מאוחרים אנו מוצאים שכל העם היו יוצאים לעבודת המדינה, כגון לתקון שערי חומות העיר, וכדומה. בודאי נהג השלטון הפרסי בארץ ישראל עם היהודים שבי הגולה כמנהג המדינה בכלל, שהמלכים וכהני ההיכלות ובעלי האחוזות הגדולות, העשירים התקיפים, נעשו המושלים בקרקע והאכרים היו עבדיהם ממש או שכיריהם המשועבדים להם.

הבאים על החתום בכתב האמנה מתאוננים בתפלתם ואומרים: „הנה אנחנו היום עבדי ם והארץ אשר נתת לאבותינו . . . הנה אנחנו עבדי ם עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו כחטאתינו ועל גיתנו מושלים ונבהמתנו כרצונם“ (נחמיה ט, לו—לז), לשון זו מדברת דברים ברורים על המצב של שעבודם למלכות לא רק שעבוד מדיני אלא גם שעבוד בגוף, עבודת אישית ממשית, ביחוד ביחס לקשורם אל האדמה, כלומר שהם נחשבים כעבדים ושכירים על אדמת אבותם שכל האדמה שייכת למלכות זרה. „על גיתם ונבהמתם“ מובנו שהם היו שכורים וקשורים אל אדמת הממשלה שעבדה בהם כרצונם, וכן מתאונן גם עזרא בתפלתו: „ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו כי ם אנחנו ובעבודותנו לא עזבנו אלהים“ (ט, ח). „מחיה מעט“ זהו המצב של שכירים ועבדים על אדמת המלך ותקיפי המלכות המשליכים לעבדיהם עצמות שמתחת שולחניהם, שיריים כמה שהם מוצאים לטוב לפניהם, כמתנת נדבה.

בכלל נראה משברי פסוקים אחרים בעזרא ונחמיה שכל סידור החיים המדיניים והחברתיים היה תחת השגחה מעולה של מלכות פרס. טעות היא לחשוב שרשיון העליה של כורש היה מכוון לשיבת האומה לחיים לאומיים מדיניים חפשים

ולשלטון עצמי כאומה העומדת ברשות עצמה. כורש הרשה להם לעלות ולבנות את בית המקדש ולא יותר, כלומר הוא נתן להם חופש דתי אבל לא נתן להם חופש מדיני. בכל החיים המדיניים היו נכנעים למלכות והיו „עבדים“ על אדמתם. את החופש המדיני ביצרו להם עולי הגולה לאט לאט על ידי פקחותם המדינית; במדה מרובה עזר לזה הפחה הישר והלאומי הגלהב נחמיה, שידע להשתמש בשעת הכושר על ידי חלישות המלכות ופקידיה האחשדרפנים והפחות של עבר הנהר, שהיו רחוקים ממהלך העבודה. ושיחקה להם ליהודים השעה שבינתים נסתבכו מלכי פרס בסכסוכים פנימיים ובמלחמות ולא היתה דעתם פנויה להשגיח על מהלך החיים המדיניים שבארץ ישראל.

נראה שגם עבודת בית המקדש בראשונה לא היתה חפשית מהשגחת הרשות, שכן נאמר על פקיד הלויים בירושלים שהוא עומד לנגד מלאכת בית האלהים; כי מצות המלך עליהם ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו . . . ליד המלך לכל דבר לעם (נחמיה יא, כב—כה). הדבר נראה מתור מאד. מה ענין „מצות המלך“ אצל המשוררים בבית המקדש? ומה פירוש „לכל דבר לעם“? כלום הוא רק ביחס לבית המקדש או לכל דבר ממש, כלומר שהפקידים השגיחו על כל דבר ודבר של העם בכל פנות שהם פונים? בפשיטא מתורגם פסוק זה כך: „ופתחיה בר משומאיל מן בני זרח בר יהודה הוא שליט הוא על כל מין דאמר מלכא על כל נש על חושבנא דעמא על ראשיהון ועל חולתיהון“. לפי תרגום זה יוצא שפקודת המלך היתה על כל דבר העם ממש, על חשבונותיהם, על הראשים ועל החילים. אפשר להניח שעין הממשלה היתה צופיה ביחוד על בנין בית המקדש ועל כל מהלך החיים מסביב לעבודת בית האלהים משום חשש שמא כל העבודה הדתית הזאת אינה אלא כסות עינים לאיזו מזימה מדינית המתרקמת בסתר תחת מסוה הדת. ואפשר שחששה למלשינות צרי יהודה ובנימין שנחמיה קרא עליו מלך בירושלים (ו, ז). החשש נתגדל ביותר לאחר השתדלותו להגדיל אוכלוסי ירושלים ולמשוך אליה את טובי הכחות של שבי הגולה, כדי לעשותה מטרופולין של הישוב החדש; מטרת הממשלה היתה פיזור המרכזים של הישוב היהודי (דצנטרליזציה) כדי שיהיו משוללים כח מרכזי מאחד תחת היקף אחד ונחמיה שאף לכונן כח מרכזי לרכז את הישוב יותר ויותר מסביב לירושלים. כל שאיפות נחמיה והליכותיו מן השעה הראשונה לבואו בהתחלת בנין החומה ובארגון הפנימי של הישוב מוכיחות לכל על המטרות המדיניות שהיו בלבו, כפי שכבר הוכחנו זה במקום אחר, (תהי"ל, א', שער האומה). וזה לא נתעלם מעינה של הממשלה. לפי זה גם מובן לנו למה העמידה הממשלה פקידים על הלויים דוקא. לפי שהלויים היו לפנים החילים הלאומיים והיו מאורגנים על פי משטר צבאי, כפי שהוכחנו זה במקומו (ח"ב, שער הפולחן). לפיכך היתה השגחת הממשלה על כל מהלכם ותנועותיהם נחוצה ביחוד מחמת חשש מרידה. היוצא מזה, שהתאוננות העולים על מצבם, שהם „עבדים“ על אדמתם, לא היתה

התאוננות-שוא מכל הצדדים, בין מצד המדיני ובין מצד סדור החיים הפנימיים, החברתיים והכלכליים.

על ידי המצב המדיני הזה ששרר בתקופת העליה יתברר לנו בבהירות היחס שנתהוה לרגל המצב הזה בין שבי הגולה ובין האוכלוסים הקודמים שנשארו בארץ, זו „השארית“ שלא הגלו עם הגולה בגלות יכניה ובגלות נבוכדנצר. נחמיה מספר על צעקת העם על אחיהם היהודים: „ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה על אחיהם היהודים... ויש אשר אומרים שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה. ויש אשר אומרים לוינו כסף למדת המלך שדותינו וכרמינו . . . והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים ויש מבנותינו נבכשות ואין לאל ידנו, ושדותינו וכרמינו לאחריים“ (ה, א ואילך). הכתוב הולך ומספר איך נחמיה רב את „החרים ואת הסגנים“ ונתן עליהם קהלה גדולה ודרש מהם ששיבו להתובעים את שדותיהם ולא יבקשו מהם גם הכסף אשר הם נושים בהם, והשרים הסכימו בשבועה לפני הכהנים לדרישת נחמיה והוא פרסם את הדבר בפומבי גדול עפ"י טקס ידוע של „ניעור החוצץ“.

מה היתה כאן הצעקה הגדולה ומי הם שהתערבו בדבר ושכנראה היה כל הדבר תלוי בהם? כלום היו הם המלואים, ששעבדו את הלויים ונכסיהם, או שהם חבורת פקידים מיוחדת אשר בלעדיה אי אפשר היה לעשות את מחילת החובות? אולם באמת לא היתה כאן מחילת חובות פשוטה, אלא הרבה יותר מזה. בכל הענין הזה היתה מהפכה ציבורית חשובה מאד, וריפורמה גדולה במשפט חזקת קרקעות שהתלבטו על זה בני הישוב הישן עם הישוב החדש, כלומר בין הפליטים שנשארו בארץ לאחר החורבן ובין שבי הגולה.

כפי שהוכחנו למעלה לא נשארה כל הארץ שממה וחרבה, כי הגלו רק אילי הארץ, כלומר הפקידים הגבוהים, הגבורים ומנהיגי המדינה והעשירים התקיפים בעלי הנחלאות הגדולות וכל אלה שמלכות בבל היתה יכולה לחשוש מצדם למרידה. אולם ההמונים הפשוטים „מן העם הדלים אשר אין להם מאומה“, כלומר שאין להם לא עושר ולא חיל נשארו בארץ. הנחלאות העזובות שנעשו אדמת המלוכה של הכובש כדרך העולם, נתחלקה עתה לדלת העם, שהממשלה היתה בטוחה באמונתה למלכות החדשה, כמו שנאמר: „ויתן להם (נבוכדנצר) כרמים ויגבים ביום ההוא“ (ירמיה לט, י), כלומר שהוא חלק להם על פי המלכות את הנחלאות ולא שעזב אותן כהפקר לבז, ויגיד עליו רעו במלכים ב' כה, יב שנאמר: „ומדלת הארץ ה ש א י ר רב טבחים לכרמים ולגבים“ — משמע עפ"י חלוקת המלכות, וכן מתרגם יונתן שם בירמיה: „ו מ נ י נ ו ן למיהוי מפלחין בחקלין ובכרמיך. כן מתפאר סרגון מלך אשור: „ . . . גליתי (משומרון) והשארית ה ג ת י להם לקבל את נחלאותיהם של הגולים“, — משמע שהוא הניח להם את החלוקה עפ"י פקודת המלכות. בדיני בבל בכלל שרר החוק על חזקת שלש שנים, אם אחד התחזק בשדה עזובה מבעליה, ובפרט במדינה עזובה במלחמה כמו שהיתה ארץ ישראל

לאחר כיבוש נבוכדנצר, נשארה הארץ בידי השארית, דלת הארץ שהתנחלו עליה בדין המלכות . . .

ובכן דלת עם הארץ שמלפנים נעשו העשירים האילי הארץ היום, כי תפסו אחוזות גדולות של נחלות שדה וכרם שעזבו הגולים המלכות החזיקה בידיהם, שבי הגולה שבו אמנם, איש לעירו" אבל לא איש לנחלתו ולאחוזתו, ביחוד הללו ששבו בידיים ריקניות והיו עשוקי ורצוצי נחלה ולא נשארה לפניהם דרך אחרת אלא להיות שכירים על נחלת אבותיהם שמלפנים. בודאי עליהם, על התופסים בזרוע נחלות ורים, מקונן הנביא יחזקאל את הדברים החריפים הללו: „אחיך אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה אשר אמרו להם יושבי ירושלים רחקו מעל ה' לנו היא נתנה הארץ למורשה" (יא, טו), כי לא די להם שתפסו את נחלת הזרים וחשבו שלהם נתנה הארץ בירושה אלא שעוד הצדיקו עליהם על הגולים יושבי ירושלים את הדין ואמרו שהם רחקו מעל ה'. ולפיכך נענשו והלכו גולה ולקו בעונם, מה שאין כן הם, שנשארו לפליטה, היו צדיקים בעיניהם שמאת ה' היתה זאת שנתן להם את הארץ למורשה. דרכו של עולם כך הוא, שהתקיף הוא גם צדיק בעיניו וחושב שהוא צדיק בעיני ה'.

אמנם בנחמיה נאמר על בני יהודה שהיו יושבים, איש בנחלתו" (יא, כ, כה ואילך), אבל לא נתפרש, אם הכוונה לנחלתם הקודמת, כלומר אל נחלת אבותיהם או אל נחלות חדשות שרכשו להם. ברשימת בני המדינה העולים יושבי הגולה (עזרא ב) נאמר: „וישובו לירושלים ויהודה איש לעיריו", משמע, רק שהישוב העירוני נתחדש על ידי השבים אבל לא הישוב החקלאי שלא כל כך קל היה להשיג נחלת שדה וכרם, כי רק על הלויים נאמר מפורש שברחו איש לשדהו (נחמיה יג, י), מפני שאדמת הלויים היתה אדמת הקדש תרים לא ישבו בה, ולפיכך נשארה בחזקתם, גם בנוגע להערים לא נאמר אלא „ביהודה" שאפשר שיהודה היתה שממה ביותר, שנבוכדנצר עזבה שממה ולא נהג שם כמנהג סרגון בשומרון, שהביא לשם גולים מארצות אחרות, ולפיכך היו העולים שבים לעריהם העזובות וחלק מהם שבו גם אל „החצרים בשדותם" והם מעטים מאד מבני יהודה ומבני בנימין (נחמיה יא, כה—לו) שישבו בעירות, ובבנותיה". ברשימה אחת נאמר: ו ב י ר ו ש ל י ם ישבו מן בני יהודה ומן בני בנימין ומן בני אפרים ומנשה (דהיא, א, ט), ובכן אין אנו מוצאים בני שאר השבטים חוץ מיהודה אלא בהתישבות ירושלים, שאלו היו עפ"י רוב הפרוליסטריים, דלת עם הארץ היום, שלא יכלו לשוב לנחלות אבותיהם ולא מצאו להם מקום מנוחה ואיזו עבודה במחית שדה וכרם, הללו התישבו בירושלים לבקש שם מחיה מעט או שהיו משכירים את עצמם לעבודת העשירים. בכל אופן לא נאמר בשום מקום ברשימת העולים ששבו לנחלת אבותיהם, אדרבה, ראייה מפורשת שלא שבו מדברי נחמיה שאמר על עצמו, „רשדה לא קנינו" (וה, טז), והלא נחמיה היה מראשי בתי האבות, מזרע מלכות יכניה, ובודאי היו להם נחלות שדה וכרם לבית המלכות קודם שגלו, ולמה היה לו לקנות ולא שב לזכות בנחלת אבותיו? אלא כדאי שהשבים איבדו את זכותם על נחלת אבותיהם. מי שהיה

בידו כסף לקנות קנה לו נחלת שדה וכרם מנכסי נטושים ורטושים, ומי שלא היה בידו לקחו את חלקת אדמתם בחכירה מאת בעליהם החדשים או שהשכירו את עצמם הם ובהמתם כשכירים ועבדים לצמיתות לאילי הארץ ולפי המשטר הפיאודלי הנהוג אז.

מטענת הצועקים אל נחמיה נראה שהיו שלשה מיני סוגים של רצוצי משפט: קבוצה אחת טענה: „בנינו ובנותינו אנחנו רבים“, כלומר שהם נתנו בערבון את בניהם ובנותיהם בשביל לחם ודגן לזריעה והבנים נכבשו לעבדים ולשפחות. הקבוצה השניה היא זו שהיתה להם נחלת שדה וכרם, אבל נתדלדלו ואדמתם עברה להמלוים העשירים הם נשארו עבדים ושכירים על אדמת עצמם שכל הריחוק הוא להמלוים הם עובדים בלחמם, כי הכל ניתן בערבון ההלוואה „שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים“. יש אשר אומרים: „לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו“, הללו עבדו על אדמת הממשלה שלקחה מהם מסים גדולים וכבדים ולוו כסף לתשלום המסים ובאין לאל ידם לשלם יקחו מהם הממשלה או המלוים את האדמה בחזרה. שיעור הכתוב: „למדת המלך שדתינו וכרמינו“ הוא כלומר: למדת השדות והכרמים של המלך. ועל זה מתאונן גם עזרא: ותבואתנו „מרבה“ למלכים, מרבה כאן היא לשון ארמית, מלשון רבה גדל, וכוונתו לומר שהתבואה גדלה ורבה למלוכה ולא להם, שהם אינם אלא שכירים ואריסים על האדמה.

עד כמה שאפשר להוציא מהרצאת הכתובים היה היחס של השארית לשבי הגולה שלילי, אבל התנגדותם היתה מיוסדת לא על פירוד דתי או לאומי אלא על יסוד כלכלי. הישוב הקדום שהיה ברובו טפוס מתבולל, ושאנשיו בינתיים עתקו גם גברו חיל וירשו את נחלת הגולים, דעתם לא היתה בדרך הטבע נחה כלל מן העולים החדשים, אלו הסופרים המיוחסים המלומדים, „סלת נקיה“, שעלו עם ספר התורה שלהם ועם ספרי היחש שלהם והיונה להם גם „חזקה“ על נחלת אבותיהם ותבעו חלקם בפיהם. השארית הזאת הקימו גם להם „נביאים“ משלהם ובקשו תחבולות לרפות את ידי נחמיה, הם חששו שהפחה הקנאי הזה המזוין בכשרון מדיני גדול וגם בכח מדיני מטעם המלוכה, וההולך יד ביד עם עזרא הסופר, ועם כל הסופרים הלואמיים, והוא דורש צדק ויושר להלאנם ולבני הגולה המסכנים התלושים, ידחוק סוף סוף את רגליהם, ואולי יקח מהם בזרוע כחו את חלק ירושתו. הדיבור ששם יחזקאל בפיהם: „אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה“ (יחזקאל לג, כד). מכוח בדיוק לסוג האנשים הללו. זוהי התשובה שנתנו לשבי הגולה על טענתם שהתאוננו על „השארית“ שחטפו את כל הארץ לעצמם ואמרו להם: גם לנו חלק ונחלה בארץ, כלום אתם יחידים לרשת את כל הארץ? ועל זה באה תשובתם: הנה אברהם היה אחד וירש את כל הארץ, אנו שאנו רבים על אחת כמה וכמה שהיא ירושתנו בדין, ואתם מכיון שעזבתם אין לכם עוד חזקה עליה (ע' פ' הרד"ק). הטענה והתביעה בין הגולה ובין השארית, בין העוובים ובין המוחזקים, היתה אם כן טענה של דין חזקה וירושה מצד אחד ושל טענת יושר וצדק מצד שני.

גם בנבואת הנביא זכריה אנו מוצאים דברי תזכחה שתוכנם מוכיח שהם מכוונים ביחוד כלפי השארית הנמצאה, שהתנגדה להישוב החדש, עולי הגולה. הנה הוא מטיף דברי מוסר לאלו הנקראים בפיו „שארית העם הזה” שבעיניהם יפלא הדבר הזה, כלומר שהם לא האמינו בשיבת ציון ובבנין חרבות ירושלים, הוא אומר „גם בעיני יפלא”, כלומר הוא אמנם נס גדול, אבל הנס בא מכל מקום, והנביא מעודדם ומחזקם ואומר להם: „תחזקנה ידיכם”, והולך ומוכיח להם את הריחוק שיגיע להם על ידי העולים החדשים, „כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה”, — כלומר, שקודם ששבו בני הגולה היתה הארץ שממה ולא היתה עבודה ושכירות ועל ידי רבוי האנשים השבים נתרחבה העבודה ושכר האדם נתרבה, חץ מזה נתחזק בטחון הארץ, כי כשהיתה הארץ שממה אז „ליוצא וליבא אין שלום” מן הצד. הדרכים היו בחזקת סכנה וגם מחמת דוחק ופניות היה חרב איש ברעהו „ואשלח את כל האדם איש ברעהו”, מה שאין כך כשנתרחב הישוב על ידי העולים. אז נשתנו הדברים לטובה, „ועתה לא כימים הראשונים אני לשארית העם הזה”, כלומר להנשארים בארץ מקודם, „כי זרע השלום הגפן תתן פריה . . . והתנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה”. כדברים האלה מטיף נביא הזמן ההוא לבני דורו להוכיח להם שלא תהא עיניהם צרה באחיהם האביונים ששבו, שהם אדרבה הביאו טובה וברכה להתארץ, ומצב הארץ עוד ישתבח על ידי העליה בין מן הצד הכלכלי ובין מן הצד המדיני.

הרבה בודאי לא עזר להם מוסר הנביא, אבל אפשר שחלק ידוע מן העם הטח און קשבת לדברי הנביא כרגיל, אבל התקפים, „אילי הארץ” לא חדלו מלדחוק את רגלי העולים התחברו עם צרי יהודה ובנימין שרבים מהם היו „בעלי ברית” שלהם, ברית של חתנות שהתחתנו עמהם או ברית מסחר או שניהם ביחד, ועשו תחבולות, תחלה בסתר ואחר כך בגלוי, לחתור חתירה תחת מעשין נחמיה. המנהיגים של הקבוצה הזאת טוביה העמוני, סנבלט החורגי וגשם הערבי בודאי יהודים היו. טוביה זה הרי היה חתן ומחותן של יהודים והיה מחליף אגרות עם חורי יהודה (ו, יז—יח) וגם היתה לו לשכה בחצרות בית האלהים (יג, ה—י). דבר שאי אפשר להעלות על הדעת לו היה גוי גמור. אף סנבלט החורגי, הרי התחתנו עמו הכהנים הגדולים ומכתבי יב אנו יודעים שיהודי יב פונים אל בניו דליה ושלמיה שיגנו על בית מקדשם. סנבלט היה הפחת שבשומרון ובודאי היתה גם יהודה תחת משטרו קודם שבא נחמיה. אילו היה נכרי או אף שומרוני אי אפשר שיפנו אליו לעזרה על בית מקדש ישראל. אמנם, אי אפשר להביא ראיה מיהודי יב שהיו מבלבלים באמונת אלהי ישראל בשיתוף עם אלהים אחרים, וגם היו רחוקים ממקום המעשה ולא ידעו ממנהגי העם אלא על פי שמועה רחוקה. אבל מה שיוצא ברור מהרצאת ספורי המאורעות, הוא שרבים מן העם שהיו נחשבים גם לגדולים ולטובים היו על צד טוביה העמוני, והיו להם גם נביאים שעמדו על צדם. אמנם נחמיה אומר עליהם שהיו שכורים, אבל מכל מקום הרי אף הוא קורא להם בסתם נביאים, „וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים אשר היו מיראים אותי” (ו, יד).

ואינו אומר עליהם שהם נביאי שקר. ובודאי היו מקובלים בעם לנביאים טובים הם היו עם טוביה ובלי ספק רבים מישראל הלכו אחרי טוביה וסיעתו. אלמלי היו גויים, היה נחמיה מכריו עליהם מפורש שהם נכרים וגויים אמתיים. הוא מדבר עליהם אמנם בבח ושנאה. אבל מתיחס אליהם כאל מתנגדים מבני עמו ואמונתו שהתנגדו לפעולותיו. נחמיה מעיד עליהם: „וירע להם רעה גדולה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל” (ב, י), כאלו לא היו מבני ישראל, אבל מכל מקום אי אפשר לזהות את הקבוצה הזאת שבראשה עמדו סנבלט וטוביה עם „צרי יהודה ובנימין” שנגשו אל זרובבל ואמרו להם: „נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם”. מכל מהלך הדברים נראה ששם מדברים אנשים מבחוץ הדורשים גם כן לאלהי ישראל, וכאן עומדים לפנינו אנשים מבפנים, שמשום סעמים ידועים פנימיים הם רוצים להרוס מעשי ידי נחמיה. העיקר הוא ששם היו שׁוֹמְרֵי מִצְוֵי יְהוָה וְיִשְׂרָאֵלִים, יהודים מתבוללים.

מסביב לקבוצה זו התרכזו כל „אילי הארץ” בעלי האחוזות הגדולות שעינם היתה צרה בעולי בבל, כפי שאמרנו, וכבשו את המסכנים הללו ואת בניהם ובנותיהם לעבדים והפכו אותם לשכיריהם ולעבדיהם על אדמתם. אם היו לקבוצות הללו סעמים שונים להתנגדותם, אבל מטרה אחת היתה להם בלי ספק.

מה שיש בזה לברר להבנת הענין ביחוד הוא ענין החורים והסגנים. מהמשך לשון הכתובים לא משמע שהחורים והסגנים הם רק הם היו המלוים, הלא הכתוב אומר: „ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם יהוה יי” (א, כ). כלומר זו היתה צעקת הלווים העניים אל המלוים העשירים, שהיו חייבים להם כסף. גם נחמיה אומר: „וגם אני אחי ונערי נרשים בהם כסף ודגן, ובכן הרי היו הנרשים רבים ושונים ומן הכתוב משמע שכל הדבר היה נוגע לחורים וסגנים כאילו בהם לבד היה הדבר תלוי. ולא עוד אלא מה היו יכולים העשירים המלוים לעשות ביחס למדת המלך? הלא זהו ענין של מלוכה תלוי במלכות ולא בהם! כל הענין הזה יתבאר לנו לכשנברר את טיבם ומהותם של החורים והסגנים בכלל ותפקידם בתקוני נחמיה בענין שמיטת החובות בפרט.

אנו רואים את נחמיה פונה לעזרת החורים והסגנים, ביחוד כשיש לו צורך להוציא לפועל פקודות בהנהגת המדינה או גם בחיי הדת, בכח השלטון, כגון בחילול שבת (יג, יז), במתן מנת הלויים (שם יא) ובלקייחת נשים נכריות, שיד החורים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה (עזרא ט); כמו כן הוא קורא את העם להתייחס במעמד החורים והסגנים (ו, ה) אף-על-פי שהם עצמם לא באו בספר היחש אלא שעמדו על גבם, ולפעמים תדירות בא בריב עמהם. בכלל נראה שנחמיה היה נוהג הזירות מרובה בחורים וסגנים ולא היה לו אמון גדול בהם. כשבא לירושלים והתחיל לבנות פרצות החומה, העלים הדבר מהם, והוא אומר: „והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עושה וליהודים ולהכהנים ולחורים ולסגנים וליתר עשי המלאכה עד כאן לא הגדתי” (ב, טז). מזה שהוא מפרש לומר על הסגנים שהם לא ידעו, אף על פי שאומר סתם וליהודים ולהכהנים לא הגדתי,

משמע שהם משמשים איזו קבוצה בפני עצמה, שהיו מחוייבים לדעת מהו עושה אצפ"י שאחרים לא ידעו. כמו כן משונה המבטא ו ל י ה ו ד י ם ולחורים ולסגנים בכתב זה, והוא נמצא גם במקום אחר: „והיהודים והסגנים“ (ה, יז), וממנו נראה כאלו החורים והסגנים אינם יהודים.

נראה שהחורים והסגנים היו פקידי מלכות פרס שעמדו תחת פקודת הפחה. בנחמיה שם (ב, טז) נזכרו החורים והסגנים עם יתר עושי המלאכה, וכן נזכרו במגלת אסתר האחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה אשר למלך (ט, ג). הם היו על כן ממונים על כל מלאכת המלך, כלומר על מלאכת המדינה להוציא לפועל את פקודות הפחות, שלפי המשטר הקיים במזרח לא היה חילוק גדול כל כך בין הפוקדים את הפקודות לבין המוציאים אותן לפועל; שהאחרונים היו המחוקקים בפועל, ולפי זה היה כחם גדול, שבלעדיהם לא היה אף כח הפחה יפה להוציא איזה חוק אל הפועל. היחס של נחמיה להם על כן מתברר יפה; הוא קיים בהם ככבדהו וחשדהו.

החורים והסגנים הללו, פקידי מלכות פרס עמדו תחת השגחת הפחה. אפשר שהיו ביניהם גם גויים גמורים או שומרונים, אבל רובם בודאי ישראלים היו, אלא שהיו בעלי „שבועה“ לסנבלט ומרעיו, כלומר שנשבעו לו שבועת אמונים להיות סרים למשמעת פקודתו, והיו ביניהם בודאי גם שהיו נוטים לנחמיה ופעולותיו המדיניות, אבל אימת המלכות היתה עליהם ויראו ללכת עמו בגלוי, ולפיכך היה נחמיה נוהג זהירות בהם בבואו, וגילה להם סודו לאט לאט, ורק לאלו שחשבם לאנשי סודו והיה יכול לתת אומן בהם. על ידי פקחותו וישרת לבבו וגם על ידי חכמתו המדינית הנפלאה עלה בידו לרכוש את לבבם של חלק ידוע של החורים והסגנים שהיו גם מאוכלי שולחנו ועזרו לו גם במטרותיו המדיניות. לפיכך אנו מוצאים „חצי סגנים“, כלומר החצי מהם שהלכו אחריו והיו סרים למשמעתו ואחרים היו סרים למשמעתו של סנבלט וסיעתו, ואף בהללו שהיו מאנשי שלומו לא השתמש לענייני קדושה ודת ולא צירפם לראשי האבות ושרי הכהנים והלויים, כשעסקו בחזק הדת, כי הם לא היו אלא פקידי מלכות, ואם לפעמים השתמש בהם גם בסדרי הדת, כגון בניעור החיצון לא היה זה מטעם תפקידם הדתי אלא מטעם תפקידם הממשלתי. לאחר בנין החומה והמקדש כשהתחזק נחמיה על בעלי ריבו המדיניים החזקים ורכש על צדו הרבה מן החורים והסגנים התחיל בהנהגת הריפורמות הסוציאליות בענין הקרקעות ותפיסת הנחלות הגדולות של אילי הארץ שהפכו את העולים „המסכנים“ למעמד שפל של שכירים ועבדים. להוציא אל הפועל ריפורמה כזו היה דרוש כח מדיני ממשלתי גדול, כי המשטר הקודם התקיים על פי המלכות ופקידיה „החורים והסגנים“ שעמדו על קבוצת צרי יהודה ובנימין ותקיפי הארץ העשירים ובעלי היכולת. לפיכך רב נחמיה את ריב „העם“ עם החורים והסגנים, שבידם היה לכפות בכח המלכות את המלויים התקיפים ובעלי הנחלות הגדולות. נחמיה אמנם פונה אל המלויים ומוכיחם בדברים כבושים, שלא טובים הם מן הגויים

מעניהם ומצייקיהם, שהרי פדו את השבויים מעבדות של עול נכר כדי להפכם לעבדים לעצמם. אבל הוא מכוח עיקר טענותיו אל התורים והסגנים כבעלי השלטון בארץ, הללו באמת לבסוף עזרו על ידו והכריחו את המלכים לעזוב את החובות. על ידי עזיבת החובות השתחררו השכירים העבדים ממילא מן שעבוד גופם ושעבוד אדמתם לאילי הארץ ויצאו מעבדות לחירות והאדמה נעשית קנינם החפשי.

הפומבי הגדול שנתן נחמיה להתקנה הזאת של מחילת החובות במעמד התורים הסגנים ובמעמד הכהנים שהשביע אותם בשברעת האלה: „ככה ינער ד' וגר'„ שהיא שברעה חמורה החלה על כל הדורות הבאים, מוכיח שהיה זה תיקון סוציאלי לאומי יוצא מן הכלל. בטקס „ניעור החוצר“ היה בודאי חוץ מלשון אלה במובן „ככה ינער ד'“ גם סמל של סילוק זכות מן הקנין כשליפת הנעל לפנים. שנשתנה אחר כך לטקס של „קצצה“, שיש בכללו גם בו רמז של אלה, „נקצץ פלוני מאחזתו“, כלומר. ככה יהיה פלוני נקצץ מחייו אם לא יקיים את דברי האלה.

הפעולה הזאת של מחילת החובות בפומבי, שחרור העבדים הנחלאות ועמידת האכרים ברשות עצמם, היתה אחת מן המהפכות הגדולות כמו שחרור העבדים והחובות בין בימי סולן, שגם שם היה ביטול העבדות ומחילת החובות שני דברים התלויים אהודי, וכמו ביטול המשטר הפיאודלי בסוף ימי הביניים ושחרור האכרים ברוסיה, וכדומה. אחרי הריפורמה הזאת של נחמיה נתבטל כל המשטר הסוציאלי הקדום של השתרות התקיפים בעלי האחוזות הגדולות, בעלי „מגיעי בבית בבית, שזה בשדה יקריבו“ על ידי הלאות ושכירות על שעבוד קרקעות, שעל ידי כך נהפכו בעלי הנחלות הפעוטות לשכיריהם ועבדיהם של התקיפים, ונשתעבדו להם בחובם שעבוד הגוף הם ושדותיהם, ולפעמים גם בניהם לעולם. המנהג של שעבוד הגוף בחוב בטל מאז הלאה בישראל לעולם, ונשתרש הכלל הגדול שהעמידה ההלכה: עבדי הם ולא עבדים לעבדים.

טן המקורות להמאמר הנ"ל:

- 1) Kittel: Geschichte, III.
- 2) A. Cowley, Aram. Papyri, 1923.
- 3) Rostovtzeff, H. A. W. § X.
- 4) Winckler, Altor. For. II, Bd 4.
- 5) E. Klamorth, Die Judischen Exulanten in Babylonien.
- 6) Peiser, Skizze der bab. Gesellschaft, mitteil. der Vorderas. gesch. 1896.
- 7) Sment, Zeitschr. f. Assyriol. 1907.
- 8) Funk, Die Juden in Babylonien.

הַאִיִּדְיֹאֲלוּגְיָה הַדִּימוֹקְרָטִית מָהִי?

מאת מרדכי מנחם קמלי

I

לפי סיטמת ווילסון, היתה מגמת המעצמות המערביות במלחמת העולם האחרונה להבטיח את קיום הדימוקרטיה בעולם. אולם צודקים הם האומרים כי דוקא אותה מלחמה היא שהחישה את הגשמת שתי השיטות העלולות להביא כליון גמור על הדימוקרטיה: הקומוניזם והפשיזם. אם אנחנו מסרבים להשלים עם שיטות חיים וצורות שלטון המחריבות את עולם הערכים המיוסד על רגשי הקדושה, החסד, האמת והשלום, אין אנו רשאים להסתפק באנחות ובמחאות סתם, אלא עלינו לנסח באופן ברור מה היא באמת האלטרנטיבה לשיטות אלה, ולהקדיש לה את כל מרצנו. האלטרנטיבה שאני מציע כאן היא הדימוקרטיה, אבל בתנאי שנלמד לראות אותה לא רק כשיטה מדינית המצומצמת במוסדות ובמנגנונים אחידים שאכזבו את האנושות, ומתגדרת בסיסמאות שנתבדו. רעיון הדימוקרטיה כבר הוכר באתונה הקדומה ודנו בו פילוסופיה הגדולים, אבל מי יאמר כי צורה אחת לאותה הדימוקרטיה הקדומה ולדימוקרטיה של הארצות המודרניות הדוגלות בשמה? הדימוקרטיה היא שיטת חיים המתפתחת ומתרחבת בהתאם להתעמקות הנסיון והידיעה על תכונות האדם ועל יחסי החברה. אין לראות את המשטר הפרלמנטרי שנתגלה בחולשתו, ושמעמיד כיום את הדימוקרטיה בסכנה, אלא כנסיון בלתי מוצלח למצא את המכשיר הנכון לדימוקרטיה. מצד אחר, עיקרונות, כגון הסכמת הנשלטים וחירות היחיד, הם אך תנאים שאין לוותר עליהם במשטר השואף להיות דימוקרטי, אבל אינם ממצים את הדימוקרטיה כל עיקר. על מהות הדימוקרטיה עוד לא עמדנו. אם רוצים אנו להמלט מן היאוש שהקומוניזם והפשיזם עלולים להמיט עלינו, מוכרחים אנו להתחקות על האפשרויות הגנוזות בדימוקרטיה, ולהיוודע היאך אפשר לתלות בה את תקותנו להצלת האנושות מן התהוה ובוהו השורר כיום. הדימוקרטיה טיה הגיעה לשלב התפתחות המחייב לראותה לא רק כפילוסופיה פוליטית אלא גם כהלכה כלכלית וכשיטת חנוך. רק בהבינו אותה מכל הבחינות האלה נדע מה הם באמת הקשיים או המכשולים בדרכה. אולם במאמרי כאן אצטמצם רק בצד היסודי שלה המשמש בסיס לכל הבחינות האלה.

בדיון זה אני משתמש במונח „דימוקרטיה“ כחל על הנסיון לבסס את חיי החברה על הצדק כגורם מכריע באינטרסים מתנגשים של בני האדם. בהגדרה זו אני מניח כי בכח הרצון להשליט את הצדק ביחסים שבין אדם לחברו ובין עדה אחת לחברתה. הרצון בשלטון הצדק הוא לרוב רופף, או אין לו היכולת למצוא את הכלי החברתי הדרוש כדי להוציאו לפועל. זוהי הסיבה שהאלימות היא הגוברת ביחסי האדם. להלן אבאר למה אני מתכוון במושג „צדק“. אולם אפילו בלי הגדרה מסוימה יתכן להניח שכל הדתות ושיטות המוסר למרות שגיאותיהן וכשלונותיהן

ניסו לתפוס את מהות הצדק ולהמציא את המכשירים הנאותים להגשמתו. הדימר קרטיה בצורתה המודרנית היא אך נסיון חדש לעמוד על מהות הצדק ולמצוא את האמצעים המתאימים לביצועו.

כל חברה מבוססת על ההנחה כי קיימים שני סוגי כחות, המשפיעים על מהלך חייה, נראים ובלתי נראים. הכחות הנראים הם הנכללים בעצמים ובבני אדם כמהותם את התנאים המאפשרים את בני החברה להסתגל לסביבה לשם סיפוק צרכיהם הגופניים. כל הדברים הממשיים שמהם האדם גיזון ושעל ידיהם הוא מוצא מחסה מפגעי הטבע ומבני אדם הרוצים להאבדו, כלומר כל המון הכחות הנכללים באינ-טרטים של הכלכלה ושל התוקף שייכים לרשות הנראה. למרות כל השינויים שנתהוו בחיי החברה ובצורות העצמים האישיים המהווים את החומר של רשות הנראה, לא אירע כל שינוי בהנחה כי אי אפשר לחברה להתקיים בלי מספר יחידים שבידם ניתנת השליטה בחומר של רשות זו, ושרשאים הם לכפות את האחראים לקיים את פקודותיהם לגבי חומר זה. שורת יחידים אלה, המפקחים על רשות הנראה, מהוו את המנגנון הידוע בשם „מדינה“. מלבד הנוקטים בשיטת האנרכיה, לא עלה על דעת איש-מעשה או בעל-מחשבה כי יתכן לחברה להתקיים בלי מדינה ולהניח את הכחות האצורים ברשות הנראה בידי משטר של מתנדבים חסר כל כח כפיה.

מאידך גיסא לא כל כך קל לתפוס את טיב הכחות הבלתי נראים ואת מקומם במשטר החברתי. כמובן, ידועה לנו העובדה שלפנים דימו כי אותם הכחות שרויים בישים ובעצמים שחשובים לבעלי תכונות ורגשות אנושיים, אף כי הניחו כי יש הבדל איכותי בין כחות אלה ובין בני אדם. לכחות בלתי נראים אלה ייחסו שליטה בחיי האדם ובכל הדברים שבהם תלוי שלומו ואשרו. לכן נחשבו דוקא כחות אלה כמכריעים בגורל האדם ולא הכחות הנראים. מעובדה זו הסיקו שתי מסקנות: ראשית, כי מוכרחים בני האדם להתחשב בראש וראשונה בכחות הבלתי-נראים, אבל מפני שלא כל אחד מוכשר לכך, הרגישו כי רק אלה המחוננים בכשרונות נפשיים יוצאים מן הכלל מסוגלים לתפקיד זה. בידי יחידים כאלה הושם השלטון על כל עניני החברה שיש בהם איזה קשר שהוא אל הכחות הבלתי נראים. המסקנה השנייה היתה כי מכיון שהרשות של הבלתי נראה, כחה עדיף מכח הרשות של הנראה, יוצא כי המנהיגים המיצגים את הראשונה צריכים להיות מתוי דרך החיים בשביל כל בני החברה. ברור כי במושג של מיצגי הרשות של הבלתי נראה יש לפנינו מושג של אותו המנגנון המסומן באלפיים שנה האחרונות בשם „כנסיה“.

היחס בין שני המנגנונים, היינו בין הכנסיה ובין המדינה, מהווה את הבעיה החשובה ביותר בחיי הפוליטיקה של האנושות, ורק אם נראה את בעיית הדימוקרטיה לאור בעיית יחס זה, נבין נכונה מה הם הקשיים הכרוכים בהגשמת הדימוקרטיה למעשה. מבחינה היסטורית מענין למצא כי בימים קדמונים היתה תמיד יד הכנסיה על העליונה. אפילו כשבעלי המדינה היו היוזמים בהצעת תיקונים וחוקים, לא היה לתיקונים ולחוקים אלה שום תוקף אם לא נתייחסו למקור אלה. זה מתחור לנו כשאנו סוקרים את מקורות האישור השונים ששימשו בעבר, החל מן התקופה

הפרימיטיבית ביותר עד זמננו אנו.

1. הרוחות: בשלב הראשון של התפתחותם, מניחים בני האדם כי העצמים הבריות שבסביבתם הם בעלי רוחות הקובעים את גורלם של בני האדם, וכי רצון רוחות אלה הוא, אפוא, המגדיר את מצות ה"עשה" ואת מצות ה"לא תעשה", שרק הקוסמים והידעונים יודעים לנסחן.

2. האבות: בתרבות סין העתיקה, למשל, המשפחה המסונפת, שהיא החטיבה החברתית העיקרית, לא רק סיפקה ליחיד את כל צרכיו, אלא גם שמשה מקור זכויותיו וחובותיו. עובדה זו נסתמנה ע"י האלהת האבות. ככה שמשו האבות אישור למשטר החברתי של הסינים.

3. האלים: כשנתרחב היקף היחידה שמשה מקור האישורים, ובמקום המשפחה בא השבט שהוא חבר משפחות, הוכר אחד הרוחות או האבות לעליון על השאר. וכשנתרחבו שבטים שונים ונעשו לעם, הוכר כעליון האל של השבט הדגול. ואליו ייחסו בני העם את אישור משטרים.

מעולם לא עלה על דעת הקדמונים כי המנהגים והחוקים שנחלו מאבותיהם נבעו מצרכים אמתיים או מדומים שאבותיהם עצמם הרגישו בהם. היה מקובל אצלם כי כמו שהשמים והארץ וכל אשר בהם לא האדם יצרם, כן החוקים שבין אדם למקום והדינים שבין אדם לחברו לא האדם המציאם. הנחה זו היתה משותפת לעמי התרבות בכל חלקי תבל, כגון הבבלים, המצרים, היוונים, ההודים, והמכסיקנים. כאשר קם אצלם איזה מחוקק שסידר מחדש את החוקים הקיימים או שהוסיף עליהם משלו, האמין בתום-לב כי האל שהיה דבק בו, גילה לו את מערכת החוקים שהוא מפרסם. ובכח אמונה זו עלה בידו לכוזם על בני עמו. ברור הוא שהשקפה כזו שוללת כל נטיה למתוח בקורת על חוקים שהפסיקו מלהיות מתאימים לתנאי החיים, וכל רצון חפשי ליצור חוקים מתאימים לחיים. במצב התפתחות זה אין הצדק נחשב כמידה אנושית המתגשמת בחוקי התנהגות שהשכל יוצרם כי אם כבטוי רצון מוחלט. מצד האל, להיטיב לעובדיו.

העמדה האמורה לגבי סמכותם של החוקים הנחלים מן העבר ולגבי מקורם, היתה אותה שנקטו בה בני עמנו עד הדורות המאוחרים. ההבדל בינם לבין שאר האומות היה רק מבחינת המושג של האלוהות. בישראל הגיע מושג האל הלאומי למדרגה של מושג אלהי האנושות, ואליו ייחסו את מערכת המצוות שעל האדם לקיימן כדי שיחיה. עם התעלות המושג של האלהים, נולדה ההנחה כי אין זה לפי כבודו להיות מגלה רצונו מזמן לזמן, כפי שהאמינו העמים שעדיין היו שקועים באלילות. לכן הסיקו כי כל מה שדרוש לדעת בשביל התנהגותו נכלל בתורה שנתן האלהים לבחיריו, והתורה צריכה לשמש אישור לכל מה שהבריות חייבים להאמין ולקיים. לאחר זמן גרמה השפעת היהדות על השבטים השמיים שגם הם יכירו בתורה שלהם, היינו הקוראן והמסורת, כמקור האישור, מתוך אותה העמדה המסמנת את עמנו. ההבדל בין מושג התורה אצלנו למושג מערכת חוקים כגון

אותה של המרופי או של מנו מקביל להבדל שבין אלהי ישראל לאלהי המרופי או מנו. הבדל כזה הוא רק יחסי ולא מהותי.

כשנחרבה מדינתנו וכשהעתיקה הסנהדריה את מושבה מבית המקדש ליבנה, היו מייצגי הרשות של הבלתי נראה לשליטים בחיי אומתנו. אין זאת אומרת כי כזה חדלנו להיות עם. פשר עובדה זו הוא כי בחיי הגלות שלנו נצטמצם תפקיד הרשות המדינית ונתרחב הכח הכנסיתי. המצב אצל הנוצרים היה שונה קצת, אף שגם אצלם היתה יד הכנסיה על העליונה עד תחלת המאה השש עשרה. במאות הראשונות לאחר נצחונה ניהלה הכנסיה הנוצרית, היינו המנגנון שייצג את הערכים הבלתי נראים, גם את עניני המדינה, היינו מערכות הכחות הנראים. אבל אחרי כן היתה מוכרחת להלחם נגד הכח המדיני שהיה הולך ומתגבר באומות האירופאיות, עד שהגיעו לידי עמידה ברשות עצמן. אחרי כן פררו את הכנסיה, ושעבדו אותה לגמרי לרצונן.

II

ריבונות זו של מייצגי הכחות הבלתי נראים בחיי העמים הקדומים התחילה ללבוש צורה חדשה אצל היוונים והרומאים. הללו גרמו שיתפסו כחות אלה באופן אחר, באשר זיהו את בני התברה עצמם כמקור האישור לחובות ולזכויות, לחוקים ולתקונים של החטיבה הפוליטית. לשלב זה הגיעו לא מתוך הכרה ברורה של מרידה נגד השלטון הכנסיתי, שהרי מבחינה ידועה המשיך אותו השלטון להתקיים אפילו אצלם; אלא שעצמיותה של הרשות המדינית הלכה הלוך והתגבר אצלם. הם שהולידו את רעיון האזרחות. מאז והלאה נעשו האזרחים — כלומר בעלי אינטרסים ממשיים הקשורים בעצמים ובאישים המהוים את הסביבה — אחראים בעד הנהלת המדינה, ובעד החוקים שעל פיהם היו צריכים השליטים לנהל את המדינה. במידה שהאזרחים עצמם השתתפו בחקיקה, ולא פנו לאישור ממקורות שממעל או מחוצה להם, בה במדה התחיל היחיד להיות עומד ברשות עצמו ומסב את עיקרון הצדק לחייו הוא ולחיי עדתו. זוהי מהותה של הדימוקרטיה.

לרוב מתארים את הצעד הזה של היוונים כצעד לקראת מדינה חילונית. אף כי מבחינת מה תיאור זה נכון הוא, בכל זאת אין הוא ממצה את עצם העובדה, והוא גם מערבב מושגים ממינים שונים, כמו שנראה להלן. אז נעשה בודאי הנסיון הראשון לשחרר את עניני המדינה, היינו מערכת האינטרסים הממשיים, משלטון הממונים על מערכת הכחות הבלתי נראים, שבכללם הם הערכים האידיאליים שנבעו מהשקפות פרימיטיביות ומאמונות תפלות. יתכן, איפוא, לפרש אותה התופעה כשחרור המדינה מרבונות הכנסיה שעבר ומנה, והיא חדלה להתאים למהלך הרעיונות של הדורות ההם. אבל אין להסיק מכאן שהצליחה המדינה המושלת ברשות הכחות הנראים להיות דיה לעצמה, ושהיתה יכולה לוותר לגמרי על הרשות של הכחות הבלתי נראים, אם במסגרת רשות זו נכלול גם את הערכים האידיאליים המוסריים הכרוכים בהשקפות נאורות. והראיה כי דוקא אז צמחה הפילוסופיה הרחנית שנסתה למצוא פתרון לשאלה איך להתחשב בכחות הבלתי נראים, שהתחילו להפסם לא כפועלים באישים ובעצמים מיוחדים, אלא כהיררכיה של אידיאיות.

כמובן, היתה זו תקופה של תסיסה ומהפכה במושגי הרוח, זאת אומרת, בשאלות כגון אלו: מה הוא טיבם של הכחות הבלתי־נראים, היינו דרישות הצדק, ומי יחשב למוכשר ליצג אותם בהנהלת המדינה. מכיון שהוטלה האחריות על היחיד להיות המסב את עיקרון הצדק אל חיי המדינה, מי יערוז כי ידע מהו צדק, וכי יהא מוכשר לבצע אותו?

זהו הרקע להופעת סוקרטס ואפלטון. עכשיו אפשר להבין את מהות הצעתו של אפלטון, כי הפילוסופים הם לבדם הראויים להיות מנהיגי המדינה. לאור סקירתנו על מהלך ההתפתחות של היחסים בין הכנסיה ובין המדינה, מבחינת הגדרתנו אותם, היתה הצעת אפלטון מכוונת לקראת החזרת הכנסיה לא רק לרבונות, אלא לקראת העשותה המושלת היחידה בחברה. אין פלא שהאוטופיה של אפלטון שמשה במשך הזמן כאידיאל לכנסיה הנוצרית. אולם מבחינת שאיפתו להבליט את שלטון הצדק בחברה, יתכן לזקוף את הצעתו על חשבון שגשוגו של רעיון הדימו־קרטיה. אבל מבחינת הגשמת הרעיון נוכח אפלטון בעצמו ע"י הכשלוֹן שבסירקוזה כי אין ערך להצעתו. את המושג „דימוקרטיה“ זיהה בשלטון ההמונים שהם להוטים רק אחרי סיפוק מאוייהם קצרי הראות, ושהם בלתי מרוסנים מאת הצדק והיִושר, לכן התנגד לדימוקרטיה. אבל אם נשים לב לא למונחים כי אם לעצם הענין, ניזכה כי אפלטון ניסח שני עיקרונות יסודיים למושג הדימוקרטיה, ואלה הם: א) כי הכחות הבלתי־נראים מתקיימים לא כאישים נפרדים הדומים לבריות בדמותם ובתשוקותיהם, כי אם כאידיאות הנתפסות רק על ידי התבונה; ב) וכי המטרה במשטר החברתי צריכה להיות לבצע את האידיאות של הטוב והצדק. העיקרון הראשון שלל את המושג ההמוני על הכחות הבלתי־נראים, והעיקרון השני שלל את ההשקפה כי התוקף הוא הצדק, כלומר כי המדינה או המנגנון המיצג את הכחות הנראים והאינטרסים הממשיים של הכלכלה ושל התוקף, היא לבדה צריכה להיות המכרעת בחיי החברה.

גם אריסטו התלבט בשאלה מה צריך להיות היחס בין ההתחשבות בכחות הבלתי־נראים ובין ההתחשבות בכחות הנראים. גם הוא נקט בדעה כי מטרת החברה צריכה להיות ביצוע הצדק. אבל לפי דעתו לא נכונה היא הצעת אפלטון, מפני שהיא מבוססת על ההנחה כי שני סוגי הכחות הם סוגים נפרדים לגמרי, ונגדיים אלה לאלה. לעומת זאת הוא סובר שמציאותם של הכחות הבלתי־נראים קשורה באופן מהותי במציאותם של הכחות הנראים, היינו כי האידיאלים והאינט־רסים אינם שתי רשויות נפרדות אלא משולבות זו בזו. אם כן צריכה ההנהלה להיות ביד הממונים על הכחות הנראים, ז. א., ביד המדינה. אולם כדי שישלטו רבי־המדינה ברוח הצדק ושלא ינצלו את תוקפם לתועלת עצמם, אלא ישתמשו בו לתועלת הכלל, מצא, לאחר שהשוה את התחוקות השונות והמשטרים השונים, כי דימוקרטיה מוגבלת היא המסוגלת ביותר להכריח את אלה שבידם התוקף המדינתי להתחשב בכחות הבלתי נראים, ז. א., בדרישות הצדק והשלום. אין ספק כי אריסטו קלע יותר אל אמיתת המציאות בהשקפתו על היחס

ההדדי של שני סוגי הכחות הנ"ל, אבל פתרונו רק עורר בעיות חדשות שהן עדיין עומדות בתיקו. הפתרון שלו מכוון למסירת הממשלה לגמרי בידי המדינה, הממונה על האינטרסים, ואינו מפנה כל מקום למוסד ככנסיה, שהיא מנגנון מיוחד לשם אידיאלים וערכים. אבל שוב מתעוררת השאלה: מי יערוב שהשליטים ישלטו לפי דרישות הצדק? האם הרוב המכריע הוא שמגדיר את הצדק? לאחר מאות שנים בא יום וחשבו באמת ככה, אבל הנסיון הוכיח כי גם זו שגיאה. אין זאת אומרת כי אפשר לדימוקרטיה לוותר על הכח המכריע של הרוב, ועל זכות כללית להצבעה בעניני המדינה. להפך, זו היא טעותם הבולטת של אפלטון ואריסטו, שהם מגבילים את זכות ההצבעה וההכרעה אך בבני המעמד העליון, ושוללים כל זכויות אזרחיות מן האומנים. הם לא ראו כל סתירה בין הדימוקרטיה ובין מוסד העבדות; מושגם על הצדק היה מוגבל רק בבני מעמדם הם. אבל מבחינת הצדק, בין כמובנו המצומצם של הקדמונים, ובין כמובנו הרחב של המודרניים, כמהותי לדימוקרטיה, הוברר למדי כי הכרעת הרוב אינה מבטחת את ביצועו.

הכנסיה הנוצרית נסתה להגשים במידה מרובה את האוטופיה של אפלטון, אלא שבמקום הפילוסופים שהכשרתם היא בטיפול האידיאות, מינתה היא את הכמרים, שהכשרתם מבוססת על אמונה שלמה במסתורין של גאולת-האדם ע"י האלהות המתלבשת בכשר-ודם והמקריבה עצמה כדי לכפר על חטא האנושות. זאת אומרת, שהכנסיה הנוצרית חידשה את תפיסת הכחות הבלתי-נראים כמתקיימים באישים, כגון אישיות ישו, ובעצמים, כגון הלחם והיין של הסעודה הקדושה, וכי, אמנם נעשה נסיון ע"י תומס אקווינס ותנועת האסכולסטיקה לפשר בין תפיסה זו ובין דעות הפילוסופיה היוונית. אבל סוף סוף הוברר כי אי אפשר לשתי השיטות על הכחות הבלתי-נראים, שיטת המסתורין הנוצרית ושיטת הפילוסופים הראציונליסטית, לדור בכפיפה אחת.

התחיה הקלאסית הידועה בשם „ריניסנס“ היתה שיבה לדיון על היחס ההדדי שבין שני סוגי הכחות לאותו שלב שעמדו בו לאחרונה הפילוסופים הגדולים. אז התחילה להתרקם מערכת מושגים חדשה, המהוה חלק מהותי בהתפתחות הדימוקרטית. הגורמים למערכת זו הם אלה: המהפכה המסחרית והתפשטותה של האנושות האירופאית על שטחי ארצות חדשות, וגם הצעות הוגים שניסו לנסח את דרישות הזמן החדש. בראשם עומד מכיאולוי שהניח את יסוד המדינה המודרנית. הוא תאר מדינה זו כשלטת בכחות הנראים, ללא כל התחשבות בכחות הבלתי-נראים. מבחינתם כמיצגים את הצדק ביחסיהם ההדדיים של בני האדם. לפי סברתו, אי אפשר למזג את הצדק ברשות האינטרסים הממשיים. הם נשלטים רק בכוח האלימות. הכחות הבלתי-נראים שייכים רק לעולם הבלתי-נראה של אחר המות, אבל הם מחוץ למקומם בחברת בני אדם בעולם הזה, בין כמובן הניתן להם מאת הכנסיה הנוצרית, ובין כמובן המוסרי הניתן להם מאת הפילוסופים. מבחינת ההתחשבות באינטרסים הממשיים של המדינה והשתחררותה משלטון הכנסיה הנוצרית מהוה

הנסיך של מכיאחולי קידמה דימוקרטיה; אבל מבחינת החתירה מתחת הצדק כיסוד למדינה היתה שיטתו נסיגה אחורנית. במאות השש עשרה והשבע עשרה קמו הגנים כגון בודין, גרוטיוס, הובס, שפינוזה, ולוק, וניסחו נוסחאות שונות למדינה ששימשו בסיס ליסוד המדינה המודרנית, אבל עד היכן הניחו לדורות הבאים מקום להתגדר בו, מוכח מהעובדה שאפילו כיום לא הגיעה האנושות למושג ברור על ההבדלים שבין תפקיד האדם כאדם ובין תפקידו כאזרח; עוד לא הוברר אם תפקידים אלה אחד הם, או אם יש לאדם זכויות וחובות שאינן נכללות באזרחיות. ואין צריך לומר, כי את בעית הדימוקרטיה בודאי לא מיצו.

כדאי לשים לב לתנועה הפרוטסטנטית כדי לדעת עד היכן הועילה היא להתקדמות הדימוקרטיה. לכאורה, הרי שיטתה שענין האמונה וגאולת הנפש הוא ביד היחיד וכי אין שום מתווך צריך להתערב בינו ובין האלהים היתה צריכה להוות צעד ראשון בדימוקרטיה, יען כי לפיה נחשב היחיד לעומד ברשות עצמו, והאחריות לבקשת הצדק מוטלת עליו. אבל האמת היא כי לא עלה על דעת לוטר, קלוין וצוינגלי להסיק מסקנה דימוקרטיה כגון זו. הם השתמשו בקריאה למצפון היחיד אך בשביל מטרה אחת, זוהי להתחליש את חזקת הכנסייה הקתולית על אזרחי המדינות שמרדו, ולאפשר לארגון מערכה פוליטית ודתית חדשה. מהתפרצות זו נגד הכנסייה יצאו שני מיני מערכות, מצד אחד זו של הכנסייה האנגלית והכנסייה הלוותרנית, ומצד אחר זו של הכנסייה הקלוויניסטית. במערכה הראשונה נשתעבדו הכוחות הבלתי נראים לאינטרסים של האזרחים, זאת אומרת, המדינה הורמה על נס היא השתמשה לשם צרכיה באידיאלים ובאמונות של הכנסייה. לעומת הזכות האלהית של האפיפיור, הצהירו המדינות הפרוטסטנטיות כי לא לאפיפיור כי אם למלך או לנסיך, כלומר, המושל המדיני, יש זכות כזו. מצד אחר המערכה השנייה, שהיא הקלוויניסטית, שעבדה את המדינה לכנסייה, והיא היתה המערכה הקתולית בזעיר אנפין. לא נכון אפוא ליחס לפרוטסטנטיות, כמו שעושים הרבה היסטוריונים, איזו התקרבות שבכוונה כלפי הדימוקרטיה. רק בעקיפין ושלא במתכוון תרם הפרוטסטנטיות להתקדמות הדימוקרטיה, באשר הרבה את מספר הכנסיות הלוחמות זו בזו, עד כי היו מוכרחות למצוא איזו דרך לסבלנות הדדית. סבלנות זו היא שהכשירה את הלבבות לצעד המהפכני ביותר, היינו ההפרדה בין המדינה ובין הכנסייה.

אבל המרץ לצעד צעד זה נבע לא מתוך הסבלנות ההדדי של הכנסיות השונות, כי אם מתנועת ההשכלה שהתפשטה בצרפת ומשם עברה לאמריקה, והיא שקרבה את המהפכה הצרפתית. היא השאיפה לחירות, לשוויון ולאחוזת. היא הניחה את היסוד למדינה ששחררה את האזרח מן ההכרח לקבל עליו עול אמונות ומצוות דתיות, ושביטלה כל זכויות יתירות הכרוכות בהבדלים אישיים או מעמדיים. אפילו במדינות שבהן המשיכה הכנסייה להתקיים נעשתה זו כעין סניף כפוף למדינה, ומאז והלאה היתה למעשה רק רשות אחת המושלת במשטר החברתי, היא רשות המדינה, או המנגנון המפקח על האינטרסים הממשיים של האזרחים.

ומה בדבר הצורך שהאינטרסים הממשיים של האזרחים יבואו על סיפוקם

באופן דימוקרטי, זאת אומרת, לפי דרישות הצדק והאידיאלים הנזכרים ? ארדיכלי המדינה החדשה קיוו, שאם כל אזרח יהא חפשי לשאוף לסיפוק האינטרסים שלו, תגרום התנגשותם ההדדית שיזדככו מסיגי האנוכיות, ושיתגשמו הצדק והתועלת הכללית. זו היתה השיטה של *Laissez Faire* ששלטה בחוגים הליברליים בארצות הדימוקרטיות. אבל התוצאות היו ההפך מן המקוה. שיטה זו אך המריצה את האנוכיות של בעלי האלימות והערמה. המהפכה התעשיתית והתפתחות הטכנולוגיה, במקום להביא פדות מן הדלות והמצוקה שסבלו מהן המוני העובדים, הביאו בעקבו ניצול ההמונים שהמיט על האנושות משברים, אסונות ומלחמות לעתים קרובות. הפרלמנטריזם לא הצליח לעשות כלום לרסן את האגואיזם של בעלי האינטרסים הממשיים. השפעתם של אלו על שלטונות המדינות גברה על כל המעצורים שהכוחות הבלתי-נראים, כלומר האידיאלים בחינת צדק, יושר ואנושיות, היו צריכים לשים בדרכי שלטונות אלה. מיינגי כוח הצדק הם מפורדים ומפורדים, וללא כל השפעה על מייצגי האינטרסים. מלחמת העולם האחרונה הוכיחה את חולשת הדימוקרטיה. השלום הוורסאילי עם חשבונותיו האימפיריאליסטיים עוד הוסיף לרכא אותה, המשבר העולמי משנת עשרים ותשע, עם הגדלת הבטלה, ועם החדרת העניות לתוך חיי מליונים שחיהם תלויים להם מנגד, הבליט את רוח העוים שבמשטר הארצות הדימוקרטיות. השתלשלות זו של הפוליטיקה במדינות הדימוקרטיות היתה בעוכריה של הדימוקרטיה. היא נעשתה לשם נרדף לאינדיבי-דואליזם, שאינו אלא פריקת עול האחריות, והעלאת האנוכיות על נס, ושמשמתש בקריאה לטובת הכלל ולהקרבה עצמית אך כדי לכסות את מעמרומיו.

כשלו הדימוקרטיה בתקופה זו גרם לצמיחת שתי שיטות פוליטיות, הקומו-ניזם והפשיזם העלולות להאביד את השיגי הדימוקרטיה, שלמרות כשלונה מהוים הם ערכי תרבות יקרי ערך. אין לוותר על הישגים כגון השאיפה לחירות אישית, לחירות הדבור והארגון, למשא ומתן חפשי בין האומות, הנטיה להעדיף דרכי שלום בישוב סכסוכים במקום מלחמה, אף כי רחוקים אנו מהגשמתם. אם רוצים אנו להציל הישגים אלה מאבדון, מוכרחים אנו לא רק להיודע על הטעויות שגרמו לכשלו הדימוקרטיה ולנסות לתקנן, אלא גם לנסח את שיטתה באופן שלא תהא פחות מלוכדה ומוצקה מן השיטות החותרות תחתיה בזמננו, ולעשות אותה הנוסחה ענין לחנוך ולתעמולה ללא הרף. הדימוקרטיה לא תוכל לעמוד בפני יריביה, אם לא תהא אגרסיבית כמותן. העיקר באגרסיביות זו היא הבנה ברורה במהותה היא, ובמהות יריביה, והכרה ברורה באמצעי הגשמה צלחים בשביל שאיפותיה.

יחס הקומוניזם כלפי מציאותם ופעולתם של שני סוגי הכחות בחיי החברה, הכחות הבלתי-נראים והכחות הנראים הוא כדלהלן: כמובן, שולל הקומוניזם לגמרי מציאות כחות אישיים בלתי נראים כגון אלים, רוחות או מלאכים. אבל הוא מרחיק לכת ושולל אפילו את כחם של צדק ויושר כגורמים בחיי החברה. לפיהו כל ערכי המוסר אינם אלא בבואה של מלחמת האינטרסים הכלכליים. תורה קומוניסטית זו

אינה רק סיסמה פורדוכסלית, אלא היא מבוססת על השקפת עולם שמחובת כל קומוניסט נאמן להאמין בה, הידועה כמטריאליסמוס היסטורי. לפי השקפת עולם זו, אין המשפט המוסר אלא לבוש לצרכים כלכליים מסויימים, גיבושי רצון כלכלי-מעמדי השליט באותה שעה. התרבות האנושית כולה, ההכרה עצמה, אינן אלא בבואתם של הוזים הכלכליים. עיקר כל העיקרים בשיטת הקומוניזם הוא התהליך הדיאלקטי של הגורם הכללי כקובע את מהלך חיי האנושות.

אין צורך להרבות הוכחות עד כמה רחוקה הנחה זו מן האמת. היא נפרכת על ידי העובדה כי הגיאוגרפיה, התורשה, אישים היוצאים מן הכלל, ולפעמים אפילו מקרים פעוטים משנים את מהלך החיים. די להזכיר רק עובדה אחת שהביאה מהפכה בחיי ההמונים לא פחות חשובה מהתפתחות התעשייה. ידוע, למשל, כי המצאת אבק השרפה הועילה בהרבה להעלאת האכר הפשוט ולהורדת בעליו הפיאודלים, ועם זה לחיסול הפיאודליות עצמה. כאן רוצה אני להזכיר ביחוד את המסקנה שהסיק מרכס לגבי תפקיד הדת. הוא לימד כי אין הדת כי אם סם להרדים את ההמונים. מי שלמד קצת על צורות הדת אצל הפרימיטיביים ועל הגורמים הפסיכר-לוגיים להתהוותה ולהתפתחותה יודע את הבורות שבהלכתו זו של מרכס. מלבד זאת, הלא גם השליטים עצמם היו מאמינים בדתותיהם והיו מסורים לאלהיהם בכל לבם. דוד המלך לא היה המושל היחידי שחיבר תהלות לאלהיו המביעות התלהבות רליגיחית, הכנעה וביטול עצמי. גם מלכי בבל ומצרים הצטיינו במסירותם לאלוהיהם. אין להכחיש כי היה זמן שהשתמשו השליטים בדת כאמצעי לפתות את ההמונים שישלימו עם שעבודם. אבל האם שימוש זה מצומצם הוא בדת? הלא אין דבר שלא השתמשו בו בני אדם למטרה זו, כגון משקאות משכרים, כל מיני משחקים, תערוכות וכל מיני שעשועים, החל מקרקסאות של הרומאים וכלה במשחקי הקלפים, ומשחקי כדור יד וכדור רגל, ואפילו תמונות קולנוע. ידוע הוא כלל ההגיון כי קו המשותף להרבה זברים שונים אינו מהה חלק ממהותו של אחד מהם. דומה, כי הכלל שקבענו בראש כי בכל שיטות הדת והמוסר, למרות הטעויות והשטויות הכרוכות בהן, מתגלית שאיפה להביע את שלטון הצדק, קולעת אל האמת הרבה יותר מהשערת מרכס.

המטריאליסמוס ההיסטורי בשללו את הצדק כגורם, ובהעמידו את חיי החברה אך על האינטרסים לבד, חוזר על טענת תרסימכוס בספר „המדינה“ של אפלטון כי רק התוקף הוא הצדק. לפי השיטה הקומוניסטית, מוכרחת הכלכלה והתעשייה להגיע לידי מדת התפתחות שתגרום כי השליטה בכלי התוצרת תצא מידי הרכושנים ותושם בידי הפרולטרנים. זאת אומרת, כי כאשר יתארגנו הפרולטרנים וישיגו די תוקף יהיו גם הבעלים, והממשלה תהא בידם. המנגנון של המדינה בצורתה הנוכחית לא יתקיים; הוא יהפך למנגנון המפקח על כלכלת ההמונים. נגסה לשוות לנגדנו איך מוכרחות תוצאות מהפכה זו להתגשם.

ראשית צריך לשים לב לעובדה כי לא הבעלות כשהיא לעצמה מיפה כח לשלטון, ביחוד כשמספר הבעלים גדול הוא. אפילו כשהבעלות על הקרקעות ועל

מכשירי התהגרות תהא ביד הפרולטריות, אין זאת אומרת כי הפרולטריות ילולט בהן ; דבר זה אי אפשר. מוכרח הול שתיצור ביורוקרטיה והרכריה מסועפת של מקידים. אין להשתמט מן הצורך שהחלשים מבחינה גופנית או רוחנית, יפיו את החוקים ליצג אותם בכל עניני הכלכלה הזוקים לארגון וסידור. יפיו כח זה עצמו מהו, כלומר, האם הול מגיע לפקיד המצוה בסמכותו של המצוה, כלומר של החלש, או בהסכמתו ? והמיופה עצמו, מה דינו ? האם הול בכח תקיפותו ? אם הדבר כך, כי הול ההנחה היול כי הצדק והיושר הם רק רמאות בורגנית, מה יעצור שלא יתא עריץ ושרירותי, מלבד היראה שהכפופים לו יתקוממו נגדו ? בודאי אין כל מקום לדימוקרטיה במשטר כזה. מתוך שלילה זו של הדימוקרטיה אנו יכולים להיתכן, כי במהותה היול התחשבות באינטרסים הממשיים לא מבחינת התוקף, כי אם מבחינת הצדק.

בניגוד לקומוניזם הכופר בהשפעת הכחות הבלתי נראים ובצורך להתחשב בהם בארגון החברה, טוען הפשיזם כי דוקא כחות אלה הם המכריעים בחיי האנושות, וכי הממשלה צריכה להיות דוקא ביד מיצגיהם ולא ביד מיצגי הכחות הנראים או האינטרסים הממשיים. הפשיזם מחדש באמת את רבונות המנגנון של „הכנסיה“, אך בצורה חדשה. אף על פי שהפשיזם דוגל בסיסמאות של „מדינה“, הול אך מעביר את אלהי הכנסיה המסרתית מפני אלהים חדשים. מי שאינו רואה במשטר הפשיסטי משטר רלגיזי חדש אינו חדר לתוך מהותו, ורואה אותה רק מבחוץ. אלהי הפשיזם הול האומה, הנתפסת לא רק כיצור טבעי בן מספר אנשים ונשים וטף, אלא כיצור טרנסצנדנטי העומד מעל כל היחידים המהוים אותו. כמו שהקומוניזם מבוסס על המטריאליסמוס ההיסטורי, כן מבוסס הפשיזם על האידיאליסמוס, כביכול, שלפיהו, המחשבה והרצון הם היוצרים את המציאות שהיול מושג של ההויה האנושית. אם כן, קיומו של האל עצמו תלוי ברצון לקיימו. בין הסינים היתה מהלכת אמרה כגון זו : „אם אתם מאמינים באל, הול מתקיים“. במובן זה תלוי קיום האומה בכח החלטה לקיימה ולהאדירה על אף הקשיים והמכשולים. להחלטה זו יש שני כוונים, כוח פנימי וכוח חיצוני. מבחינת הכוח הפנימי צריכים כל המאמצים להיות מרוכזים בשמירה על אחדות האומה, ולהגן עליה מכל מה שעלול לפורר ולפרד אותה. ומבחינת הכוח החיצוני צריך לשאוף להתפשטות ולאיימפריאליסמוס. מכאן נובעת התכנית הפשיסטית שהיול די ברורה ומסוימת.

כלפי פנים, צריך להוציא מחיי האומה כל השקפות חיים וארגוני חברה העלולים להרבות מחלוקות. ההשקפה המסוכנת ביותר היול המטיפה לריב מעמדות, היינו הקומוניזם, שניה לו היול הדימוקרטיה המטיפה לחירות הדבור והארגון, והגורמת ליצירת מפלגות פוליטיות שונות ששדה מלחמתן הול הפרלמנט. כל בעלי האינטרסים, היינו מייצגי הכחות הנראים, דרושים להעמיד עצמם תחת רשות מייצגי האומה בכללותה כאידיאה הנעלה הקדושה ביותר. מייצגי האומה האלה יישבו כל הסכסוכים וההתנגשויות. אין להרשות שביתות או חרמות. כשיש ריב בין העובדים ובין המעבידים, מוכרחים שני בעלי הדין לפנות לבוררות חובה מטעם

הממשלה. המנגנון המנהל את עניני האומה מורכב מן המנהיג הכפופים לו. חשוב הוא בשביל אחדות האומה שלא תהא כל הגבלה לשלטון המנהיג. הוא הנשא עליו את האחריות הגדולה להיות בא כחו של אלהי האומה, כמו שאפיפיור הוא בא כחו של האלהים בעיני הקתולים. כל שאיפות ופעולות אינטרנציונליות עלולות לא רק להחליש את מסירות האזרח לאומתו, אלא גם להכניס חלוקי דעות וליצור מפלגות שונות; לכן צריך לדכא אותן.

כלפי חוץ, לא די להבטיח את קיום האומה נגד התקפות מאומות אחרות. יש להגביר אותה, כדי שתוכל להרחיב את גבולותיה ולספק לכל אישיה מקורות פרנסה, וכדי שתגיע לגדולות, עד שתכבדנה אותה שאר האומות ותהיינה כפופות לה מתוך רצון החפשי, אם אפשר, או מתוך כפיה, אם נחוץ. היוצא ממגמה זו כלפי אומות אחרות הוא כי מלחמה בין-לאומית היא המצב הנורמלי לאנושות. טפשים ורפי לב הם המטיפים לשלום אוניברסלי. הם גם גורמים להחלשת הרצון הלאומי ולנוונו. מלחמה, וההכשרה לה, מלכדת את האומה ומחשלת את אופי היחיד. היא מבצעת את האפשרויות החשובות הגנוזות גם ביחיד וגם בכלל. ביחיד היא מעוררת אומץ לב, מרץ והקרבה בעד טובת הכלל, ובאומה היא יוצרת סולידריות ואחדות שהיא אם כל המדות הרצויות.

ברור הוא כי בפשיזם יד הכחות הבלתי-נראים על העליונה. במשטרו משועבדים הם האינטרסים לאידיאלים כגון אחדות האומה, הקרבת היחיד לטובת הכלל, הערצת המנהיגים, נאמנות למסורת וכו'. אם כן מה יש לערער עליו? התשובה היא כי לעומת השלטון הרצוי של הכחות הבלתי-נראים, הפשיזם הוא בחינת אלילות אכזרית לעומת עבודת אלהי האמת והטוב. תפיסת הכח הרוחני בצורה חלקית ומסולפת אינה פחות רעה משלילותו הגמורה. האלילות הריהי יותר רעה מהכפירה באלהות. אין האלילות אלא אמת חלקית, ולפעמים גדולות הן הפורעניות הבאות בעקב אמת חלקית מאשר בעקב שקר גמור. העלאת אומה אחת שהיא אך חלק של האנושות למדרגת אלוה, והרמתה מעל כל אחריות לאישיה בתור יחידים מצד אחד, ולאומות אחרות מצד אחר, היא שגעות העלול להרוס את כל מערכות המוסר והקדושה ולהביא כליון על המין האנושי. מעולם לא עמדו בני האדם בפני סכנה כה גדולה להכנע לכחות בלתי-נראים שהם בחינת סטרא אחרא. כשהחמס, השנאה, והאכזריות מתעלים לאלים, הרי המולך שהקריבו לו קרבנות אדם הריהו לעומתם אל החסד. די אך לרמוח על שורות הפשעים ומעשי הזדון שביצע הפשיזם האיטליני ומפלצת הנציון שגולדה בדמותו כצלמו.

מבשרנו אנו, כבני אומה דוויה וסחופה שעליה מכלה הפשיזם את חצי זעמו, יודעים אנו עד היכן העמיק חטוא. אנשים לרבבות ולמיליונים בכל ארצות תבל, החפים מפשע, חשך העולם בעדם בגלל הסייט הזה שמקדיר כיום את חיי האנושות. הפשיזם אינו אל חמס העולה זדון, אלימות המעובדת לשיטה מחושבת ומנומקת, והתלקחות אש האינסטינקטים החשוכים של העדר, שהרומנטיקה הלאומנית מנפחת בלב ההמונים.

עלינו לראות בדימוקרטיה את התקוה היחידה להציל את האנושות מן האבדון שבו מאיים הפשיזם על האנושות. אבל לא הדימוקרטיה כמו שהיא, כי אם הדימוקרטיה כמו שצריכה ויכולה להיות. בניגוד לקומוניזם היא צריכה להדגיש את הכחות הבלתי-נראים כחולקים ערך לחיי האדם, וכמזוים את המניעים להגשמת האפשרויות המיוחדות אותו לטובה משאר היצורים; ובניגוד לפשיזם עליה להיות אותם הכחות כשאיפה לאמת, לתבונה, לצדק, ליחשד ולחסד. למרות הבגידה המסמנת את יחס האומות הדימוקרטיות כלפי העיקרונות הגדולים של שוין, אתה וחירות, שהובעו במאה השמנה עשרה, אסור להתיאש ולהשלים עם התמדת האנוכיות הפרטית והקולקטיבית שהתגלתה במשטר התברתי במאה האחרונה. אבל אל נסתפק בקריאות סתמיות לשיבה לעיקרונות אלה. בינתיים הורנו הנסיון לדעת איך להגדיר אותם באופן מסוים שיש בו מעין הדרכה מסוימת לפעולה. עכשיו אנו מבינים כי המובן היחידי שאפשר ליחס לשוין הוא אותו המובע בעיקרון: „מאת כל אחד לפי יכולתו, ולכל אחד לפי צרכיו“. אין פירוש יותר ברור לעיקרון האחרון מאותו הכלל האומר: „בכל מה שאתה עושה הפיק המיטב שברצך“. אין הגדרה יותר מתאימה למושג החירות מאותו הכלל בהוראת קנט: „היה מתנהג עם רצך בחינת תכלית בפני עצמה ולא בחינת מכשיר“. אולם הסכנה היא כי כל אחד יסב אידיאלים אלה רק לבני אומתו הוא. לכן עלינו להוסיף עוד עיקרון, והוא כלל האוניברסליות האומר: „אל תחשב בחלק מן האנושות כאילו הוא האנושות כולה; כל מי שנברא בצלם הוא רצך“.

רק מתוך יסודות אתיים כאלה, ומתוך מאמצים להסב אותם אל כל יחסי התברה, ביחוד היחסים הכלכליים, ולהחדיר אותם לתוכן הלימודים ההמוניים בבית הספר, יתחדשו העיקרונות שבהם התימרה הדימוקרטיה עד כה, וששמשו לרוב רק לתפארת המליצה. עיקרונות כגון אלה הם סבלנות רחבה כלפי אמונות ודעות שונות גם בדת וגם בפוליטיקה. ערך הרב-גוניות התרבותית הכרוכה בחילוקי דעות, כבוד עצמיותו של היחיד וקדושת חיי האדם, וקרירה פתוחה לכשרונות.

אמנם אסור לה לדימוקרטיה להסתפק בהוראות עיקרונות מושכים את הלב. עליה לחפש דרכים להגשימם. ביחוד שומה עליה להמציא משטר ממשלתי שיתקן את המעוות במשטר הפרלמנטרי הנוכחי, שלרוב הוא רק כסות עינים לאינטרסים של המועט שידו על העליונה. כל זמן שלא ימצא מנגנון ממשלתי הוגן שיתן את האפשרות לאינטרסים הכלכליים להביע את דרישותיהם בגלוי, וכל זמן שלא יותן לאידיאלים של הדימוקרטיה מכשיר ממשלתי מיוחד, אין תקוה שתוכל הדימוקרטיה לעמוד בפני יריביה הצוררים אותה. בעיה זו העסיקה מספר הוגים פוליטיקאים, אבל עוד לא נתעוררה ההתענינות הכללית בחוסר הנוכחי של מנגנון ממשלתי אפקטיבי לדימוקרטיה. מבלי שאנסה לתת סקירה כללית על ההצעות השונות שהוצעו בנידון זה, ארהיב להזכיר מה שלפי דעתי צריך להעשות כדי למלא את החסרון הזה של הדימוקרטיה, כלומר ביצירת מנגנון מתאים.

אני מניח כי אין להמלט מן הצורך להתחשב בשני סוגי הכחות הפועלים בחיי החברה, היינו הכחות הנראים, הם האינטרסים של הכלכלה ושל התוקף הכחות הבלתי־נראים הם האידיאלים. מובן כי אנו מתכוונים לאידיאלים של הדימוקרטיה. המשטר המסוגל ביותר לשמור על האורגניות שבין שני סוגי הכחות השולטים בחברה, היינו, הנראים הבלתי־נראים ולעכב בעד העריצות הבאה בעקב הקומוניזם הפשיזם הוא המשטר שהציע אריסטו, ושהגשימה הממשלה האמריקנית, כלומר: חלוקת הממשלה בין שלש רשויות: המחוקקת, המשפטית, האכסוקטיבית. במשטר האמריקני שלש רשויות אלה שקולות הן, בניגוד למשטר הבריטי והצרפתי שאצלם הרשות המחוקקת היא העליונה, ואין לכל רשות אחרת הכח לבטל את גזירותיה. אבל במשטר האמריקני יש לרשות המשפטית הכוח לרסן את חקיקת החוקים כדי שלא תתנגד לעיקרוני הקונסטיטוציה. זוהי הרשות שתפקידה הוא באמת לייצג את אידיאלי הצדק.

אבל כדי שתוכל הרשות המשפטית למלא תפקיד זה, דרושים שני תיקונים במשטר כגון אותו של אמריקה. ראשית, בית המחוקקים צריך להיות מורכב לא כמו שהוא עתה, מנבחרים המייצגים רק את האוכלוסין לפי האיזורים הגיאוגרפיים. במקום זה הוא צריך להיות מורכב, בחלקו, מנבחרים על יסוד אינטרסים כלכליים, ובחלקו, מנבחרים על יסוד גיאוגרפי. ושנית, הקונסטיטוציה עצמה צריכה להיות מבוססת לא רק על מושג חירות אינדיבידואלית שהוא שלילי, כי אם על עקרונות השוויון, החירות והאחווה במובן מוסרי. אין ערך גדול לקונסטיטוציה שרעיון הצדק שבו הוא סתמי ומופשט במקום להיות מוסב באופן קונקרטי לבעיות כגון אותו של הזכויות על קרקעות ועל מכשירי התוצרת, ולבעיות כגון אותו של התוקף שידוע להתחפש בלבושים שונים. כמובן, אין הצעה זו אלא רמז לטיב החשיבה והתיכון שאנו מחויבים לעסוק בהם, אם אנו רוצים שיעלה ביד הדימוקרטיה להציל את האנושות מלהיות טרף לעיטי האלימות החמס.

עיקר הסכנה לדימוקרטיה, כגילוי הצדק, היא באשר היא חסרה דחיפת רצון נלהב ואיתן. כדי לחזק את הרצון לה ולהלהיבו, אין דרך אחרת כי אם ע"י בירור וליבוך הבעיות והרעיונות הנכללים בה, והמצאת מנגנון חברתי מתאים להגשמתה. הבעיה העיקרית היא איך להגדיר את הצדק החברתי, שלאור התמורות שחלו בחיי האנושות בגלל התפתחות הטכנולוגיה, אי אפשר לעולם בלי שינויים רדיקליים במושגי הרכוש ובשליטה עליו, ובלי תכניות מחושבות לפי סידורם של חיי הכלכלה, ואיך לשמור שהתוקף, שבכל משטר שהוא מוכרח להנתן בידי ממונים ונציגים, לא יהפך לעריצות ולאלימות. בכל עדה או אומה צריכה להתקיים רשות עליונה שתפקידה יהא לבדוק את חוקי השלטונות ופעולותיהם לאור עיקרונות קונסטיטוציה שהיא מיוסדת על הגדרה מסוימה של הצדק המתחשבת בסילופיו הרגיליים. אז תמצא הדימוקרטיה את הפתרון שאותו היתה האנושות מחפשת בכל גישושה בעבר.

מיטפסיכולוגיה

מאת נימן טורוב

א. הגדרת הנושא. מאמינים וכופרים. חשיבות המשאומתן, והיחס אליו מצד פסיכולוגים מדעיים. דרושה זהירות יתירה בנוגע לעובדות ולהערכתן.
ב. מה בין עובדות מיטאפסיכולוגיות לעובדות פסיכולוגיות? מה „נפלאות“ של החדר האפל. לא כולן מיוסדות על הונאה ואחיות עיניים. תופעות חמרי ותופעות רוחניות. פסיכולוגיה כתופעה אמצעית בין שתיהן. נסיונות פסיכומטריים מוצלחים והשערות מדעיות להסברתם.
ג. העלאת מתים מקבריהם. הערך הקלוקל של בשורותיהם ועצותיהם. ביאורי הספיריטיסטים לעובדה זו. טעמים להמשכת החקירה. שוללים ומחייבים בשאלת השארות הנפש.
ד. טיליפאתיה מדומה בחיי יום יום וטיליפאתיה כבעיה מדעית. ריבוי העובדות, המאשרות את קיומה של תופעה מיטאפסיכית זו. „ראדיו רוחני“.
ה. ראייה רוחנית של המתרחש במרחקים. עדותו של חכם והיר בדבריו. חוץ-העתיד. תפיסה אל-חושית. מחקר נסיוני מדויק והערכת מסקנותיו. השערות שונות לביאור הטיליפאתיה והראייה הרוחנית. עכובים להתקדמות המיטאפסיכולוגיה. סוף הנצחון לבוא.

א.

כשט שהמונח מיטאפסיקה בפילוסופיה מציין ביחוד את המופשט והכללי ביותר ואת העיון במה שלמעלה מחזיונות-הטבע המוחשיים והבודדים (או במה שלמעלה מהפסיקה, וביתר דיוק במה שאחרי הפסיקה) — כן נהוג לקרוא בשם מיטאפסיכולוגיה (כל תופעה פסיכית ופסיכרפיטית, שאין לבארה בעזרת החוקים הידועים לנו על רוח חומר, ויש משום כך לבקש לה פתרונים במה שלמעלה מפסיכולוגיה רגילה, או במה שמבחוץ לפסיכולוגיה זו. לפיכך יש במונח שלפנינו משום רמז ל„חכמה נסתרה“, ומחברים רבים קוראים בפירוש על ספריהם המוקדשים למקצוע זה את השם הכולל „מדעי-הנסתר“ (Occult Sciences).

מתוך הגדרה זו גופה מסתבר על נקלה היחס ההפוך אל המיטאפסיכולוגיה, השורר במחנה הפסיכולוגים הפרופיסינאליים ושאר אנשי-מדע מזה ובמחנה הקהל הרחב מזה: הראשונים — על כל פנים ברובם הגדול — מביטים בעין חשדנית ויש גם בעין רעה על הנסיון הנועז לנטות קו-חבור או לגשור גשר בין היכל המדע, הבנוי על היסודות המוצקים של ההגיון הבריא ושל חוקי-טבע קבועים, ובין המגדלים הפורחים באויר של השערות, של אמונות, של שמועות ועדויות, של חקירות מסופקות ושל מסקנות תלויות על בלימה, כביכול; ואילו האחרונים, בני הקהל הרחב — אף הם ברובם הגדול — נמשכים בחזקה, גם מדעת וגם שלא מדעת, אל אותם מגדלי-קסם, מתוך תקוה ערפלית למצוא בהם לא רק תענוג ושעשועים, אלא גם פתרונים לחידות-לבבם ולסודות-נפשם הבלתי-מובנים, המציקים

(1) מונח זה מקובל בשפות הרומניות; ואילו בשפות הגרמניות מרבים יותר להשתמש במונח פאראפסיכולוגיה; ובאנגלית הנהיגו לכך שמות ברורים פחות, כמו „פסיכיקה“, מחקר פסיכיקי (psychic research), ועוד.

להם בגלוי ובסתור ואין מהם מנוס. הלא הם האנשים והנשים, הממלאים באלפיהם וברבבותיהם את בתי-החזיון, אשר שם יתמיהום „קוסמים“ מכל המינים במעשי-להטים שונים, ואת האולמים רחבי-הידיים, שבהם יראו מהפנטים כבירי-רצון את כחם הרב להכניע את זולתם במבט-עיניים חודר ובקול מצוה או בפה חנף, ולהביאו לידי מצבים ומעשים יוצאים מן הכלל, אשר לא ייאמנו כי יסופרו; וביניהם רבים ורבים, אשר בכל עת-מצוא יסורו אל הקובות האפלות של מנחשים ומנחשות וישלמו להם בכסף מלא על „קריאת“ פניהם או פסטידום, או על גילוי-עברם ונבואת-עתידם מתוך ה„עדות הנאמנה“ של צורות-קלפים, של עלייתה שרונים ברותחים, של צללים חולפים בגולת-בדולח, וכדומה; ומקרבים יצאו על פי רוב גם המשתתפים ברצון ב„מושבי-הספיריטיסטים, שמטרתם היא לבוא בדרכים שונות במגע ומשא ישר עם כל טמיר ונעלם, עם „כחות“ שלא מן העולם הזה ועם „רוחות“ ערסילאות, אשר בסיועם או בסרסרותם של „מתווכים“ (mediums) מחוננים „יתגלו“ למסובים בצורה מוחשית כל-שהיא, כפי שיבואר עוד להלן.

אכן בין הלוקחים חלק במושבים האמורים ימצא כרגיל גם אחוז הגון של פסיכולוגים בפרט ושל אנשי-מדע בכלל; כי, כפי שנוכר למעלה, רק רובם, ולא כולם, מתיחסים בשלילה גמורה אל „מדעי-הנסתר“; ובין המחייבים שבהם נמצא „כוכבים“ גדולים, אשר שמם הולך לפנייהם וסמכותם איננה מוטלת בספק; הם גם הבונים הראשיים של אותם „מדעים“ מופלאים, אשר שרשיהם עתיקים עד מאד, ושגשוג ענפיהם החדשים בימינו לא יתבאר אלא על ידי העברתם מקרקע הפולקלור התמים אל שדה המחקר השיטתי, הנוהג להשען על עובדות ממשיות וליסד על אלה את מסקנותיו ההגיוניות.

מכאן מובן שהמיטאפסיכולוגיה בצורתה המודרנית עומדת עדיין בראשית התפתחותה, וחילוקי הדעות ביחס אליה רבים הם ונמרצים; וממילא אין עוד מקום למסקנות ודאיות ולסך-הכל אחרון. ואולם החומר העצום, שנאסף במקצוע זה במשך יובל-השנים האחרון (ויותר) על ידי חברות מיוחדות ל„מחקר פסיכי“ באנגליה ובאמריקה, וגם על ידי חוקרים בודדים מעולים בארצות שונות, והמשא-ומתן הספרותי-המדעי בקשר עם חומר זה יש בהם, כמדומני, ענין רב לכל איש משכיל. והנה בין כל שפות התרבות הגבוהה לא תימצא בודאי אף אחת, שיחסר בה חומר מקורי או מתורגם על נושא מגרה זה — חוץ משפתנו העברית. ומטרת הדפים הבאים היא למלא חסרון זה, כל כמה שאפשר לעשות כזאת במדרש מצומצם, שיסתפק על כרחו בכללי ובממשי ביותר ויותר על המון פרטים ופרטי-פרטים; את אלה יוכל הקורא המתענין בנושא זה למצוא בספרים היסודיים, שיחזרו במשך ההרצאה.

ויש לציין כאן גם עובדה זו: עד הזמן האחרון נמנעו כמעט כל הפסיכולוגים ה„מכובדים“ מהקצות בספריהם מקום מיוחד לבעיות המיטאפסיכולוגיה, מראה שמא יראו בכך חבריהם הקדונים סטיה מהמגמה ה„חיובית“, היקרה להם כל כך, וחזרה אל „רוחניות“ נטולת-בסיס, ואפילו אל אמונות תפלות מכל המינים. כנראה,

נחקקו עמוק בזכרונם הדברים, שאמר פעם גדל החוקרים בפסיכולוגיה של איברי החושים (ואולי משום כך — המתנגד הקיצוני לכל מה שאיננו נתפס בעזרתם), הלמהולץ, בנוגע לאחד החזיונות המיטאפסיכולוגיים, הידוע בשם טיליפאטיה: „לא עדותם של כל חכמי החברה הממשלתית“³, ואפילו לא עדותם של החושים שלי עצמי — אין בכחן לתת בלבי את האמונה, כי מחשבת איש אחד תוכל לעבור ישר אל רעהו, מבלי שתעבור תחלה דרך הצנורות הידועים של תחושותינו. ברור כצהרים, כי אין דבר זה בגדר האפשרות... רק גדולי הגדולים בין חוקרי הנפש, כמו ויליאם גיימס, פייד דאנה דומיהם יכלו „להרשות לעצמם“ להתעלם לפעמים מהעיקרון הואונדטאי של „פסיכולוגיה בלי נשמה“ ולדון „ברצינות“ בשאלות מיטאפסיכולוגיות; ובימים הקרובים לנו יותר הקדיש ויליאם מק־דונאל הרבה זמן ותשומת לב למחקרים במקצוע „מסוכך“ זה, ומשהותרה הרצועה ההיגו עוד פסיכולוגיים מודרניים — כמו, למשל, מילר פריאנפילס⁴, הינינג⁵ ואחרים — להקדיש בספריהם הכוללים-הכל פרק קטן גם לאותו מקצוע „חדש“; אלא שהדבר נעשה על פי רוב ברוח של שלילה מופרזת, או מתוך היסוס רב, וכמעט מתוך בקשת-סליחה, ונדמה לי, כי יחס זה חדל להיות מוצדק, שאם לא הושגו עוד, כאמור, תשובות מכריעות לשאלות שהמיטאפסיכולוגיה מטפלת בהן, הן השאלות כשלעצמן — על כל פנים אחדות מהן — כמו הטיליפאטיה, הראיה בעיני - הרוח (Hellsehen, Clairvoyance) ועוד, ראיות הן לתשומת-לב רצינית ולבירור על ידי חוקרים מומחים לדבר, ולא מעט ענין יש, אגב, גם בפסיכולוגיה של האנשים, המתעקשים להאמין בתופעות רחניות תמוהות ובלתי אפשריות, אפילו אחרי ראיות רבות, העלולות לסתור את האמונה הזאת עד היסוד — ביחוד אם בין „מאמינים“ מסוג זה יימנו גדולי גדולים מבין אנשי הרוח; למשל, סופרים ומלומדים בהירי-מחשבה כמו קונאן דויל, אוליבר לודג', ר. ווארקוליה, ג. רישה, ה. דריש, ועוד ועוד. אכן האחרון מן המחברים הנוכחים, שהוא מפורסם כביולוג ניארויטאליסטן וכפסיכולוג עמקן, משתדל יותר מחבריו-לדעה להישאר בגבולות החיובי והמתקבל על הדעת; ואף על פי כן מוצא אף הוא טעמים להצדיק השקפות ספיריטיסטיות יזועות, בהטעימו, למשל, את הערך המכריע של שאלת השארות-הנפש; וכה דבריו: „הבעיה של המשך קיומה של האישיות אחרי המות עומדת בתקפה כהבעיה העיקרית של כל ידיעותינו, אם כי הפילוסופים והפסיכולוגים הרשמיים שלנו — כלם כאיש אחד כמעט — מרחיקים את עיגול הילוכם סביבה ומעמידים פנים כאילו אין הם רואים אותה כל עיקר...“⁶ וכל התופעות

2) חברה מדעית זו, שנוסדה באנגליה בשנת 1662, מונה בין חבריה את גדולי-המדע, והיא נתמכת על ידי הממשלה תמיכה שנתית קבועה. היא מפורסמת בקביעות „Proceedings“ וגם „The Philosophical Transactions“

3) Richard Mueller-Freinfels: „The Evolution of Modern Psychology“ (תורגם מגרמנית), 1935.

4) Hans Henning: „Psychologie der Gegenwart“ (Zweite Auflage), 1931.

5) Hans Driesch: „Parapsychologie“, 1932.

המיטאפסיכולוגיות אינן, לפי דעתו, בגדר נסים (שכן „נסים“ יתרחשו רק פעם), אלא בגדר עובדות, המשועבדות לחוקיות קבועה ובלתי־משתנית. ומשום שחוקיות זו איננה עוד גלויה לפנינו ומובנה לנו כל צרכה, יש אולי להשתמש לגבי חלק ידוע של אותן תופעות בשם „מגיות“ . . .

ואולם יהיה השם אשר יהיה — על כל פנים מתברר מכל הנאמר, כי בדרך גלגלו על אדמת המיטאפסיכולוגיה לא נחוש קרקע די מוצק תחת רגלינו, ועלינו לכוון את צעדינו בזהירות יתרה, לבל נסור מן המסלה של השכל הישר ולבל נאחו ברשת של דמיונות־שוא; במקרה הגדון אין ללכת בעינים עצומות אפילו אחרי „דבריי־חכמים“ ו„דעות־מומחים“ בלבד, אלא יש לבחון ולברוק כל עובדה וכל הערכת־עובדה במאזני ההגיון הבריא, ובכמה וכמה מקרים נכון יותר להעדיף סימן שאלה על הלכה פסוקה. מכל מקום כך היא דעת הכותב, ולכן ראה חובה לעצמו להכין לכך את הקורא.

ב

נזכרו למעלה „הצגות“ היפנוטיות, אשר בשעתן עזרו תשומת־לב רבה והיו למין סנסאציה, ובימינו אלה ירדו נמעט כליל מעל הבמה. מדוע? מפני שתחילה היה הדבר בבחינת מעשה־כשפים או בבחינת פלא — מפתיע, מעורר פחד ותמהון, רח אפשרויות בלתי־מוגבלות; ואילו עתה — לאחר שהחזיון הזה נחקר על ידי פסיכולוגים ופסיכיאטרים ומקומו נקבע בתורת־הגנש כהמשך והעצמה לחזיון נפשי אחר, שהוא „פשוט“ כביכול ומוכן לכל, ושמו טוגסטיה (השפעה רחנית על הזולת) — ניטלה מההיפנוזה הסודיות, ניטל החידוש והתרופפה ההתענינות; מה שנראה קודם־לכן כמין חכמה נסתרה נהפך לאט־לאט לחכמה גלויה; תופעה מיטאפסיכולוגית נעשתה תופעה פסיכולוגית; חידה סתומה מצאה את פתרונה המדעי, ועל ידי כך נקבע גם ערכה המעשי בחכמת הרפואה. וכדומה לזה — אם כי בצורה אחרת ואחרי תקופה ארוכה הרבה יותר — קרה גם לאלחמיה שנהפכה לחמיה, לאסטרוולוגיה שפנתה את מקומה לאסטרונומיה, וכיוצא באלה.

עובדה זו נהגים לציין ולהטעים חסידי המיטאפסיכולוגיה, כתשובה נצחת ל„אפיקורסים“ ולמתנגדים. מקצוע מחקר זה — טוענים הם — צעיר הוא כל כך, שאין לבוא אליו בדרישות מדעיות חמורות. לעת עתה עלינו לאסוף את העובדות, לסדר ולמין אותן, להשתדל למצוא הסבר הגיוני להן, ולו גם הסבר זמני בלבד; ואילו הביסוס המדעי השלם, ההוכחות החותכות והמסקנות היראיות תבואנה במשך הזמן. ולשם כך יש להודיין ברצון נאמן, בסבלנות רבה, באמונת נצחון. כי עומדים אנחנו לפני גילוי חדשות ונצורות, העלולות לשנות את חיינו על פני אדמות מן הקצה אל הקצה, וכל קושי וכל מכשול אל נא יעכבונו מהתקדם במגמה זו של מתרון חידות המיטאפסיכולוגיה.

הבה איפוא נתבונן אל העובדות, החל במסופקות והסתומות ביותר וגמור

במובנות ומתקבלות על הדעת ביתר-קלות. הואיל והן „סובלות“ הסברה מדעית כלשהי.

אחדות מהן אינן בעצם אלא מעין משחק חברתי, העשוי לבדח ולהתמיה את המשתתפים בו, חוץ מהמבדח עצמו ובן-ברית מבין הנאספים שנותן לו סימנים, הנתפסים רק על ידו ומובנים רק לו לבדו, ובעזרתם של אלה יוציא לפועל את „נפלאותיו“; ומילא מובן, שאין „אחיות עינים“ משעשעת זו נכנסת כלל אל המסגרת של מיטאפסיכולוגיה, וכמו כן יש להוציא מגבולה את רוב „הצגות“ הניחוש, שבהן מקיים אחד הנאספים את אשר הוטל עליו שלא-בפניו על ידי חבריו שומרי-הסוד, „הוא לא ידע“, ואלה הסעמים לחשד; ראשונה, לא מן הנמנע הוא, כי בשל חריפות חושיו היוצאות מגדר הרגיל של המנחש תפס בראיה או בשמיעה את אשר לא יראה ולא ישמע אדם, שדקות חושיו היא נורמאלית; ושנית, פועלת כרגיל במקרים כאלה הדחיפה או המשיכה שבלאי-יודעים, שדוחף או מושך המנהיג (אחד הנאספים) את המונהג (המנחש) מתוך התרכזותו במחשבת ה„פתרון“ הידוע-לו, ומתוך רצונו הפנימי שה„נסיון“ יצליח והמעשה הנכון ייעשה בהתאמה להחלטה החשאית; יש כאן פסיכולוגיה ואין מיטאפסיכולוגיה.

ומה בענין שולחנות עגולים, שהם מתרוממים ודופקים ברגליהם דפיקות קצובות, המתפרשות כתשובות לשאלות מצד היושבים סביבם מרוכזי-קשב ודרוכי-רגש, וידיהם העצבניות מונחות על הטבלה, נוגעות ואין נוגעות בה, וכלם צפיה ותמהון? מי כאן המדבר בלשון הדפיקות, מי המשיב תשובה כהלכה לשואליו? הוה אומר: השואלים עצמם הם הם המשיבים. אין כל צורך בפירושים מיטאפסי-כולוגיים, במקום שפירוש „טבעי“ מספיק (כמו במקרה הקודם). המצב הנפשי של יחול חזרדה מצד המשתתפים בנסיון פרימיטיבי זה דוחף אותם בלי-ידיעתם ללחוץ לחיצות בלתי-נתפסות-בעין על השולחן, להזיזו קימעה כה וכה, לטלטלו טלטול קל הנה והנה, ה„יושבים“ המנוסים בדבר מוכנים לקראת ה„פלא“ למפרע, והכח המניע של התתיידע מנצח בחשאי על עצביהם ועל שריריהם במגמה הדרושה; והטירונים שבהם נגררים ממילא אחריהם, והשולחן היודע-הכל מתחיל לאט-לאט את ריקודו ה„נבואי“; הדפיקות הקצובות מתחילות ונגמרות בסדר הנכון, התשובות ה„רצויות“ נשמעות לכל אוזן מאמינה, ועובדה מיטאפסיכולוגית כביכול מתאשרת בפועל . . .

נעברה נא איפוא מן העובדות הפשוטות והשקופות-למדי מהסוג המתואר אל ה„סתומות“ והמסובכות ביותר שבהן.

הגני מתכוון למתרחש במושבי-הספיריטיסטים שנזכרו למעלה, הנערכים כמעט תמיד בחדר אפל, בנוכחותם של מספר אנשים נאמנים ובהשתתפותו של מתווך (או — על פי רוב — של מתווכת). והשתתפות זו היא היא העיקר, כי רק בזכותה ישתנו אז סדרי-בראשית ותיעשינה נפלאות, אשר לכאורה אינן כלל בגדר האפשרי, ותתאורנה רק בצורת חלום-הבל או דמיון-שוא. למשל: ביטול זמני של חוקי-המשיכה, עד אשר חפץ כל-שהוא (או הגוף של המתווך) יתרומם קצת

וישאר תלוי באויר, כאילו חל פתאום שינוי במשקלו הטבעי ונעשה לרגעים-מספר קל כנצצה; או זיזת עצם כל שהוא ממקומו. מבלי נגוע בו יד-אדם ומבלי הידחפו על ידי כח חיצוני אחר, שניתן לתפיסתם של המסובים; וכמו כן הברקת אורים צבעוניים פה ושם בחלל החדר, וביחוד בקרבת המתווך, השמעת צלילים מכלי-שיר, המנגנים מעצמם, נשיבת רוחות-פרצים בחדר סגור-חלונות, וכדומה. ויש אשר יופיעו בחדר עצמים שלא נמצאו בו קודם-לכן ויעלמו כלעומת שנתגלו⁶. ומזור מכל; לא מקרה יקר-מציאות הוא, שמגוף המתווך או המתוכת — מחלל הפה (או מחלל אחר . . .) — יופרש חומר לבנון, קלוש, מתאבק ומתפתל, עד אשר יתעבה במקצת ויקבל צורה מסוימה, דומה כרגיל בהרבה, או דומה ממש, ליד, לרגל או לחלק אחר של הגוף, ואפילו לפני אדם. ולאט לאט תשתנה הצורה, החומר ה„אורגאני“ הערפלי יחזור אל מצבו הראשון ויכנס שוב לתוך גופו של המתווך. „התגשמות“ זו היא, לפיכך, מעין גילוי של כח טמיר — כח ליצור יש מאין, או על כל פנים לגרום באופן לא-ידוע-לנו תהליך אורגאני מהיר-התפתחות, שלא כדרך הטבע. ואגב, בתופעה מחזיה זו משתדלים הספיריטיסטים להצדיק את העובדה, שאין המתוכים מוכשרים להראות את כחם אלא בחושך או לאור קלוש עד מאד; כל התרקמות אורגאנית ראשונית, טוענים הם, יוצאת לפועל בצנעה, באפלה (נביטת הגרעין, התהוות העובר וכו'); מכל שכן פרוצס עדין ויוצא מן הכלל כהופעת ה„איקטופלאסמה“ (זהו השם הטכני של החומר הנדון) . . .

ממילא מובן, כי „תנאי“ החושך, שהוא „הכרחי“ לגבי רוב הנסיונות של הספיריטיסטים, מקטין עד מאד — ולפי דעת האפיקורסים עד כדי אפס — את ערכם המדעי, ומטיל „צל“ על אלפי העובדות שנאספו בכתביהם ועל המסקנות המתבססות עליהן; וביחוד, לאחר שהוכח פעמים אין ספור, כי המתוכים מרבים להשתמש לרעה בתום לבם ובאמונתם של מנסייהם, ולהוליד אותם שולל במעשי-להטים מעזורי-עינים ומרמי כל החושים⁷. אף על פי כן, מוקדם עוד להחליט, כי כל מאמצי החוקרים במקצוע הנדון הבל המה, וכי אין כל הענין ראוי לתשומת לבנו; אפילו המתנגדים הקיצוניים של כל התנועה הזאת מודים, כי גם אחרי אשר הוקעו רוב מעשי התעתועים וההונאה של המתוכים — נשאר עוד לא מעט עובדות, אשר אין להטיל ספק באמתן, ולא נמצא להן עדיין ביאור „טבעי“, ולכן טעונות הן חקירה נוספת. ומן הראוי לציין, שאפילו תופעה חסודה כ„התגשמות“ שתוארה למעלה (ויש משערים, כי המתוכים המוציאים אותה לפועל מחביאים בחלל גופם — לפני הערך המסבה — חמרים חימיים ידועים ואולי גם „סמרטוטים“

6) נזכר אנכי כי בספר מאת לומברווי על נושא זה, שקראתיו לפני הרבה שנים, מסופר בין השאר דבר לא יאומן זה: באחת מישיבותיו של המחבר עם המתוכות המפורסמה אויאוסיה פאלאדינו נכנס אל החדר דרך סבכת ברזל סמיכה-למדי של החלון ארגז גדול. והמלומד המפורסם מסביר, שמקרה זה נותן מקום לשער, כי בתנאים ידועים עלול עצם כלשהו להתפרק לפרודותיו, הללו תשנינה את מקומן ותתחברנה שוב לעצם שלם כבתחלה . . .

7) אחז „המוכיחים“ האלה היה גם מלך הקוסמים, הודיני; הוא הצליח לחזור על כמה וכמה מלהטיהם של המתוכים בדרך „טבעית“ לגמרי, וכלי כל עורה „מן השמים“.

או עלי-נייד דקים-מך-הדקים, ופולטים אותם לאט-לאט ברגע הנכון מקרבם, על מנת לשוב ולשאפם פנימה בעזרת תנועות מיוחדות. וכך) — אפילו תופעה משונה זו מצאה מאמינים-בה ומאשרים אותה כגילויי-מיטאפסיכי רב-חשיבות, לא בין ספיריטיסטים, "חובבים" בלבד, אלא גם בין חוקרים ומלומדים גדולים, אשר שמם כשלעצמו יוכל לשמש ערובה ליחס מדעי נאמן ולאחריות מדעית ממדרגה גבהה שבגבהה. כך, למשל, השתתף רישה, הפיסיולוג הצרפתי המהולל (שזכה לפרס נובל), בנסיונות מיוחדים, שנערכו לתבליה הברזר של חידה זו, כאחד משלשים וארבעה מאורות-המדע שנכנסו לועד-מומחים מיוחד-לכך, ואישר בכל תוקף את מציאותו וממשותו של התהליך ה"ביולוגי" היוצא מן הכלל. ובין המעידיים לחיוב נפגש גם בשמות שרינק-נוטצינג, לודג', פלאמאריק, ועוד.)

* * *

את כל התופעות המיטאפסיכיות שנזכרו עד כה נזהגים לציין בשם תופעות פיסיות או חמרות, משום שהן קשורות אל עצמים מוחשיים, כמו שולחנות דופקים, כלים חיים ממקומם או מופיעים אי-מה באורח פלא, כלי-שיר מתנגנים מעצמם, רקמה אורגאנית (או אורגאנית-למחצה) שופעת — אין-לדעת-אין — מתוך גופו של המתווך ומקבלת צורות מוחשיות, וכדומה. כנגד זה יש תופעות בנות אופי רחני יותר, אשר נתבונן אליהן להלן. אך קודם-לכן אזכיר עוד תופעה אחת, שנזהגים לכלול אותה בקבוצה הראשונה, ולי נדמה כי היא קרובה מצד-מה גם לקבוצה השנייה, ולכן יש לראות בה מעין חבור וקשר בין השתיים. השם אשר ניתן לה — "פסיכומטריה" — איננו הולם אותה כל עיקר, אך המשמעות איננה משתנה על ידי כך. והיא: ניהוש או קריאת מקרי-חיי של אדם, חי או מת, על פי חפץ כלשהו שנמצא ברשותו, והושפע ממנו. בספרות המקצועית מקדישים לכך מקום הגון, כי במצבים ידועים אפשר שיהיה ערך מעשי לדבר.) ; וחץ מזה יש כאן מקום לסברות עיוניות ולהשערות מדעיות מענינות. כי, אם מפליאים אותנו מנחשים פרופיסינאליים בקריאה, נכונה" ברב או במעט של תולדות אדם (או של הלך-מחשבותיו ומצבי רוחו כהוה ושל "עתידותיר") בנוכחותו ובהשתתפותו — בשעה שעינם החודרת והמנוסה תופסת כל זיו קל שבקלים כשרירי-פניו, כל שינוי מינימאלי בברק עיניו, כל רטט מתחלף בקולו, אשר בלי ידיעתו הם

8) Gustav Geley: "L'Escotplasmie et la clairvoyance", 1924.

9) כמו, למשל, במקרה של קביעות זכות-בעלים על חפץ, כשזכות זו מוטלת בספק ואי אפשר לבררה בדרך רגילה. אך עוד הרבה יותר ברור הוא הערך המעשי בחזיון מיטאפסיכולוגי אחר שאיננו שייך לסוג הפסיכומטריה ממש, ואף-על-פי-כן יש לו דמיון-מה אליה. והוא החזיון של גילוי מעינות-מים או מחצבים שונים בבטן האדמה בעזרת חפץ דומם — מין "מטה-קסמים", הנמצא ביד המנחש ומשמש לו מעין מורה-דרך. ספקנים קיצוניים מרשים לעצמם להטיל ספק גם בחזיון זה, והם משערים, כי באותם מקרים ודאיים, שבהם הצליחו המנחשים הפרופיטור נאליים לגלות מעינות ומחצבים, לא המטה עושה-הנפלאות כביכול עזר בידם, אלא אולי חוש שמיצה חד, יוצא לגמרי מגדר הרגיל, או סבה סבעית אחרת. ואין עוד הוכחה מכריעה לכאן או לכאן.

9a) Harry Price: "Confessions of a Ghost-Hunter", 1936.

מביעים אישור או שלילה או ספק וכי, ומשמשים נקודות אחיזה למנוחש. — אם גם אז אנו מופתעים מכשרונם יקר-המצואות, לגלות נסתרות, על אחת כמה וכמה שניחוש מוצלח על פי חפץ דומם בלבד יפתיענו שבעתים ויעוררנו לבקשת פתרון לחידה מדהימה זו.

בודאי שגם בספורים הרבים על ניחושים ממין זה יש לא מעט מן המגוזם. אולי אפילו מן הבדוי או המדומה. אך יש מקרים מאומתים בהחלט, ומאלה אין רשות להתעלם רק משום שאין אנחנו מוכשרים עוד להבינם: ספקנות עוורת עלולה להזיק לבירור האמת המדעית לא פחות מאמונה עוורת.

את יחסי החיובי במקרה זה הנני מיסד אמנם רק על „דעת מומחה“: ואולם המומחה הוא ממדרגה ראשונה, ועדותו שקולה בעיני כדעתם של מאה עדים נאמנים ובלתי-משוחדים. אם ה. פרייס, אשר הקדיש את רוב חייו למחקרים פסיכיים, ובלי דעת ליאות עבד בשדה מדע חדש זה במסירות נפש ממש, כדי להעמיד את „גילויים“ המיטאפסיכולוגיים על אמתם, ולבסוף פסל כמעט את כולם, או על כל פנים לא מצא בהם את היסוד ש„למעלה מהטבע“ — אם חוקר אובייקטיבי וכמעט „אכזרי“ זה מביא דוגמה של ניחוש פסיכומטרי מפליא (בצירוף „ראיה“ רוחנית) ומעיד על העדר כל אפשרות של רמאות ואחיות-עינים, אין השכל הישר מרשה להטיל ספק בדבר. בספר רב-כמות של מחבר זה, אשר כמעט כל דפיו מוקדשים להריסת אילוסיות בנוגע למעשי-הנפלאות של „מתוכים“ מפורסמים, נמצא פרק קטן, המוקדש ל„נסיגות ברורי-ודאות עם חוזה צרפתית אחת“: וכל מי שלא נתפס למשפט-קדום „עיקרוני“ ביחס לכל המיטאפסיכולוגיה, לא יוכל לעבור על פרק זה, מבלי הירפא מספקנותו הכוללת.

החוזה שלפנינו, העלמה י'אן לאפלאס, היא צעירה פשוטה וצנועה, אשר כשרונה „פסיכי“ לא היה ידוע לה עד אשר ארוסה האהוב נהרג במלחמת-העולם. ומשגילתה בעצמה כשרון זה, התחילה להשתמש בו בפשטות ובצניעות, בלי כל „העויות“ ובלי העמדת פנים: לא היה לה צורך להרדם לשם-כך תרדמה מלאכותית (Trance) ולהגיע לידי מצב של „התפשטות הגשמיות“; לשם ניחוש מוצלח היתה זקוקה רק להחזקת חפץ כל שהוא בידה, שהיה או שיש לו שייכות אל „הנושא“¹⁰. בזמן הישיבה עם מחבר הספר החזיקה בידה אחת מכסיותיו. הוא איננו מספר מאומה על מהלכו של ניחוש „אישי“ זה בשל החשש, שמא תעשה חזרתו על דבריה רושם של התפארות מצדו. . . לעומת זאת הוא מוסר דין וחשבון מפורט מאד על שני ניחושים בנוגע למכרה צעירה שלו על פי תמונת-צילום קטנה של זו מלפני כמה שנים. ובנוגע לידידו הבא-בשנים, היושב בארץ רחוקה, על פי מכתב סגור ממנו, אשר בשום פנים אי-אפשר היה לה, למנחשת, לראות את הכתוב בו, או אפילו להבחין בעזרת חוש המישוש, אם נכתב ביד או במכונה. והתוצאות

10) מטעם זה הנני מיחס את הנסיגות האלה אל הפסיכומטריה, אם כי כלולים בהם גם היסודות של „קריאה“ ושל „ראיה בעיני-הרוח“.

מפליאות כאמת: על פי התמונה, למשל, מצאה כי יש קשר בין הנצרה המצולמה ובין הכסיה של המחבר (זאת היתה לו כאמת מתנה מידה), את שמה (שם, אשר לא היה ידוע בדיוק אפילו לבעל-התמונה גופו, כי היה רגיל לקרוא לה בשם ה"מקובל" במשפחה, ובו נשמרה מהשם האמתי רק האות הראשונה), את גילה בהוזה, את מצב בריאותה, את סביבתה, את אופיה, את הרגליה, את גורל-חיה. לא בכל ממש, אך כמעט בכל ניחשה נכונה; וכן גם בנוגע לכותב-המכתב ולתוכן מכתבו, כמה וכמה דברים, אשר לא היו ידועים למחבר שלנו נתגלו לו מפי החחה, ואשרו אחר-כך על ידי ידידו נאמן-העדות, אשר אף הוא התענין בתופעות מיטאפסיכולר-גיות (כפי שהטעימה בצדק המנחשת). היא אפילו ניבאה על תאונה במסלת-הברזל שתארע לבעל-המכתב, והדבר התרחש באמת, אם כי לא בצורה "גורלית", כפי שחזתה אותו.

המחבר מחליט, כי כל הגילויים המפליאים האלה אינם בשום פנים מסוג העברת-מחשבה (או טיליפאטיה), כי כמה וכמה דברים לא היו ידועים לו אותה שעה, ומה שידע לא היה במחשבתו בשעת-מעשה; ולא היה באותו מעמד איש אחר, אשר מחשבותיו על הנושא הנחקר יכלו "להתגלגל" לתוך מוחה של המנחשת. ולא עוד, אלא שהמחבר שלנו — אשר בין שאר פעולותיו החשובות בשדה המיטאפסי-כולוגיה נמנה גם ייסוד "המעבדה הלאומית לחקירה פסיכית" בשנת 1925, והוא עד היום מזכיר-הכבוד של מוסד זה, וכמובן לא נמנע מהתענין בין השאר גם בבעית העברת-מחשבות מאיש אל רעהו — אומר במקום אחר של הספר הגדון: "לדאבוננו אין לנו וחדאות מדעית אפילו בנוגע לקיום הטילפאטיה, כעובדה שאין להרהר אחריה". ולכן הוא "מסביר" את ניחושיה המצוינים של י'אן לאפלאס בעזרת כשרונה חמיהוד לראיה-רחנית בלבד. אך כאיש מדע מחמיר הוא מוסיף: "צר לי שחכמת המיטאפסיכיקה לא הגיעה עוד לידי מדרגת התפתחות מספקת, עד שאוכל לתת לקורא ביאור אמתי לשני הנסיונות המבריקים, המעידים על כשרונה של מרת לאפלאס. באחד הימים — כך אני משער — יתגלו במקרה לאחד-החוקרים אותם חוקים מיוחדים, שהם נחוצים לשם חזרה בטוחה ומוצלחת על נסיונות ממין זה, בתנאים קבועים ומסוימים כל-צרכם. ועד אז שומה עלינו להסתפק בצבירת עובדות בלבד".

ואולם בין חכמי המיטאפסיכולוגיה יש גם כאלה (ולאו דוקא מבין השטחיים שבהם), אשר עובדות כשלעצמן — כמה שתהיינה מענינות ומגרות — אינן מרוות את צמאונם אפילו לשעה, והם מבקשים מיד פתרון עיוני לעובדות-חידות מהמין המתואר, ולו גם בצורת השערות גרידה. מהשערות אלו בקשר עם תופעות פסיכומטריות אזכיר פה רק שתיים.

האחת — שחוזרים עליה רבים מבעלי-המקצוע — היא בעת ובעונה אחת גם מיסטית משהו וגם חמרנית במקצת: לפיה מתבאר סוד הניחוש-על-פי-עצמים בעזרת ריתותים או זעזועים בלתי נתפסים בחושינו, הנאצלים בלי הפסק מכל אדם, והם מעוררים זעזועים מקבילים בעצמים שונים, הקרובים אליהם, הממשיכים את

תהליך ההודעויות החוזרות הזאת לזמן בלתי מוגבל. ובכוא פסיכיקן (אדם רגיש ביותר לגבי תהליכים מיטאפסיכיים) כמגע עם עצם רווי-השפעה ממין זה ומתרשם ממנו בחזקה, הרי הוא תופס את זעזועיו הטמירים כאילו בעזרתו של חוש מיוחד, חוש ששייך¹¹, ומגיע בדרך זו לידי הרגשת חוויותיו של המשפיע הראשון, ולפיכך גם לגילוי סודות נפשו. — ההשערה השניה הובעה בספר, אשר נושאו הראשי הוא טיליפאטיה (ועוד נשוב אליו, כשנדון בבעיה זו), אך הוקצה בו מקום גם לפסיכומטריה¹². המחבר, שהוא מהנדס-חימאי על פי השכלתו, התמכר על פי נטיה רוחנית חזקה למחקרים מיטאפסיכולוגיים, וקנה לו שם במקצוע זה כאיש מדע אחראי ומחמיר (אף ג. רישה, אשר סמכותו המדעית היא גדולה מאד — אם כי, כפי שראינו למעלה, מיהר קצת יותר מן הראוי לאשר את חזיון האינטוספלאסמה — סמך עליו את ידיו). והנה בקיצור נמרץ השקפתו על סוד הניחוש על פי עצמים, שיש לה אמנם דמיון-מה אל ההשקפה הקודמת, ואף על פי כן הריהי נשענת על תפיסה מופשטת ורוחנית יותר ואיננה מסתפקת ב„פשטנות“ יתירה: לפי תורתו של ווארקוליה נאצלים „מטענים פסיכיים“ מהאיש המתרשם אל העצמים הנכנסים אל מחוז תפיסתו. וההתרשמות נעשית על ידי כך הודית: האיש רואה, שומע ממשש עצם כל שהוא, ולרגל חוויה זו מתרחש שינוי-מה ברוחו, ואין הוא עוד בדיוק כשהיה קודם-לכן; אך כמקרה הזה יקרה גם העצם אשר פגע בו מטען פסיכי, המתאים לפעולתו של חוש מן החושים: העצם שנראה, נשמע או מושש השתנה אף הוא ונעשה אחר במקצת ממה שהיה תחלה; וכשם שישארו באדם עקבות הרשמים מהעצמים שגירו את חושיו, כן ישתמרו בעצמים אלה עקבות המטענים הפסיכיים השונים, ששפעו עליהם מרוחו של האדם המתרשם. ועל פי עקבות פסיכיים אלה, אשר הפסיכיקן המחונן מסוגל לתפסם תפיסה ישרה, תוכרנה רגשותיו, מחשבותיו, תקוותיו, חששיו וכו' של בעל החפץ הפסיכומטרי, כשחפץ זה ייבחן בעזרת חוש הראיה, השמיעה, המישוש וכו' . . .“.

נקל להוכיח על פי הדוגמאות שלמעלה, כי לא נמצא עוד פתרון משביע-רצון ומתקבל-על-הדעת לחזיונות הפיסיים, השייכים אל המיטאפסיכולוגיה. אך מכל הנאמר הוברר לנו גם כן, שאם אמנם כמה וכמה מהם אין להם ממש — הנה על כל פנים לא כולם הם בבחינת בדותה ואחיות-עיניים; ויש ביניהם מענינים מאד

11) Prof. George Richet: "Notre sixieme sense", 1928

12) R. Warcollier: "La telepathie". Recherches experimentales, 1921;

תרגום חבור זה (מקוצר) לאנגלית, בהוספת מאמרי המחבר, שנכתבו עד שנת 1928, יצא בעריכת אחד מחשובי הפסיכולוגים המדעיים באמריקה גארדנר מורפי; ועבודה זו בלבד מוסיפה לוית-חשיבות לספר. שם הספר באנגלית הוא: "Experimental Telepathy".

13) בין הספורים הקטנים של המשורר הבלגי הגדול גורג' רודיבאך, אשר רוח של מיסטיקות ענוגה מרחפת על רוב יצירותיו, יש יצירה זעירה אחת מיוחדת במינה, ושמה, אם אינני שוגה, „מראות“. מתוארים בה רגשות אדם, העובר על פני מראות שבעות-ימים, והוא חס כי עצורות בתוכן שרידי כל הבבואות של אנשים ותמונות-חיים, שהשתקפו בהן במשך ימי קיומן הממושך . . . ויש, כמדומני, צד שוה בין פרי דמיונו הפיוקי של המשורר ובין תורת הפסיכומטריה של החוקר המדעי שלפנינו,

ומפליאים באמת, שבגללם כדאי וכדאי להרחיב ולהעמיק את החקירה המדעית, עד אשר יתגלו ויתבררו סוף סוף החוקים הנעלמים המונחים ביסודם, ועל ידי כך אפשר שיופיעו אפקים חדשים בתורת-הנפש בכלל.

ועתה הבה נפנה אל אותם חזיונות מיטאפסיכולוגיים, אשר בהם תופסת הרוחניות מקום בראש, וגם הם שונים זה מזה במדרגת חשיבותם ובמדת קרבתם אל האמת.

(המשך יבוא)

ר' יהודה אריה מודינא

מאת יוחנן סברסקי

ט"ב השלחן יושבים כמה אנשים בשורה חצי עגולה. השלחן אינו מכוסה. יפה אומר המשל: "שתים הקלפים שונאים אותן — אשה ומפה". בחדר חצי אופל. רוחמה, כל אחד מהמשחקים רוצה לנחש מזלו וכוכבו במשחק זה, שאין השכל שולט בו.

מודינא, שכובע כרכומי חבוש לראשו, זורק פתע את הקלף שלו על השלחן בתנועה של "יהי אשר יהי" ותיכף מתגרד במבוכה מאחורי אזנו: מה עשיתי? אבדתי! — ומרגיש הוא — עליו להזהר עתה ולהזהר! — אבל אין הוא נזהר. אולי שוב יתרחש נס? האין כל רוח גדול בקלפים נס קטן? — צחוק של נקמה החוטם הארוך והעבה של מודינא דומה מתארך עוד יותר, מצחו בולט מאוד. — אתם שותקים? אבל חכו, עוד אראכם? מיד יחזור עלי הגלגל — ואני . . . — אבל הגלגל אינו חחר עליו והוא מתמיד בהפסד הרבה. מכוח הנף ידו נופלים פתע כמה כרטיסים מעל קצה השלחן.

— רמאי! . . . יווני! . . . הקלפים היו מזוייפים! נוכל-אמן! שקרת במשחק!

כנגדו קם איש מהיר-תנועה, מתולתל ככושי.

— ר' יהודה אריה, אמנם, אדם חשוב אתה. יש לך שם בחצרות השרים וההגמונים, כי דברן אתה מכל אחינו, אבל פה מוטב שתשלם ולא תצעק!
— האם אמאן?

— נעשה פומבי למעשיך ה"טובים" בכל וניציה!

— אבל 150 דוקטים! . . . אין זה משער האפשר!

— ידידי, השמעת על הדום פימנטל הפורטוגזי? לפני שנים מספר בא

אל הנרי הרביעי, מלך צרפת, שחק עמו וזכה בקלפים מאתים אלף כתר!

— אדוני, אתם עוברים על לאו, לא תגזול, כי אתם במי שמבקש ליטול

ממון שאינו שלו! . . . דובים טורפים! . . . זאבים רעבים!

— אדוני הרב והחכם, מי שאינו רוצה להינשך אל ישחק עם הדוב! . . .
 והעיקר. כלום אין גם אתה בכללנו? פעם זכית אתה אצלינו מאה דוקט!
 מודינה מעביר ידו על זקנו הרבוע ומדבר חרש כמתנצל:
 — אדוני, על ידי סיבת אונס נכנסתי למשחק הקלפים. כל פעם שאחינו
 בוניציה מצטרפים לאיזו השתדלות — הם שמים פניהם אלי . . . למשל, כשנאסרה
 פה על אחינו הפרנסה היחידה כמעט המותרת להם, ה-"strazzaria" — מסחר
 הבגדים הישנים וכלי הבית . . . או כאשר הרשות הטילה עליהם ק"ן אלף דוקט . . .
 והיכן אני מוצא תמיד את השרים? — אצל שלחן הקלפים!
 — ודבקת גם אתה במשחק זה בחשק גורא! . . . ועכשיו . . . יפה תשלם!
 גופו של מודינה מעלה הבל.
 — לוא יהי כדברייך! אשלם.
 — מתי?
 — אולי בקרוב!
 ור' יהודה אריה נדחף לצאת מהחדר, אבל מבט ואיש המתולתל ככושי כופה
 אותו לחזור.
 — הא, רואה אני, נכבדי, כי רגליך גדולות מאומץ לבך! . . . ואולם אל
 תשיב לי בלשון אפשר! . . . סלק חובך! . . . ומיד!
 ר' יהודה אריה מוריד את שתי הטבעות שבחסיפה הגדולה שלו, הדומה
 לשק קטן, וכמה מטבעות נופלות בצלצול מתכי על השלחן.
 — לצער הלב, אין עתה תחת ידי אלא הסך הזה.
 — והשארית הנותרת?
 מודינה מתחיל לתופף על לבו.
 — אדוני, סבורים אתם, שעשיר אני. האמינו לי, אין אני קרוב לכמה
 שאתם משערים בדעתכם!
 — יפה, אם לא תוכל לשלם לנו הכל במזומנים, תשלם לנו בשה כסף!
 — אבל, אדוני, אין לי תכשיטי כסף זהב ולא ספרים ומטלטלים ולא בגדים,
 כרים וכסתות.
 — יפה, תמחל, איפוא, לחתום על שטר זה!
 ר' יהודה אריה יושב וחותר על השטר את שמו באיטלקית: ליאונה מודינה.
 מחמת כעסו הכבדש אותיותיו עכשיו כיתדות המנקרות את עיני הקורא. הוא יוצא
 מהחדר וחז את מבטי האנשים מאחורי גבו . . . למה חתם? . . . אבל כלום היתה
 ברירה בידו? יפה מכנים הספרדים את בעלי בתי המשחק האלו "Leoneros"
 (שומרי אריות), כי שומרים הם על הקוביסטוסים, — אריות אלו שטורפים כל מי
 שהם פוגעים בדרכם . . . אבל מדוע זה השיאו היום השטן שוב לשחק — הלמען
 עשותו לצחוק ולקלח?

ב

שמים תקולים-זהובים פרושים על וניציה, העיר הבנויה כתעלות. סמוך

לבשר ריאלטו שאון של גונדולות ואניות. על מפרשי הדוגיות מצויידות תמונת סוסים וכל מיני בהמה דקה — סגולה למזל טוב ושמירה מפני עין רעה. ספינות מסחר, שמטליגות לתוך פלגות הים, מייבשות עכשיו את מפרשיהן, אשר אות הצלב עליהן. על ראשי התרנים מנפנפים ברוח הקלה דגלים ארגוניים ועליהם דמת צורתו של ארי הזהב בעל הכנפיים של וניציה.

ר' יהודה אריה מדינה, שהכובע, אשר שפה מקפת לו, עושה צל על עיניו, פוסע פסיעה בצד פסיעה. ראשו כפוף, כאדם שהפיג את יינו. כל פעם שאינו יכול לכחך את יצרו אינו יכול להתפייס בינו לבין עצמו. כמה פעמים קבל עליו לעזוב את דרכו הרעה, דרך הקוביסטוס, בחרטה גמורה וחלוטה וקשה לו לעשות כגמד דעתו. כי ראשית . . . usus tyrannus . . . ההרגל הוא מושל אכזרי! . . . אין מורידים שכור למרתף של יין, ואפילו אם נדר עשרה גדרים. והשנית . . . כיצד נאמר במדרש? „אין בעולם קשה מן העניות שהיא קשה ככל יסודין שבעולם.“ כי עניות פירשה ויתור שאינו פוסק. רוב הדברים הם מחוץ לגבול השגתו של העני. ואילו חיי העשיר רובם „עת רצון“ לכל תשוקותיו ומאוייו. הוא . . . פעמים הרבה נעשית לו עניותו סרטור עבירה: „לך לבית ועד השחוק! . . . הרי אנו ס אתה מחמת ממון! . . . ודאי, תועבה לך הקוביה, אבל תתן טרף לביתך מאשר תרויח!“ — אבל הבל כל תקותו. דומה, נתון הוא במעגל קסמים. העניות מביאתהו אל המשחק והמשחק הרע הזה — אל העניות. ובהתפכחו בוש הוא להרים עיניו בפני הבריות. פעם כתב: „בקוביה מצחק, עצמיו משחק, קרוביו מרחק“ . . . וכמה גאים היו בו קודם הוריו וקרוביו!

בילדותו נבאו הבל, כי עתיד גדול צמוי לו. בן שלש הכיר את הבורא והתחיל לומד בעיון ובחריפות. ובן חמש כבר עלתה במחשבה לפניו, מה יעשה האדם ששמו לא ירד עמו לקבר? יחבר ספרים! . . . ומעשר שנים היה עם לבבו לעשות לכבוד שמו. אז התחיל גם מתוכח בעניני הדת, למד לשחק ברעיונות ובדברי חכמים ככדר זה הזורק בבת אחת שלשה כדורים באויר וקולטם. ועודנו נער נתחבבו עליו שירי אריוסטו. הקורא אחריהם את טאסו, אמר גליליאו, הריהו כאוכל מלפפונות אזורי אבטיחים. ובן י"ב תרגם יהודה מאיטלקית לשפת הקודש את השיר הראשון של אריוסטו מלה במלה. כן, הוא עמד על מלוא כוחו הרוחני לפני עמדו על מלוא כוחו הגופני. ובטוח היה גם הוא, כי עלול הוא לבצע מעשים גדולים. אבל כשתלה ריחיים על צוארו והתחיל מבקש פרנסה לביתו הרגיש, שפורט את דינרו לפרוטות. הרבה מלאכות היו לו — הוא היה ד"ץ ומ"ץ, חזן ושדכן, מלמד תינוקות ומגיה ספרים, והמתחיל דברים הרבה, אומרים האיטלקים, „אינו גומר אלא מעט“. והוא התחיל לבקש לו רוחים קלים. ועתה . . . איך יגלה עתה לרחל אשתו את סוד איבוד ממונו? — הרעיון הזה שם לו פתע מחנק . . . — בתעלה עוברת גונדולה עשירה. באמצעיתה אפריון, אשר עמודיו פז וגגו המופז מחופה פרוכת תכולה. בקצה האחד עומד גונדוליר אדום-הכיפה והאזור וקצר-הסרבלים ועודר בתכלת המים במשוט לבן, ארוך. — כן, איך ישוב עתה

הביתה? איך יראה את פניה? המצליח בקלפים מפסיד באהבה. האלם המפסיד בקלפים — מפסיד שבעתים באהבה. אבל ההיתה לו אהבה מיום שמתה עליו אסתר? קול עולה פתע באזני מודינה. איש רחב החזה וחזק העורף מכריז בקול צרוד:

— האספו, אזוי, הקבצו וראו! . . . בובות. שאין בהן נפש חיה והן חיות ומשחקות; אין בהן דעה ויש בהן דבור ותנועה! . . . הכנסו לסוכתי, זקנים וזאטוטים! הכנסו וראו במזמוטים! לבו של מודינה נע פתע בקרבו. אולי להכנס? אולי יוכל להסיח דעתו בשמחה קולנית זו מלילותיו השחורים וימיו הכלביים?

ג

מימי הביניים ידועים לתהילה מחזות הבובות בניציה. כנר מגליש את הקשתנית על מיתרי כינורו. בלחייו של המחצץ עולים כדורים ויורדים, כאילו עומד בלעיסה חסם לבלוע. שתי כנפיים מסתלק ונפרש המסך לשני הצדדים. בירכתי הבימה נראה ראש חמור, שמסמר אזנו האחת לכאן ואת השניה לכאן. הגנה נראה כל גופו. עליו רכוב בחור־חמד, שמגבעתו השחורה רחבת התתורת קשורה לו במשיחה סביב סנטרו. הוא פורט על קתרוס ופוער פיו בסרנאדה. אבל החמור מעירו מעליו ובוטט בו באחוריו. . . בקהל נשמע תחילה צחוק הנשים — הן הראשונות לתפוס את המגוחך. אחריהן עונים בקולות גסים, עבים הגברים. המשורר חולה האהבה נופל למטה ומגדיל בגובה את שיר דודיו. הגנה בובות אחרות. בובות גדולות המשתחזות ומרקדות וגופיהן נכפפים בפרקיהן. רק כשמסתכלים יפה בתנועותיהן רואים את הגלמיות שבהן: בהתחילן בתנועה רואים, כי הן נמשכות בחבלים דקים־דקים, סמויים מן העין; בקפצן יש הרושם, שהן עפות. וכל שהן קטנות יותר ניכר יותר, כי משוכות הן. או יש כי הזמר השר מאחורי מהסך שוהה רגע והבובה פוערת פיה לפני השמיעה קול או, להפך, הקול בוקע בטרם תפתח פיה.

מודינה מרגיש, כי דעתו מתקררת עליו. לחינם מצא קודם עון בעצמו, בחולשת רצונו. האין נמשך כל אדם ביד גורלו כבובות אלו בידי האדם? . . . כן, אך נוצר הילד ועודנו עצור ברחם אמו בטרם יגמר בישולו כבו קבוע מסלולו בחיים. וגם הוא . . . נלחם הוא בכוכבו השונא אותו האם נכשל מפעם לפעם אין הקולר תלוי בו — אנוס ביצרו היה!

ומודינה מרגיש: הכרה זו, שהכל בא בחיוב המערכה. מחזירה לאט לאט את נפשו עליו.

ד

לא רחוק מבית התפילה „סאן מרקואולה“ עומד לו מובדל הגיטו העברי בוניציה, מצומצם בתוך עצמו, — ערבובית תעלות דלוחות וסמטאות. בכל סמטה

— שני טורי בתים גבוהים, בני שש ושבע קומות. כתליהם האפורים מציאים זיזים וגזחטראות. חלונותיהם מסורגים. בקרן הסמטה — תמונת המדונה הילד הקדוש. אנשים יושבים על סף פתחיהם הצרים והנמוכים ביותר. בכך קטן, אפל בתוך החומה עובד סנדלר עם שוליותיו. לבנים תלויים על חבלים. ריח מזרנים חבוטים ובגדים ישנים. בצדי הסמטה רומשים המונים המונים ילדים חיוורים, מסואבים. ולדניות הן בנות ישראל, דגות לרוב בקרב הגיטו. אך מפני איסור קנית קרקעות יכולה השכונה להבנות אך בגובה ותושביה נתקנים במצר.

לפני חלון, שעטרת אבנים לו, יושבת רחל מודינה. על ארכובותיה סל קטן עם צרכי תפירה. היא תוחבת מחטה באריג ותוכפת כמה תכיפות. בעלה אינגו... עוד טרם שב... האור שבעליה קטנה וצדדית זו פגום לרוב כל כך, שבהאיר בה לפעמים השמש מן הצד נדמה, שהעלו בה פתע מגורה. פני האשה, שימי עדנתה עברו זה כבר, לבנים. עיניה אדומות ותפוחות, כעיני רוב בנות ישראל העניות האנטוסות לתפור תמיד באור הדל שבגיטו.

מדוע בושש בעלה לבוא? והעיקר, מי יודע, היכן הוא? המשחק עכשיו שוב בקלפים או אולי נכנס שוב לשרה קופיה סולס? הן הוא מפליג תמיד בשבחה. היא המשוררת היהודית הראשונה בדורותינו, אומר הוא, היא יודעת גם עברית ויונית, לטינית וספרדית וכותבת, לדבריו, שירים נפלאים באיטלקית. ורחל מרגשת, שהיא מקנאת בה בסתר. לא, מקנאת היא בכל אשה. ימים שלמים יושבת היא בצל ורואה מרחוק ברחוב נשים, שבתיהן מאירים יותר משלה. מדוע מקולל חלקה בנשים? אולי מפני שאשרה נבנה מחורבן חייה של אסתר אחותה. אין היא יכולה לעקור מלכה את זכר שידוכו של יהודה עם אסתר. האין גדול כוח הלב לשמור רישומים מן השעה? ליהודה מלאו אז י"ז שנה ואמו דיאנה החלה להפציר בו, כי יקח לו אשה מקרובותיו. והעלם עשה שאלת חלום בתפילתו לראות האשה הנגזרת לזיווג. ובחלומו והנה זקן אווזו בידו ומביאהו אל קיר, אשר תבנית מצויירת עליו ובהסירו את המסך ראה את אסתר בת דדתו במלבושים מגוונים. עוד הוא מביט בה והנה נשתנתה צורתה ואחרת באה תחתיה נעדרת צבע וגזן. ובבוקר סיפר את החלום להוריו... בא' באלול השמי"ט נשתדך יהודה. וכאשר אסתר כלתו יצאה לפני המחוננים בשמלותיה היפות, אשר הוסיפו לה יופי, ובפניניה החרוזות בחוט לעדי הצואר — והנה דומה, נתקיים החלום. ויהודה ואסתר החלו מצפים לעת אשר ישימו להם קן יחד. אבל כאשר באו החתן עם המחוננים לוניציה בייג בניסן הש"ן מצאו את סטירילה מוטלת על ערש דוי. חליה היה קל והכל קוו, כי בקרוב תשוב לאיתנה. אך מיום ליום הכביד חליה. ביום המיתה קראה לחתנה, חבקתה ונשקה לו ואמרה: "ידעתי, כי זו עזות מצח. אבל עתה בפרק המיתה נתן לי המות רשות. לא זכיתי להיות אשתך — מה אעשה וכך נגזר במרום, יעשה ה' רצונו!"... ובלייל שבת קודש, כ"א סיון ש"ן, כבה גרה. כמה בכתה אז רחל!... נדמה היה לה, כי טעות עשה אלהים, אשר הציל אותה מן המיתה ולקח את אחותה — הן היא לא הגיעה לחצי

יופיה ולחצי חכמתה. לא לחינם דברו הכל בשבחה של סטירילה ולא לחינם אהבת יהודה יותר מגופו! . . . אבל מיד אחר הקבורה התחילו קרובי המשפחה לדבר על לב הצעיר הנעצב, כי יקח אותה, את רחל. והעלם, אשר בז עתה לאושר, לא אמר לא, אם כי לא מהר גם להסכים, אלא שאל בכתב את אביו. ואביו: „לך משפט הבחירה. אני היום או מחר אלקח מאתך ואתה ובניך תהיו עמה. לכן בין תבין את אשר לפניך ועשה כיד ה' הטובה עליך". ולתנחומי הקרובים נתארס עמה, עם רחל. אומללת היתה, כי אותו מזל, ששימש חושך לאחותה המתה שימש אור לה המאושרת. אולי, — התברכה אז בלבה — יאהב גם אותה? הן נחלת היא מאשה של אסתר! . . . אבל אחרי הנשואים התחיל יהודה לשבת בסוד עלוי לב וחומדי לצון ולהתמכר למשחק הקלפים וחכמת האלכימיה. ומיום ליום נוכחה יותר לדעת, כי אין אויר ביתם שפוי ומקובל עליו. היא היתה הדמות השניה, נעדרת הצבע והגון שבחלומה. ויש כי בצער בדידותה נחשבו לה ימיה למרובים והיא בקשה את אלוהים, כי יקח נפשה. כי מה לה בעולמה? עם בעלה היא מרגלת קטסה וילדיה . . . כן, צודק הפתגם האיטלקי: „בנים קטנים — דאגות קטנות; בנים גדולים — דאגות גדולות". כמו אביו נמשך גם מרדכי בכורה אחרי האלכימיה — ואדי הרעל של העופרת והזרניך הרעיל והמיתוהו. זבולון, בנה השני, מוסיף על כאבה שבר בחייו הפרועים, ויצחק, צעיר בניה, נודד עכשיו בגלילות ליוואנט, ואין יודע היכן הוא . . . אבל היכן עכשיו יהודה ומדוע אינו בא?

במעלות המתעקלות נשמע פתאום קול צעדים ידוע לה. הו א ו א ! מטוני שמחה חולף פתע רוגזה. ואף־על־פי־כן שומעת היא: אין הוא עולה עכשיו בצעדים קלים, מהירים כמו תמיד, כי אם בצעדים חלישים כמתגנבים של מנעליו שנפתחו.

ה.

— היה כאן שליח מירושלים . . . הוא הביא למכירה עפר מאדמת הקודש... ואחר כך בא בעל הבית לקבל שכר הדירה.
— הם . . . ההיה עוד מי שהוא?
כן. איש אחד מהמבורג . . . חיכה לך הרבה והלך . . . אבל הניח כאן כתב יד בעבורך!
מדינה, שאינו יכול להאריך עוד בנשמתו — קשה היה לו עתה לעלות במעלות הרבות! — פושט את מעילו הארוך, הצהוב.
— כך! כתב יד! . . . היכן הוא?
הוא משקיף עיניו בגליונות הניי, שנפתחו והצהיבו מחמת טלטול הדרכים, ומתחיל לעלעל ולדפדף בהם.
„אינו מוצא אפילו לנחץ לומר היכן היה?" — והרחמים, שתקפו את רחל בבואו למראה חירון פניה, מתקררים פתע מעליו. עכשיו היא רואה רק את חטמו העבה והארוך, חוטם יצר הרע.

— מדוע שהית היום עד אחרי זמן הראוי ?
 הוא מחייך חיוך תינוק חולה, כמבקש למתק את החטא אשר יודע בנפשו.
 — צריך הייתי לבלות כמה שעות בבית הדפוס להגיה את הספרים העבריים
 הנדפסים שם. הן מתיכי וחותכי האותיות והמדפיסים נוצריים הם . . . ואחר
 כך הייתי מוטרד הרבה בצרכי ישראל ! . . . הייתי בחברת „פדיון שבויים“. שוב
 נפלו כמה מאחינו לידי שודדי הים —
 — יהודה, אל תשקר ! — בעיני האשה נקות פתע דמעות. — שוב הפסדת
 כסף בקלפים ?

— לא, אני —

— יהודה, יהודה ! . . . אמור לי את האמת !
 ב ר א ש ו נ ה זכיתי . . . אספתי מעות יותר מאשר היו לי מיום היותי
 על עמדי.

— אבל אחר כך . . . א ח ר כ כ ?

— הכשילוני כסילי השמים !

— ובכן הפסדת . . . ואיך פיד ? מי כמוך טוען כנגד משחק זה, ואתה
 עצמך מבלה זמנך במשך רוב שנותיך בתועבה זו ? . . . יהודה, יהודה ! . . . אם
 תגלה חרפתך בקהל רב . . . הלא אתה יודע יותר ממני : אפשר ללמד כלבים
 נבחנים לבלתי נבוה, אבל לא אנשים מדבר סרה !

— יקירתי, אנו כולנו מוכרחי התאוה ! . . . אונס מזל לכולנו. כי אין גם
 אחד מאתנו יכול להמלט מכוח כוכבי השמים וכסיליאם. הכול תלוי בהם : מזל
 מחכים, מזל מעשיר ! . . . על פיהם ישק כל דבר בעולם השפל. ואולי מפני כך
 אנו גם אני לשגות לפעמים באולת הצחוק !

— לשון חדה לך, יהודה. יודע אתה תמיד לפטור עצמך בטענת „לא
 משעתי“ ! אבל מה תאמר לנושים שלך ? לפניהם לא תתחטא כבן יחיד שמתחטא
 לפני אמו . . . הם יאמרו : בין יש אונס בין אין אונס — פרע חובותיך !
 — אל תצעקי ככה . . . תזעיקי עלינו את כל אנשי הרחוב. — קולו של
 מודינה יורד מעלות נגיניות. — יקירתי, אל נא נצר צרת מחר . . . „ברוך ה' יום
 יום“ !

— אל נא נצר צרת מחר ? ומהיכן תשלם להם ? . . . ומהיכן אקח אני
 להוצאות הבית ?

— ב„דליכא“ צריך יהיה לצמצמן.

— לצמצמן ? . . . האהיה שואבת לך מן האין ומערה אל תוך הבלימה ?

— יקירתי, העולם אומר : „לין בלי סעודה והשכם בלי חוב“ !

— אבל אתה תוסיף חובות חדשים על הישנים.

— לא . . . בעזרת השם אתפשר עם הנושים.

— ואם לא ? הלאי ואתבדה, אבל הם ימשכוך עוד לבתי הערכאות שלהם

וישימו רביד ברזל על צוארך !

— יש לי ידידים רבים בין השרים.

— תראה, פרנסי ומנהיגי הקהל הקדוש עוד יטילו עליך חרם!

— הם — עלי? — שפתיו של מדינה נעות מכעס. — יודע אני אותם!

אין לנו מנהיגים פה, בונציה, אלא במקום מנהיגים . . . גזלת העני בבתיהם ונשיכתם נשיכת שועל. ואם ישפטוני אומר להם בפניהם, שאיסור הרבית, שהם עוברים עליו, גדול הרבה יותר מאיסור הקוביה, שזה איסור תורה וזה אינו אפילו מדבריהם . . . לא אדרבה, לקוביה רמז בתורה.

— ב ת ו ר ה ?

— כן, האם לא כתוב: „רק על פי הגורל תחלק הארץ? והאם לא

אמר דה, עליו השלום: „ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי? . . . והאם אין נהיגים בכל תפוצות ישראל לשחק בחנוכה ובפורים בקלפים? כי שני חגים אלו עומדים על הנס: חנוכה על „נס פך השמן“ ופורים על נס ההצלה. ויתר על כן, אנו קוראים לקלפים באיטלקית „naib“, ויש טופלים מלה זו אל לשון הקודש, היינו, „נביאי“. ואמנם, האין מנבאים גם בימינו הצוענים ומנחשים בקלפים? . . . ואם דיינינו ישפטוני אומר להם —

אבל האשה אינה שומעת יותר, היא בוכה חרש ודווקא בכי הרישי זה שלה הוקף את לבבו של מדינה. רוצה הוא לקנח את הדמעות הצורבות הנושרות על לחייה כצרבת — ומתבייש. אבל האין הדין עמה? . . . כן, לשוא משדל הוא עצמו בדברים.

בדלת נשמעת פתע דפיקה. רחל נחרדת לחדר השני. מדינה מתקן את בגדיו. רשמי פניו משתנים כרגע. אל הבית נכנסים שלושה אנשים הלבושים בגדים יקרים כאצילי וניציה. מדינה מכירם: הראשון ספורנו שמו. פניו הארוכות מארכות עוד יותר על ידי זקנו המחודד. שפתיו מלאות, אדומות וצעירות. ודומה, הוא לובש בגדיו לא דרך מלבוש אלא דרך תכשיט. השני — פארנצו — איש שאינו ארוך לפי עביו וחטמו מעיד עליו, שמדרגתו גבוהה בין השותים. השלישי, סאלטארו, איש שיבה למחזנה, סוחר נכבד, אשר קשרי מסחר לו עם הולנד. הוא לבוש מעיל קטיפה אדום וצוארונו יורד לו שתי לשונות רבועות על חזהו.

מדינה יוצא לקראתם בקידה הראויה לכבודם. בעת האחרונה יש שהוא פוחד מפחד הבריות ואף־על־פי־כן שמח הוא לאורחיו. לא אין מתרחקים עוד מלעמוד בד' אמותיו! . . . הוא כופף עצמו אליהם בדברו, כרוצה להודות על מעין גמילות חסד:

— הא, אדוני רבי המעלה! . . . מה זה הביאכם היום מארמנות כבודכם

אל בתי?

רצוננו לשאול אותו איזו שאלות!

— בענין מה? — הדאגה משנה לרגע את מראהו של מדינה מכמות שהיה.

— אבל תואילו קודם כל לשבת, אדוני רבי המעלה!

— תודה . . . לא בענייני מסחר, כמוכן! — כתפיו וכרסו של פארנצו השמן מתחילות נעות פתע מצחוק. — תלמידי חכמים אינם מבינים בטיב משא ומתן ולא יבינו במילי דעלמא. אבל —

„לא, רעתי עוד אינה גלויה להם?” — חולף במוחו של מודינה.

גבותיו של פאלטארו הזקן מתכווצות.

— כמצחק אתה בעיני, אדוני פארנצו! . . . רבנו, החכם השלם והנעלה ר' יהודה אריה, יש לו לא רק שכל התורה . . . יודע הוא גם בסחורה ובכל הצריך לקיבוץ המדיני. — סאלטארו מעביר עיניו מפארנצו אל בעל הבית. — ועל כן באנו אליו!

המבוכה שבפני מודינה מתחלפת בסקרנות שמחה.

— אני שומע, אדוני.

— השאלה הראשונה היא: המותר לשוט ביום השבת בגונדולה?

מודינה מסמיך תשובה לשאלת.

— כן אדוני, רבי המעלה, מפני התנאים המיוחדים בונציה נוטה אני להתיר — ולא משיקול דעתי בלבד! . . . סומך אני על הרב ישעיה טראני, זצ"ל, בעל „שבלי הלקטי”. וגם תלמידי המובהק בנדטו לוצאטו נוטה להתיר בזה. ספורנו, הצעיר שבחבורה, מרים את ימינו דרך שאלה. על הזרת שלו נוצצת טבעת זהב.

— מתוכחים אנו עכשיו הרבה בבית הכנסת גם אם מותר להמתיק את התפילה בשבתות ובמועדים בכלי נגינה? — הוא מחייך בשפתיו האדומות, המלאות. — אדוני הרב, האין נגינה חשובה מאוד? בה תמצא נפש האדם מרגוע. הנה אצל הקאתוליים —

מודינה נזכר פתע בנגינה הקאתולית, שהד טעמי המקרא עולה ממנה; בסילוק הנגיני הגווע לאטו כחלל הקמור (הרבה פעמים ביקר בבית התפילה ס"ט ג'רמיה ובבתי כנסיה אחרים, שמספרם עולה בונציה למאתיים). הפרוטסטאנטים — חולפת מחשבה במוחו — מתרעמים על שהקאתוליות מורידה את עבודת אלוהים למדרגת מלאכת המחשבת ואינם רואים, כי מעלה היא על ידי כך את מלאכת המחשבת למלאכת הקודש.

— ובכן, אדוני הרב, המותר, לדעתו —

מודינה מרתיע פתע לאחוריו. פניו מוארים באור השקיעה הסמויה מן העין . . . דרכו תמיד להדר בלשונו בדברו לפני אנשים, אבל עתה קשה עליו הדיבור בראשונה.

— אדוני רבי המעלה, הקשבתי לכל דבריכם. ומתחילת הדעת גטיתי להתיר . . . אבל לא, צריך עיון גדול בדבר? . . . אמנם, אינני מאלה המתנגדים לכל שינוי קטן בסעיפי דסעיפי הדת. אדרבה! לדעתי, עלינו להחזיר את דתנו למקורה הראשון, לתנ"ך . . . ועל כן עלינו לשנות מנהגים ותיקונים נוספים . . . עלינו לקצר את התפילה . . . לבטל יום טוב שני של גלויות . . . להקל בדיני

השבת החגים וגם ביני השחיטה והמאכלות . . . וגם להקל את הצום ביום הכיפורים, שיהא האדם אוכל אך פחות מהרגלו . . . והעיקר, אני קראתי תגר תמיד על הראש בתשובה כלל נ"ה, באמרו, שאינו יודע מחכמה החיצונית שלהם, כי באה להדיח העם מיראת שמים ותורתו וכו'. כי אני אומר, מי יתן שהקב"ה יהיה עוזר לי לדעת כל מושכל שבעולם, לא לבד בלימוד התורה, כי אם גם בחכמות האנושיות. כן אדוני רבי המעלה, נוהג אני להקל במידת האפשר. אבל — פארנצו שואף אבק טבק מבושם לתוך נחיריו.

— אני אמרתי מראש, שאדוננו הרב הוא מן המקילים! . . . אין תוא ירא להרהר גם אחרי פסקי הרבנים ומורי ההוראה.

— לא, איני ירא, אדוני רבי המעלה . . . למשל, כאשר באמשטרדאם לבשו בחורים יהודיים כלי נשים ביום שמחת התורה יצא כנגדם הרב ר' יצחק עחיאל בחרי אף. ואילו רבני וניציה, ואני בתוכם, חתמנו על פסק דין, שמתיר את המעשה... או, למשל, בענין גלוי הראש... נראה לי, כי בהיותנו בחברת הנוצרים, המגלים ראשם מפני הגדולים, אי אפשר לנו להמנע מזה גם אנו . . . — מודינה נרתע פתע שוב לאחוריו על כסאו. מהתרגשות יבש לו בגרונו. — ואף־על־פי־כן אני אומר, אדוני רבי המעלה: צריך עיון גדול בדבר שאלותיכם! . . . כי הרבה פעמים אני חושב: שתי רעות הן בחיינו. הראשונה — דחוק הגלות. השנייה — ספורנו מחייך בשפתיו המלאות, האדומות.

גו, אצלינו בוניציה אין אנו סובלים, ברוך השם, ביותר. אדרבה! . . . קהלתנו גדולה במעלה ובעושר. ועירנו רבתי־העם ורבתי־הדעות! פאלטארו מתאנח אנחה קלה.

— אף אני הייתי סבור כך, ידידי הצעיר! . . . גא הייתי ב־Venezia la Bella שלנו, מלכות הים האדריאטי . . . איזו עיר בעולם תגיע לה ביופי ובעושר? אלפיים ארמונות בה ושלוש מאות אניה לה ושלושים וששה אלף מלח... באחד האיים הקטנים, שעירנו בנויה עליהם ואשר 400 גשרי שיש יחברום יחד, אפשר לקנות מלכות גדולה באסיה או באפריקה! . . . ומרוב אהבתי לוניציה לא ראיתי את חיינו אנו. הלא, גלות טבע שני היא ליהודי! . . . אבל, וזכרני כששבתי בפעם הראשונה מאשטרדם החפשית . . . דומה, פתע נפלו קשקשים מעל עיני! . . . כן מה יפה היא וניציה, אבל מה רב הכעור בחיינו! . . . אפילו כובע הקלון הזה שעל ראשו . . . הלא במקומות ידועים גזרים על פושטי הרגל לתבוש מגבעת צהובה לראשם! (מודינה מרכין פתע את פניו למטה) . . . הרי כאן בערי איטליה יש שמשפילים אותנו להיות עומדים במדרגה אחת עם הזונות ומקום שכונתנו במקום בתי הקלון או שמשכירים בתים לבושת ולזנות בבתי היהודים... כן, הדין הוא עם אדוננו הרב! — פאלטארו מטה שוב עיניו אל עבר פני מדינת. — ומה היא הרעה השנייה, לדעתו?

— הרעה השנייה, אדוני רבי המעלה, היא . . . אחינו הספרדים רגילים לומר, בכפר — חצי נוצרי. כי קשה להיות יהודי גמור מחוץ לשוב יהודי

צפוף. אבל גם בישוב יהודי צפוף התורה היא בבחינת גלות בתוכנו! . . . בנינו פה בוניציה אין בהם ריח התורה. הנה בעת האחרונה התחילו גם לדרוש, שבבתי הכנסיות יתפללו לא בלשון הקודש, כי אם באיטלקית! . . . הם כמלחים אלו המטילים הרבה מכל ירושתם היקרה הימה, כדי שתהא אניתם קלה לשוט אל מחוץ חפצם. ומה הוא? לא להדבק בישראל, שהם שפלים ונרפים, אלא באלו, שידם תקיפה. . . על כן נראה לי לפעמים, שיש להקפיד עליהם הקפדה יתירה. יש

— 1 —

ללמדם להיות מפקחים על עצמם ולא להרחיב פיהם לשאול כל תאותם. שאם לא כן עתידה תורה שתשתכח ממנו בכל כל על דרך מעט מעט יגרשנו ושם שמים יתחלל! . . . והן בימים עברו היתה קהלת הקודש וניציה נר ישראל! . . . לא אתה דרשתי על זה בדמעתי על לחיי! . . . כן, אדוני רבי המעלה, צריך עיון גדול בדבר.

החלון מתחיל מאפיר. תחומי ערב ויום מתערבים. שערי הגיטו נסגרו זה כבר . . . מדינה קם ללוות את אורחיו:

— השם ישים בינינו ברכה ושלוה, אדוני!

ופתע נדחקת לתוך מחשבותיו מחשבה זרה: אולי יבקשם, כי ילכו לו עתה הלוואת חנינם בלי רוחים? „גמילות חסדים“ בלשון רבים — יאמר להם — בגמטריא תורה! . . . והוא . . . הרבית אוכלת בו עד אשר נלאה נשוא ודאגת חובותיו מנדדת עכשיו שינה מעיניו בלילה ומנוחה מלבו ביום! — הדלת דופקת ונסגרת מאחוריהם בקול שורט. — ה ל כ ו ! . . . מדוע לא פתח, איפוא פיו לבקשם? . . . אבל לא, ודאי היו גם הם לוקחים ממנו רבית גדולה בהיתר, רבית מוקדמת ורבית מאוחרת? . . . — הוא עומד רגע בלי נוע. פניו חירות-כחלחלות, כאילו טיפלו עליהן סיד. — ואיך ישתמט מן הצרה? . . . איך? ! — עניו מאירות פתח. — אולי תשחק לו עכשיו השעה באלכמיה? . . . האם לא הצליח בנו הבכור מרדכי, עליו השלום, להפוך תשע אוקיות עופרת ואוקית כסף אחת לעשר אוקיות כסף צרוף? . . . אמנם, בראשונה לא האמין לבנו. הן אף אחד מגדולי בעלי האלכימיה לא עמד בסוד התמזוגות היסודות. אבל הוא עצמו בחן פעמיים את הכסף. והנה אמת הדבר, הגם כי היה דבר עמל וטורח ועשוי במשך שני חדשים וחצי לכל פעם. וגם אמנם הצליח למכור את הכסף . . . ועתה . . . אולי יגיע גם הוא סוף סוף בנסיונותיו אל הסוד, אשר שם העושר והכבוד?

קשתות קשתות מקומר הסיפון ונשען על עמודי אבן ונראה, כאילו המרתף עשוי תאים. על הקרקעית מונחים זה על גב זה ספרים ותכריכים של ניירות ומושלכים גרוסאות ושברי מתכת. על המדפים אשר בירכתי החדר סדורים כלי מלאכה: מאזנים, שדומים מרחוק לאניות קטנות התלויות באויר, סירים מלוהטי-אש, אמבטי קטנה הקרויה balneum maria, כי, לפי האגדה, מרים הנביאה היא אם כל עושיה ויוצריה.

נער מסיק את ההיסק בתנור הרבוע, חד-הצלעות. האש מתלקחת ונוגה לה סביב. מודינה משער בינתיים ושוקל כמות הכסף החי וכמות הזהב, מערבבם יפה יפה ומקבץ את המתכות המעורבות זו בזו בכיס-טיט סגלגל ומחתימו, כדי שיהא עומד בחמימותו. אז הוא נותן את „ביצת החכמים“, „בית האפרוח של הפילוסופים“, באלפס ממולא פחם ושופתו על האש. והוא יושב על שרפרף להשגיח על השלהבת, שתהיה כפי הצורך לשנות בחומה את העצמים. האינן הופך החום הטבעי את המזון לדם ולבשר, לגידים, עורקים וחסחוסים? וכן אנו רואים, כי הביצה לא תקבל צורת האפרוח, אלא אם כן ישלימנה חימום התרנגולת ימים על ימים. ועל כן יגעים בעלי האלכימיה למצוא את האש המשוערת, שתהפוך להם עצם אחד לשני. וגם פה . . . על ידי להט הלהבה והחמימות של הגפרית הפנימית ימוגג הכסף החי את הזהב ויפרידוהו לפרודותיו. מקץ ששה חדשים, אומרים החכמים, יהפך לאבקה שחורה ואם יהשו את עפרות-הזהב על האש ויוסיפו לצרפם ולזקקם יהפכו בסוף גלגוליהם לאבן החכמים והופכת כל מתכת לזהב.

עצביו של מודינה נמתחים והולכים כמיתרי קתרוס על יתידותיהם. כבר עברו ששה חדשים מאז החל את נסיונותיו ועתה — היצליח? הישיג את התועלת המקוה? . . . כבליל נדודים מתארכים לו עכשיו הרגעים לשעות . . . על לבו עולים קצוצי פסוקים מתפילה של בעלי האלכימיה הערביים: „אבינו שבשמים — בידיך מפתחות העולם ואתה ראשית ואחרית — רק אתה לבדך גבור להפוך את המים ואת הים ללהבת-שלהבת — אל תעזבני, אלהים, אצל עלי מרוחך ומלאני מאש תורתך, תורת האמת, לגלות את גנוי הנסתרות?“

קיטור גפריתי שמן עולה עם העשן מן הכופח; קיטור, שקשה להתנשם בו. מודינה רודה במרדה ועוקר מעל הגחלים את האלפס המהובהב באור. מוציא את הכיס, שקרמו פניו ונצטמקו ונתקשו. קשה לו עתה לחכות עד שיפג חומו. לבו פועם בחזקה; הנצרפו עתה בכור הסיגים, הנוקקו עתה כל בדילי המתכת לזהב? פתאום רחפות עצמותיו מצינה.

ובכן נוקש גם היום; כלום לא ידע מראש, שהאלכימיה ועזרתה מהבל הן יחד? לא פעם שמע על רבים, שהיו לוקחים נחושת ומצפים אותה בכסף או בזהב להונות בה וברוב הזמן נתגלה קלוגם, כי שקר אתם ואין ממש בכל עניניהם. אוכלת ממון היא האלכימיה ואוכלת תקוות! . . . גם דודו ר' שמעיה בילה ימיו בהבליה, ולבסוף הרגהו גוי אחד. והאם לא גרמו האדים העשנים למותו של מרדכי בנו, שעסק באלכימיה עם כומר קאתולי אחד?

מודינה, שהצער נתן כחול סביב עיניו, עולה החוצה והנער אחריו. מי שהוא הולך אחריהם בצעדים מהירים ולרגע נדמה למודינה, שמי שהוא רודף אחריו, לא, מסביב שקט. אסימוני כסף עולים ויורדים בקמטוטי המים. ירח, הנראה גדול ומלא שלא כרגיל, תלוי ברפיון ברקיע ודומה, עוד מעט ויפיל עצמו אל התעלות השקטות. ובהביטו עליו, ובהביטו על כוכב אחד המאיר באור ירוק מנגד לו, מודינה כאילו מוגבה פתע למעלה מן ההכרת.

— אלהים, עשה נא נס! הוציאני מן המצוק, שלא אצטרך עוד לפרוט עצמי על עסקי ממון ולצפות לחסדי נדיבים . . . שרוחי תהא רחבה עלי לטובה כמו בימי נעורי . . . אלהים, הלא אתה ידעת, כי „יצר לב האדם רע“. הגבר נא את חפצי השכלי על תשוקותי הדמיוניות ושים נא קץ למלחמה אשר בקרבי, מלחמת „זה בלעומת זה“!

— 1 —

אי שם מצלצלים פעמוני בית כניסה. בסמטה עוברים כמה בחורים מתחפשים, מתנכרים בשינוי בגדים ובמסווה על פניהם לבל יכירום.

מודינא מתעורר פתע ופוקח את עיניו. מה השעה עכשיו? שתיים? שלוש? . . . כנראה, קפצה עליו וקנה. שנתו נטרדת בלילות האחרונים . . . הוא מסתכל בחשכו וכל שמוסיף להסתכל כן הולכת ומאירה לו. ופתע הוא זוקף ראשו מעל הכר המקומט קמטים אנכיים, הדומים לצלקות. שפתיה של אשתו מרחשות מה בתוך השינה, אבל, תהילה לאל! אין היא מתעוררת. הוא מוריד רגליו היחפות בסנדליו המרופטים ועטוף גלימה בלה יוצא לחדר השני. הדלת חורקת מאחוריו. הוא מעלה גר, אשר מסביב לשלהבתו טבעת אור כהילה סביב כוכב־לכת קטן. היום למודינא למלאכה והלילה לגירסא. תורה הנלמדת בלילה מתקיימת ומתיישבת ביותר. הוא יושב ונוטל כתב־יד, שאינו עשוי נייר שוה, אלא גיירות מתחלפים. — השאלות, שנשלחו לו מהאמבורג.

מחברן הוא אחד מבעלי הדת הנבוכים, אוריאל דא קוסטה שמו, ושואל הוא, אם אין לבטל את דברי הסופרים, שהוסיפו תוספת דקדוקים של הבל הבלים, אשר השכל מנגדם. לדעתו „מן הראוי להפריד תאלוהי מהאנושי ולא להשוות זה לזה — ולא לבנות תורה על תורה וחמורה ממנה וכמעט בלתי אפשרית הקיום“.

ומודינא מרגיש, כי לא יוצרך להרבות העיון למצוא מענה לשאלות אלו. באמת, אפילו תינוק בן יומו יצטרך להודות, שהקבלה הכרחית שתימצא, יען כי לא נדע מה נעשה בתורה שבכתב בלעדה. בבחינה זו אמרו לפעמים, שהיא שוה לתורת משה ולפעמים, שחביבין דברי סופרים מיתה של תורה! — ר' יהודה אריה נסמך בגבו על גב הכסא. — והעיקר, מה יודע פלוני אלמוני בענין איסור היתר? — מדבריו ניכר, שלא ראה עוד את תורתנו אלא ראה למחצה — ורוצה לעקור משורש את התורה שבעל־פה! . . . האין הוא סרטור לשמד? — על פני מודינא גראים סימני מבוכה. בחלון תלויה למולו אילת השחר ברה. גדולה ובודדה. — ולמה שלח את השאלות א ל י ו ? . . . דווקא אליו? . . . ודאי לחשהו כבר, שהוא ורבה של וניציה אינם רחוקים זה מזה בדעתם. — חימה מרתיחה פתע את דמיו. — אבל לא, הוא טועה! . . . אמנם, יש שדומה אני לקברניט, שאבד לו המצפן בלב הים; אמנם, עלי להורות לאנשים הדרך הנכון — ואני שטוף בקלפים! . . . אבל יפה אומר הפתגם האיטלקי שלנו: „הפעמון אינו הולך לתפילה, אבל קורא כל אחד למקום הקדוש“! . . . ודווקא מי שהוא בירידה התחתונה יש

שמשתוקק למדרגות הגבוהות. וגם אני . . . ועל כן אודיע לכל, כי יש לברך על שאלות אלו „על בעור חמץ“ ואת מחברך, הפורץ גדר וגבול שגבלו הראשונים, יש להחרים בנחיש, שכתוב: „ופורץ גדר ישכנו נחש“.

מדינה מחפה פתע את פניו בכפיו הצוננות. כקונכיה המוגשת לארץ נשמט עליו הדממה אשר בחדר. ופתע נשמע קול — המחוז או מקרבו?

— מדינה, מדינה! האומנם גם אתה, הנרדף והמעונה, קל לצאת מכלל הדן את חברו לכף זכות? והאם לא נתפקקו גם אמונות הרבה, שהיו מבוססות בלבך? כן, ואף אתה רצית להביא הסכמה בין הדת והפלוסופיה. בעודך נער הרגשת כי הדין עם אריסטו: „האנשים רוצים לפי טבעם לדעת“. וביחוד האנשים הגדולים . . . אבל ראית: גם אצלינו וגם אצלם כל העוקר מהספרים הקדושים אות אחת בסתר נפרעים ממנו בגלוי ואין מיתה מכפרת. וכשגדלת קנאת בקופרניקוס, שלא היה ירא מפני כתבי הקודש, שאלמלא כן לא היה יכול לתקן את התכונת. וביתר יחוד קנאת בכך ארצך גליליא, שלא היה ירא להפקיע כח הכתובים ולא התירא גם מפני כבוד אריסטו וביסס את מדעי הטבע של ימינו . . . כן, מדינה! לב כלב אקוסטה לך ובאמת הייתם צריכים לכרות ברית אחים, אתה ותוא. אבל אתה ירא! כשאדם עושה משהו מזהם הוא משתדל הרבה בניקוי עצמו. וגם אתה . . . יודע אתה, כי אנשים רבים בויניציה טוענים, שיש להענישך לפי כובד העבירות שאתה עושה ולסלקך מן הרבנות ועל כן רוצה אתה לחייב את אקוסטה כדי לנקות את עצמך! . . . אבל כלום אינך מרגיש גם אתה כמוהו, כי מרוב סמכנו על בנין הזקנים אובדים אנו את דעת עצמנו?

ר' יהודה אריה מעביר ידו על גב עיניו. כהיקף של מחיצה סביבו הכתלים. בחדר אור ושקט. לא, מעבר לכותל נשמעת בכיה חרישית. רחל שנתעוררה בוכה שם חרש במר לבב. הנר גוע. בחלון מאירה התארה דהארה של לפנות בקר. הרחובות הדרוטים ובעוטים כל היום עודם שקטים, אך הנה נראים הזרזים הראשונים. מדינה מולל ידו האחת על חברתה, — הוא חש בהן פתע צינה.

— לא, אקוסטה, לא רק מפני שאני רוצה ללמד זכות על עצמי אני מלמד חובה עליך. כשתעמיק בכל הענינים בתורתנו, שהם קושי על הטבע ואין להם דרך אל התבונה, תמצאם כרפואת הרופא שפעמים לא יערב טעמה לחד החולה, אבל יש בה תועלת לבריאותו . . . והעיקר, נפוצים אנו בארצות ולפיכך עלינו להמנע להיות נפוצים גם בדעותינו. אם כל אחד יעשה פירוש לעצמו תתחלק תורתנו במשך הזמן לתורות רבות ובוזה שורש הפסדת האומה. ועל כן צריך, שיהיה שורש רוחני אחד לכני ישראל — בגופה של התורה, שכתוב: „תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם“. ואם יקום סורר וממרה לשלוח אש בעולמנו — ישא עונו. וגם אתה, אוריאל אקוסטה . . . רצונך להעמיד את תורתנו רק על מצוות, שמחייב בהן השכל, היינו, שכלך אתה . . . ועל כן יש להכריז עליך בשופר, כי ברגידי אתה וברמלקות! אין זאב נגרש מעל הפתח כי אם בחרב!

* * *

הבוקר אחר ואדם יוצא לפעלו. בסמטאות וברחובות של וניציה נשמעת היהודית-איטלקית של הגיטו ושפת המדינה. בעלות בית זריזות משרבבות ראשן דרך החלונות הקטנים ומנערות כלי המטה. בבתי האריגה מתכנסים האורגים ויושבים לארוג אריגם בשתי וערב. אכר רכוב מנענע רגליו על בהמתו, כדי שתלך בשוק למכור את ירקותיו. צורפים מהדקים ומרדדים בקורנט כסף וזהב. גם יהודה אריה מודינה פונה לעסקיו, אשר תקפו עליו. אבל כל לבו וכוחו נמשכים עוד אל השאלות של האיש הבלתי ידוע לו אשר בהאמבורג. לא, אין הוא חוכך בו להחמיר, כי ידע הוא: הדין עמו! — ומדוע נשבר עתה לבבו משנה שברון? כי מרגיש: בחרם אשר יטיל על אקוסטה יחרים גם חלק גדול מעצמו. — קשה לאדם לשנות אחרים וקשה לו שבעתיים לשנות את עצמו. ואני... אלהים, עד מתי אהיה נבחן בשני דיוקנין — דיוקן שומר לעמי דיוקן תועה בינה-ולבב?

מִסְכַּת זְכוּנוֹת

מאת רב צעיר

I

חכמי אודיסה

קורט שאנו באים ליתן ציור-דמותם של אותם האישים המפורסמים נושאי התואר המכובד „חכמי אודיסה“, כדאי לעמוד בקיצור על כל אותה תקופה, „תקופת אודיסה“, בכללה ועל המקום שתפסה אז העיר אודיסה בחיי היהדות ברוסיה. קבוץ הסופרים והחכמים באודיסה היה מהווה אחד החזיונות המאליפים והמשפיעים ביותר בתולדות היהדות הרוסית. הוא הצטיין בצביונו ובאופיו המיוחד ובמשך ימי פעולתו איון ועיצב צורה מיוחדת של יהדות, יהדות אודיסה, שהיתה מצוינת ואופיינית ביחודה כעין יהדות ווילנה, יהדות קובנה, או גם יהדות פרנקפורט וכיוצא בהן.

אודיסה היהודית בכללה מצוינת היתה בחופש-הרוח שבה מצד אחד ובחרדות הקיצונית שבה מצד שני. מעבר מזה התנוססו בה לתלפיות חמשים בתי כנסיותיה ובתי מדרשיה, שכל שעה שאדם נכנס לתוכם הרי הוא מוצא בה מנין לתפלה: זה הלכו בה רווחות חסידים ש„שטריימליך“ בראשיהם ופיאותיהם מסולסלות ואבנטיהם רחבים ופוזמקיהם לבנים. מעבר מזה — „גלוחים“, שאפילו ביום הכפורים שחל להיות בשבת לא דרכה רגלם על סף בית הכנסת, אידית לא ידעו לדבר והתנהגו כגויים גמורים לכל דבר. ואף על פי כן שלט באודיסה מעין הסכמ-סותרים בין שני האגפים, הואיל והחלוקה ביניהם לא נסמכה על פילוגי אמונות ודעות, כעין הפילוגים בין המתקנים והחרדים במערב. היתה זו חלוקה „פרגמטית“

ביסודה, איש לפי טעמו ורגילותו. הללו יפה להם ישיבת בתי בנסיוות ובתי מדרשות, והללו בהפקרות ניתא להם, ואיש לא מיחה בחברו. אדרבה, ניכרת היתה במדה ידועה מעין הרגשת דרך־ארץ הודית ביניהם.

פרנסי הקהל היו כרגיל המשכילים, רופאים, פרקליטים, בני המעמדות העשירים. עד לזמן ידוע קבלו עליהם ההמונים, שהיו חרדים ברובם, עול הנהגתם של המשכילים העשירים והחפשים כדבר טבעי שאין לערער עליו. אולם עם עלייתה של התנועה המהפכנית ברוסיה התחילה תסיסה של מרידה גם נגד המנהיגים והשליטים המושבעים, שמשלו בקהל בכח המסורת. הממשלה, שהתייחסה קודם לכן מתוך סבלנות להתנהגותו של מעמד האפרתים, מצאה לנחוץ להתערב במלחמה שנתלקחה פתאום בכל מלא המערכה, וכאן נצבה דיקא לצד העם. למראית עין היתה האמתלה: דימוקרטיה, זכות העם, אבל לאמתו של דבר היה כאן חשש ה־קראמאָלה, כי האמינו השלטונות שההמונים, יהודים חרדים ברגיל, יהודי בעלי זקן, שומרים באמונה עול מלכות שמים ומלכות בשר ודם גם יחד, וה־גלוחים הם בעלי ה־קראמאָלה, אנשי מהפכה וכל דבר אסור. מודה אני ומתודה, כי באותו זמן היתה ידי עם ראשי הקהל ובכל כחי נלחמתי לקיום הנהגתם, כי ידעתי את טעמה ונמוקה של הממשלה בצדדה ב־זכות העם. עד שקראני פעם ה־גראָ־דונאָטשאָלניק לבוא לפניו והודיעני, כי צר המקום באודיסה לשנינו, היינו לו בתורת גראָ־דונאָטשאָלניק ולי בתורת רב, ולפיכך חייב אחד מאתנו לפנות מקומו. והואיל ומקומו היה מבוצר קצת יותר משלי, שומה היתה עלי ל־י לסלק עצמי מאודיסה. אך על זה להלן בהמשך הדברים.

בין שני המחנות מקצה מזה ומזה צפה ועלתה לאט, לאט חבורת משכילים, שנתבדלה מעניני הקהל והיתה לחטיבה בפני עצמה. תחילה לא היו מציאותה והשפעתה של חבורה זו ניכרת הרבה באודיסה; בעיני החפשים נחשבו בטלנים, ובעיני החרדים — עבריינים ועוכרי ישראל. ואמנם, קודם שעמדו לה לחבורה זו אנשים מטיפוסו של מנדלי, אחד העם ודובנוב, שעליהם יבוא הדבור להלן, לא היה בה שום אדם חשוב ומצוין שיהא הכרח להתחשב עמו. היו אלה סתם אפיקורסים, בחורי ישיבה שנתפקרו, ולא היתה להם השפעה לא בחיים ולא בספרות. יחנא מן הכלל היה אלכסנדר צדרבוים, שהיה כפי השמועה, חייט פשוט באודיסה קודם שנעשה דבר לדור ועורכו של ה־מליץ, מבלי שלמד לעולם לכתוב פסוק עברי כהלכתו, ושתדלנה המושבע של היהדות הרוסית; הוא היה מחזר בפראק וצילינדר על פתחי גנרלים ומיניסטורים ועד לפובליציסטוסוב הגיע, זה הקטיגור הראשי של הסינוד הקדוש, רבו של אלכסנדר השלישי ומנהיגה של התנועה הריאקציונית והאנטישמית ברוסיה. וכל ימיו של צדרבוים היה מדבר רוסית מקוטעת. כשבאתי לאודיסה, לא מצאתי כבר את צדרבוים אבל שמעתי הרבה על אדותיו ועל הגבורות ועל המלחמות, שהיו לו עם המשכילים מן הסוג החדש, האינטליגנציה המושבעה, בדבר זכות הבכורה בהנהגה, ובכלל, בהעסקנות הצבורית, עד שהתגברו עליו ועזבו את אודיסה והלך לפטרבורג הבירה ושם נעשה ד־ב־ר לדור, אולם אף שם לא

תכירו בו העסקנים המושבעים במולך מעצמו זה החיים לשעבר. אבל זכות המליך עמדה לו, לדבר בשם כלל ישראל.

מן האנשים שהיר, שארית הפליטה של דור־דעה הקודם, שכבה כבר אחרם בשעתי, נמנה אז לינצקי, מחבר ה„פוליטער אינגעלי“, שהיה מהלך תמיד ותיקו בבית־שחיו, מהודר ומפוקס כחתן בבית חמיו ושופך אש וגפרית על המשכילים מקרוב באו, שדחקו את רגליהם, גמזו סופרים ו„חזונים“, כפי שרגיל היה לקרותם ונתכחן אותה שעה לאחד העם וביאליק, נמנו שם גם חכסל־כורדקא ובכיניו „איש נעמי“ (על שם אשתו נעמי), שחשב את עצמו מליך גדול שגילה כמה פגימות בכתבי הקודש בספרו „הגרסיגים“, ופיו מלא טענות על העברים החדשים שהשחיתו את לשון הקודש; איש נעמי זה היה הפכפכן כל ימיו, מקובל ואפיקורס להכעיס ואוד חושד היו משמשים בו בערבוביה. פעם אחת בערב יום הכפורים בא אלי לבקש להשאילו את „חסאת נעורים“ של ליליענבלום שבהיות שאינו מודה בהליכה לבית הכנסת ביום הכפורים, אבל מכל מקום רוצה הוא לבלות את היום הקדוש בספר עברי, ובחר דוקא בחסאת נעורים, מפני שבו יש זכחים בין הדת והחיים, בילדותו שימש עדין את אחד הרביים, אלא שיצא לתרבות רעה, כמעט כל משכילי אודיסה היו לפנים חסידים חוטפי שיריים אצל הרביים, דוד כהנא, חקרן מיוחד במינו, אבסודידקט, היה קורא בכמה לשונות של אירופה ולא ידע אחת מהן כל צרכה, והיה הוגה בקריאתו את המלים הצרפתיות ככתיבתן, מבטא כל אותיותיהן לפי מבטאן הרוסי; היה איש עשיר, בעל בית בעמיו, לפנים גם בין ראשי הקהל, אבל אף הוא נדחה מפני האינטליגנציה החדשה בעלי השכלה גבוהה ומשום כך היה מלא מרירות על אנשי הקהל, ופיו מלא תמיד בקורת על כל הוויות העיר. לשונו העברית היתה בטלנית ביותר, מליצית, אבל מחקריו היו בעלי ערך מדעי, ביחוד המונוגרפיות שלו על אישים היסטוריים, כשהרכיב אחר כך אחד העם את קבוצת „השלח“, הכניסו לכתב־העת, אבל היה מעתיק מאמריו וכותבם מחדש כמעט מתחילתם עד סופם, ואותה שעה היה כהנא נהנה ביותר והיה רגיל לומר לאחד העם שמאמריו „יצאו יפים מאד בדפוס“. לחבורת המשכילים הקשישים האלה נשתייך גם ד״ר שר־שבסקי, רופא ועני מדוכא, שבשעה שהיו קוראים אותו לחולה היה יושב אצלו שעה מרובה ומשתדל להזכיר שכל חכמתם של הרופאים וכל עיקר חכמת הרפואה היא ברכה לבטלה. אותו שרשבסקי היה מחזיק תחת ידיו כל ימיו כתב־יד של חבור, בשם „ששה סדרי חכמה“, מקיף כל המדעים שבעולם בתכלית הקיצור, ונתכוון בזה להראות שאפשר לכתוב בלשון המשנה על כל נושא מדעי שהוא, והיה מתערב ברובל אחד עם כל יהודי שיצביע על מלה אחת מיותרת שאפשר למוחקה מתבורו. כתב־יד זה היה קורא גם לפני חוליו, שהיו ברובם מחוג המשכילים, השתדלתי אחר כך הרבה לפני ביאליק בדבר הדפסת כתב־היד, אבל דומני שלא נתפרסם עד היום. כל אותה חבורה כולה היתה בת זקנים ונמושות ועמדה מרחוק לחוג שבו התחילו מגדלי אחד העם פועלים פעולתם.

בין המשכילים מאותו דור היו גם אחדים בעלי השכלה אירופית ונטיה

להתבוללות. ביניהם הצטיין מנשה מרגלית, שעוד יבוא עליו הדבור להלן, פרקליט גדול, לוחם לזכויות היהודים, מנהיג בחברת מפיצי השכלה, אישיות טהורה להפליא. היתה שם גם חבורה של סופרים רוסיים־יהודיים, שנהגו את העתון הרוסי הליברלי „נובוטטי“ באודיסה, אלא שרובם לא היה להם שיח ושיג עם היהודים יעניניהם. בחוג הזה נמנה תחילה גם כן שמחה פינסקר, איש בעל השכלה רחבה. עברי מצוין והיסטוריון, הידוע בספרו „לקוטי קדמוניות“, ובנו ד״ר ליאון פינסקר, שנתפרסם אחר כך על שום חבורו „אבטראמניציפציה“, מבשרה של התנועה הציונית. את ד״ר פינסקר אפשר לראות כעין מתווך בין האינטליגנציה המתבוללות ובין התנועה הלאומית־העברית שצמחה אחר כך, הואיל והיתה לו השפעה עצומה גם על שדרת המשכילים המתבוללת באודיסה, שנמשכה בהשפעת אישיותו לתנועה הלאומית־ציונית, וגם על חוגי־הסופרים והמשכילים העברים מבית אחד העם. אחרי מותו של ד״ר פינסקר התחילה קבוצת הסופרים העברים החדשים כוכשת מקום לעצמה בחיי הקהל במדה ידועה בזכותו של פינסקר שהתקרב להם, אבל לא בלי מלחמה ממושכת.

חוג חדש זה של משכילים התחיל מתגודד בקבוצות נפרדות, ומצוינות בהן ביחוד היו שתי הקבוצות: של אחד העם ושל הסבא מנדלי, שקרב חשאי היה נמשך והולך ביניהן. כל אחד מהם שימש מעין רבי עם אחוזת גבאיו, שהיו משתדלים תדיר להגדיל את מחנה חסידיו של רבם. ולא חסרו גם „עבריינים“ שעברו ממחנה למחנה, גם כאלה שהיו סמוכים על שני שולחנות ושני הרביים קנאו להם ביותר. יחד צמחן המשיכו קיומן הקבוצות הקודמות, שהחשובות שבהן התרכזו מסביב למנשה מרגלית ולמשה ליב לילינגבלום, ולאחר זמן ייחד גם שמעון דובנוב קבוצה לעצמה, שעליה נדבר להלן.

בין כוכבי־הלכת שהסתובבו מסביב ל„המאורות הגדולים“ נמנו הסופרים רבינצקי, בן עמי, לוינסקי מן הזקנים, ומן הצעירים באותו זמן — ביאליק, קלויזנר, דרוינוב וגוטמאן (ש. בן ציון). היו שם גם סופרים־בכח כפראנקפלד, לוברסקי, איחנשטאדט (ברזילי), דיזנוף, פרידמאן, לאדיושנסקי, ואחר כך גם אוסישקין, שהתישב באודיסה לאחד שעזב אחד העם את העיר. אף הוא רצה לבנות כמה לעצמו, אבל הדבר לא עלה בידו, מפני שביקש ידחות באמת־הבנין שבידו את מנדלי „הסבא“ של כל הנכדים־הסופרים, וגם מפני שבכלל לא היה מקובל „בחבורה“ לקבל על עצמם מרות של מי שהוא שאינו מעדת הסופרים. בחוג זה לא הורגש כמעט כל־עיקר ההבדל בין הסופר לקורא, והאחרון הושווה במעלתו לראשון, כי כולם ידעו לכתוב פסוק כהלכתו כשהיה צורך בדבר. כידוע, היה אחד העם בכבודו ובעצמו מתהלך באודיסה כאחד משכיל פשוט, אחר כך התחיל לכתוב אצל רבינצקי שמשל אז בבית המדרש של הסופרים ונחשב הלה כרבו לכתיבה, עד שנהפך הגלגל ואחד העם היה לראש הקבוצה וכל השאר — תלמידיו. בין הסופרים־בכח, בבחינת „חכמים לכשירצו“, הצטיינו ביחוד שלושת

סופרי אודיסה: שנת תרס"ח

מימין לשמאל יושבים: — רב צעיר, ליליענבלום, רבניצקי, אחד העם, מנדלי, לוינסקי.
מימין לשמאל עומדים: — ברוכוב, קלוזנר, כיאליק.

הראשונים: פראנקפלד, לוברסקי ואייזנשטאדט. הם היו הגבאים הראשונים של אחד העם, שכדאי לתת ציור מהם כאן.

פראנקפלד היה יהודי משונה במראהו החיצוני. בעל חוטם חרום, זקן מדובלל ושעדות מסובכות שמעולם לא עלה עליהן מסרק; והיה מדבר בכל אבריו, בבחינת, וכל עצמותי תאמרנה. בילדותו היה חסיד גלהב, חוּטף־שיריים אצל הרביים ממקארוב, כמדומני, ואחר־כך הציץ ונפגע ויצא לתרבות ההשכלה וקרא ושנה הרבה, ביחוד בספרות הרוסית, ונעשה חסידו של טולסטוי ופיסרוב, באותה ההתלהבות החסידית שהיה נהג לשעבר ברביים. לבסוף נעשה חסידו הותיק של אחד העם, גיכ באותה ההתלהבות והדבקות, ובאותה אמונת חכמים שהביא אתו מבית מדרשם של „השטיבלער”. הוא היה בעל פה מפיק מרגליות. היה בכחו לדבר שעות שלמות. והיה חורו מתורה לנביאים ומנביאים לתלמוד זוהר, ואגב תלמודו היה מבליע בנעימה את טולסטוי ואת פיסרוב, והיה כורך אותם ביחד עם דרוין וביקל וספנסר, ועם בעלי המחקר והמקובלים הראשונים האחרונים: ולקינח סעודה היה מסביר עפ"י שיטת דרוין וביקל את הבעש"ט ואת ר' נחמן מברסלוב וכדומה רבותיו לשעבר עד שהיה מגיע לאחד העם, שהיה בעיניו „תכלית המין האנושי” ורבי של הרביים, רעיונותיו לא היו מסודרים, ובכלל לא היה איש מסודר בחייו, פרנסתו היתה על בית ויסוצקי בעל התה, כרוב המשכילים שבאודיסה וגם אחד העם בכללם בסוף ימיו, כידוע: ביום היה פקיד בבית המסחר ובערבים היה הולך מבית לבית של המשכילים לשם שיחת חולין של תלמידי חכמים. בכל יום היה לו „סיבוב” ידוע, וכשלא היה מספיק לגמרו עד חצות, ולפעמים עוד יותר מאוחר, לא היה מקפיד מלבוא לבית חברו אפילו לאחר חצות. כמה פעמים נשאר ללון בביתי מתוך שיחה מאוחרת, שלא הספיקו עדיין „לגמור את הענין”, והיה אוכל ושותה ולן בביתי כבן בית. הוא הוציא ביחד עם רבניצקי את המאסף „כוורת”, והיה בעצמו „בעל לשון” אלא משורחה שמשו של אחד העם כבה שמשו של פראנקפלד ונשתקע זכרו כסופר, כי נבלע בתוך שאר כוכבי לכת של אחד העם שכבה אורם. ודיו לו שהיה ה„חזור” של הרבי החדש.

טיפוס שונה ממנו היה אברהם אליהו לוברסקי, שנשתקע בסוף ימיו באמריקה, והיה ידוע לרבים כאן כאחד ממנהיגי היהדות הרוסית. אף הוא היה בילדותו חסיד גלהב מחסידי טאלנה ונשאר קשור להרבי מטאלנה כל ימיו גם כאן. הוא היה מנושאי כליו המיוחדים של אחד העם, בבחינת גבאי ראשון שידע את כל הסודות מן החדר, וממנהיגי „בני משה” כשהיתה זו עדיין חברה נסתרה. השכלתו היתה מצומצמת אבל היה לו „חוש הריח” בתורה ובהשכלה וספרות כאחד הידענים. אולם יותר משהיה איש הספר היה איש מעשה שעל פיו יצאו ועל פיו יבאו כל עניני החבורה וביחוד היה רב את ריב המשכילים והציונים שבעיר. הוא היה מה שקוראים „כף קדרה”, ידו בכל ויד כל בו. לא היה דבר נעלם ממנו, והיה אחיטוב לכל יהודי משכיל. אף הוא היה מפקידי בית ויסוצקי, מן הגדולים שבהם, „בעל דעה” שם, שודעתו היתה מקובלה על מנהלי בית המסחר ובלעדיו לא

ירים איש את ידו ואת רגלו. על פי לוברסקי זה נכנס גם אחד העם בסוף ימיו לבית מסחרו של ויסוצקי כשירד ממצבו, כפי שידובר להלן. אף אני חייב הרבה טובה לו, שהיה בתומכי רבנותי באודיסה בתחילת עליתי לרבנות וגם עזר לי הרבה בהתיסדות הישיבה והיה קשור אלי בעבודות אהבה כל ימיו, כי היה איש רעים להתרועע וחבר לכל משכיל וסופר. כשהתישב באמריקה היה מן המקורכים לפרופ' שכטר, מן 'עיילי לבר' בביתו, והיה יוצא ונכנס בכל בתי המלומדים המשכילים שבעיר, וגם היה מכובד על העשירים מנהיגי הקהלה שבפה.

בין הסופרים בכח שנעשה אח"כ סופר בפועל היה איזנשטאדט (ברוילי) שהיה האפוסטול של אחד העם, לעשות נפשות לחברת 'בני משה'. הוא היה בעל דמיון גלהב והיה חולם על מלכות ישראל ועל מרידה במלכות התוגר. הוא היה רביזיוני קדם שבאו הרביזיונים. עני מדוכא כל ימיו ובעל נפש סוערת שלא ידעה מנוחה. היה נע ונד ומבקש לצודד נפשות לציונות המדינית, בשעה שאיש לא היה נרעו אף לחלום על רעיון זה. הוא היה הריבולוציונר של הציונים, וכמעט אנרכיסטן, כי מטבעו היה נוטה לאנרכיסמוס. בזמן המלחמה בא בסכנת נפשות ללחן שבשווייץ, כשאני הייתי אז שם, ושלח להגיד לי שהוא חולה מוטל במטה ושאווא אליו בהסתר, כי יש לו לגלות לי סוד כמוס שבעבורו בא לשווייץ. לאחר כמה השבעות ולאחר שסגרו דלתים ובריה, גילה לי את הסוד שהביא אתו בשליחות חבריו שבא"י (ובודאי לא יותר משנים שלשה), והוא, שביום אחד יכריזו בכל העתוננים שבשווייץ שארץ ישראל הכירה את עצמה כמדינה יהודית חפשית וריפוב-ליקה ישראלית, ובו ביום ינופסו דגלי ישראל בירושלים על הר הזיתים ועל מגדל דוד ועל הר הבית, ויכריזו על מלכות ישראל. בקושי רב עלתה בידי להוכיח לו על הסכנה שבדבר, ועל האחריות הגדולה הזאת. אבל הוא לא הודה לי אלא במקצת, שאפשר לדחות את הדבר עד שעת הכושר, אבל בשום אופן לא רצה לבטל את עצם ההצעה, שהיתה, השליחות הקדושה שלו. סופה של 'השליחות' שלו היה שרשם את עצמו כסטודנט לפילוסופיה במכללה שבלחן. הוא היה אז קרוב לשבעים, והכל עשה על שם השליחות, שהרי סופה של ארץ ישראל לאחר המלחמה להיהפך מדינה יהודית, וירושלים תהיה נקראת 'עיר שלום', ויעמידו בה אוברסיטה עולמית ככתוב והלכו עמים רבים וגו'. ומי יהיה שם הפרופסור 'לשלום העולם' אם לא הוא? ובכן עליו להכין את עצמו לכך, ואם תאמר, צרפתית, שפת הלימודים שבאוניברסיטה שבלחן, מנלן? כלום אף זו תורה היא? בחדש אחד ידבר ויכתוב צרפתית. איזה מין התחדשות געורים התעוררה בו באותה שעה, שלא כדרך הטבע. לבסוף הכירו בו שחלה מחלת הנפש עד שחבריו בקשו עליו מיתה. אחד העם ולוברסקי תמכו בו על ידי כל ימי מחלתו, אבל טוב היה מותו מחייו. הוא מת מתוך שברון-רוח ועמו מתו כל חלומותיו הנלהבים, ולא זכה לראות שעל מלכות-ישראל כבר לא ידברו בסודי-סודות ובחדרי-חדרים אלא שיעלו אותה על שולחן מלכים, וועידות מלכותיות ידברו עליה בגלוי.

לא חסרו באודיסה סתם משכילים בין העסקנים ונטורי קרתא, כמו למשל

ר' שמואל בארבאש, יהודי בעל מליונים, למדן ומשכיל, שהתירו לו לספר זקנו במספרים כעין תערה, ולהיות כמעט כגלוח, בזכות עשרו ובזכות היותו מן המקורבים למלכות. הוא נתקבל לחבורת בני משה כיוצא מן הכלל נגד התקנות, מפני שהיה בנקיר שיש לו דין מלוה-ברבית, שעפ"י תקנות בני משה אסור היה משום זה להכניסו לחבורה. אבל הרבי אחד העם הגיע בראשו עליו לומר הן, ר' שמואל בארבאש היה מראשי הקהלה וגבאי ראשון בבית המדרש הגדול עם שני חבריו ר' חיים אטינגר (ע"ה), ור' הלל לויין שהגיע לזקנה מופלגת וחי כעת בארץ ישראל. החוט המשולש הזה היו מנהיגי היהדות התורנית באודיסה שבית המדרש הגדול היה המבצר שלה, שם התפללו נכבדי העדה מסלתה ומשמנה של היהדות החרדית המשכילית שבעיר, תערובת של לומדים, חסידים ומשכילים כאחד, — מין ברוד שבגליציה בימי ר' נחמן קרוכמל.

בבית המדרש הגדול הזה היה מתפלל ר' ישעיה גינצבורג, אביו של אחד העם, וגם אחד העם עצמו, כשהיה עדין רגיל לבוא לבית הכנסת. ר' ישעיה היה יהודי בעל צורה, חסיד מובהק, מחותנו של הרבי מליובוויץ, יהודי עשיר בעל דעה שאימת יחושו ועשירותו מוטלת על הבריות, מדבר מעט, בנעימות, וקצת בביטול, כלאחר יד עם בעלי הבתים מימינו ומשמאלו. ר' ישעיה היה מביט מגבוה, לפעמים כחיוך קל על שפתיו, על האברכים המסתובבים משום-מה בביתו ובחדרו של אשר שלו, כשהיה סמוך עדין על שולחן אבא, איזה ארחי פרחי היושבים בגילוי-הראש ומדברים רוסית בקול רם, ואינם נותנים לו מנחה יומם ולילה.

שמואל בארבאש היה יוסף פערל האודיסאי: למדן ומשכיל, כמעט סופר וחכם והיה אוהב להביט על עצמו כעל יוסף פערל הידוע בתור מנהיג הקהלה הטארנופולית ולחם ההשכלה שנכנס בעובי הקורה למנות את ר' שלמה ליב ראפ"ר פורט (שי"ר) לרב בטארנופול. על פיו נתמנתי לרב בקהלה שבעבורה התלקחה בשעתה מחלוקת גדולה שעל זה אדבר להלן, וכמעט שעלתה לו המחלוקת באבדן גבאותו בבית המדרש, זו שנתנה לו זכות מנהיג בקהלה, וכשנשתקעה המחלוקת ונתיסדה הישיבה היה הוא ראש המפקחים בה ועזר הרבה לביסוסה של הישיבה ולשכלולה.

בין בעלי הבתים הטיפוסיים שבבית המדרש יש לציין את ר' שלמה-אלתר פוריץ, או כמו שנקרא בפי ההמון, "דער אלסער פאריץ". הוא היה יהודי בעל פנים פטריארכליים, משכמו ומעלה גבוה מכל העם, עם זקן לבן ארוך יורד על פי מדותיו, מלוכש הדר כדרך המודרניים, משכיל בחיצוניותו אבל חסיד בפנימיותו. ר' אלתר זה היה סמל הצדקה והחסד, ממש מל"ו צדיקים, בעל מליונים לשעבר ו"יורדי" לעת זקנתו, ואעפ"כ היה נוחל עדיין כבוד עשירים, והיה מתנהג ביד רחבה. הוא היה ממיסדי חשובי בתי הצדקה והחסד שבעיר, וברובם היה הוא ראש וגבאי ראשון. הוא היה טיפוס אמתי של בעל צדקה, רחמן שברחמנים, שלא הבדיל בין צרכי הכלל וצרכי הפרט, בין קודש לחול, בין תורה והשכלה, בין ישראל לגוי. הוא היה מבטל עסקיו לשם ביקור חולים וניחום אבלים, בין שהיו ממכיריו

ובין שלא היו. היה אב ליתומים ואח לאלמנות ודואג לכל איש מצוק ומד נפש. ביתו היה פתוח לרוחה לכל דורש עזרה ועצה. חסידים בעלי זקן ופיאות ארוכות, מגולחים, משכילים, ואפיקורסים, — כולם השכימו לפתחו, והוא קבל את כולם בסבר פנים יפות, במדה אחת ובנעימה קדושה, ולא ניכר שוע לפני דל, משכיל לפני חסיד, יהודי לפני גוי. במלה אחת, הוא היה איזה מין גלגול של אברהם אבינו, טוב ומטיב לבריות, ורחמן על כל המעשים. ראוי לתת ציין לנשמה עליונה זו.

מסביב לכוכבי־לכת הגדולים הסתובבו כוכבים „שבורים“, כוכבים עד אין מספר, הניכי סופרים או הללו שהיו להם פריטנסיות על ספרות, בבחינת „רבנן הנחותא“ שהתחככו מסביב להגדולים והיו חוטפים שיריים מן שולחנות הרביים. הללו היו רובם מן הלומדים מעצמם (אכסטרגים), על פי רוב בחורי־ישיבה שהתפקרו וברחו לאודיסה על מנת להשתלם לתעודת בגרות או להידחק ולהבנס להישיבה הגדולה שלנו, שעליה נדבר להלן, או סתם אברכים, חצי־חסידים, חצי־משכילים, שירדו מעל שולחן חותנם או שעגנו את נשותיהם ויצאו לתרבות העולם, וביקשו להם מנוס ומפלט באודיסה. „לראות את העולם“ ואגב להתודע אל „חכמי אודיסה“ ולעמוד בד' אמותיהם עמידה כל שהיא, לחטוף מהם איזה דיבור, איזו הלצה קלה, או הסבר נאה בפסוק או במאמר חז"ל שיספיק להם מזון רוחני לכל ימי חייהם.

בדרך כלל אפשר לראות את קבוצת אודיסה כאחת המצוינות ביותר בדברי ימינו האחרונים. היא טבעה חותמה על זמנה ודורה והעמידה תקופה מיוחדת בחיינו, כמו שידובר בתקופת ספרד, למשל, או תקופת החסידות, תקופת ההשכלה הראשונה וכיוצא בהן. יתר על כן, קבוצה זו היתה כעין אספקלריה לעולמנו הישן על כל פלגותיו וזרמיו, בהלכה, אגדה, דרוש, פלפול, חקירה, קבלה וחסידות, אפי־קורסות והשכלה. החוג כולו והאנשים שהתרכזו בו נראו כמי שנלושו מכל הזרמים הרחניים השונים שחצו את היהדות מדורי דורות; בכל אחד מהם שכן למדן, חסיד, בעל אגדה, אפיקורוס ואיש־העולם, וכל הנטיות הללו נתמזגו בהם ונתאחדו לחטיבה אחת והעמידו את הטיפוס המיוחד של „חכמי אודיסה“, שעל טיבם ומהותם של כל אחד ואחד אני עומד לדבר בפרקים הבאים.

חַכְמַת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצוֹת הַבְּרִית

מאת יוסף ריידר

חַכְמַת יִשְׂרָאֵל בארצות הברית היא כה רכה וצעירה, כתינוקת אשר זה לא כבר יצאה מחתוליה, עד שכמעט אי אפשר לבוא עליה בהרבה טענות ותביעות ולדונה לכף חובה אם לא מילאה את תפקידה כראוי. הלא הורתה ולידתה חלו רק בקץ המאה התשע עשרה (הנסיונות שנעשו לפני זה לא עלו יפה), והרי היא עתה

רק כבת חמשים שנה. תחלתה היתה בשובה ונחת, בשלהו והשקט, בלי משיכת קרן ותרועת שופר, בלי הגפת תריסין ושפעת קלגסין. באו תלמידי חכמים יחידים ומפוזרים מעבר הים וישתקעו כאן באהלה של תורה וחכמה במקום לזנות אחר אלילי המסחר והתעשייה. כרגיל, וימשיכו את עיוניהם חקירותיהם אשר התחילו שם בימי שחרותם. באופן זה נשלמו כאן איזה מפעלים חשובים ומצוינים, כמו החקירה היסודית על השירה ההיסטורית של העברים העתיקים ע"י מיכאל היילפרין בשנת תר"מ, הערוך השלם של אלכסנדר חנוך יהודה קאהוט בשנת תרנ"ב, המלון התלמודי והמדרשי של מרדכי יסטרוב בשנת תרנ"ד, האינציקלופדיה הביבלית "אוצר השמות אשר בכתבי הקודש" של אברהם חיים רוזנברג בשנת תרנ"ה, הפירוש על התנ"ך של שבתי עהרליך הנודע בשם "מקרא כפשוטו" בשנת תרס"א, ועוד מפעלים פחות או יותר הגונים ומוצלחים. החבורים האלה היו הנצנים הראשונים בקרקע טרשים, ראשית בכורי פרי רוחנו, ואפשר היה לראות מראש שהם יקובו את הר הבורות ויפרצו פרצה בחומת ההדיוטות ויפתחו פתח כמעט לחכמת ישראל הבויה. ואמנם לא ארכו הימים ורעיון חדש, רעיון ענקי, נבקע ויצא מקלפתו. רעיון האנצי-קלופדיה היהודית-האנגלית, שהרעיש בשעתו את העולם ע"י גדלו וערכו. המפעל הגדול הזה, שנולד בראשית מאת העשרים ונשלם בשנת תרס"ה, הוא בלי ספק המפעל היותר חשוב של חכמי ישראל בארצות הברית, ואף כי השתתפו בו גם חכמי ישראל בארצות אירופא וגם חכמים נוצרים מארצות שונות, בכ"ז ראוי והגון הוא להקרא על שם חכמי ישראל האמריקאים, יען כי האינציקלופדיה יצאה מהם והם גם בצעו את החלק הלבאי של העבודה. אין לערוך את השפעת האנציקלופדיה הזאת בכל רחבה ועומקה: העובדה היא שהיתה כמין קודיפיקאציה של כל מדע היהדות מתחלתו ועד סופו בשביל כל היהודים המדברים אנגלית וביחוד בשביל יהודי ארצות הברית, ותשמש מן היום והוא והלאה כמו מצע ויסוד להתפתחות נוספת של תורת ישראל וחכמתו. באמת האנציקלופדיה מציינת ציון חשוב בתולדות המדע היהודי בארצנו, כי על ידה מסתלקת תקופת הבורות וההדיוטות ומופיעה תקופת הידענות והבקיאות בתורת ישראל. ואמנם מיום סיום האנציקלופדיה מתחילה חכמת ישראל להתפתח באופן סדורי והדרגי וספרים בעלי תוכן הגון מתחילים להופיע לעתים יותר תכופות. החששים והספקות מתנדפים, ותלמידי חכמים המרגישים קרקע מוצק תחת כפות רגליהם מתחילים לצעוד בצעדי און קדימה ולבנות בנין נהדר על אשיות חזקות ויסודות מוסדים. לא כל כך חשובה היא האנצי-קלופדיה העברית המכונה "אוצר ישראל" שיצאה לאור ע"י יהודה דוד אייזענ-שטיין בשנות תרס"ו—תרע"ג, יען כי ראשה ורובה העתקה או חקוי בולט וניכר של האנציקלופדיה היהודית-האנגלית הנוכרת לעיל, ובמקומות שהיא נוטה מן הדרך הסלולה הזאת היא מלאה סירוסים ושבושים עד שאי אפשר לסמוך עליה.

והנה אף כי חכמת ישראל באמריקה לא יצרה גדולות ונוצרות כמו חכמת ישראל בארץ אשכנז, הנה כבר מצאה ידה בכל מקצועות תורת ישראל וספרותה, ורבים מפעליה כמעט בכל סניפי המדע העברי. חכמינו פה המשיכו ושכללו מה

שחכמינו באשכנזו יצרו וכווננו לפני יותר ממאה שנים. כידוע, הניחו רפפורט, צונק, גיגר, פראנקל ודומיהם את היסוד לחכמת ישראל המודרנית, ועל היסוד הזה בנו תלמידיהם וההולכים בדרכם בנין מרומם ומפואר ומהודר, היכל חכמת ישראל ומדע היהדות אשר על עם ישראל תפארתו. והנה בהקמת הבנין הזה ושכלולו לקחו חכמי ישראל בארצות הברית חלק הגון. כך, למשל, עובדה הבלשנות העברית והשמית ע"י קספר לויאס, מרדכי יר"ט מרגלית, ישראל איתן, ועוד; הסברת התנ"ך ותרגומיו העתיקים ע"י מרגלית הנוכר לעיל, משה בוטנ" ויזר, יוליאן מורגנשטרן, ודומיהם; ספרות התלמוד והמדרש, או ההלכה והאגדה, ע"י לוי גינצבורג, יעקב בצלאל לויטראבך, ותלמידיהם; הספרות האכדית (הבבלית והאשורית) ע"י מוריס יסטרוב והספרות הסורית ע"י ריכרד גוט" הייל; גנזי הלשון העברית-הערבית ע"י ישראל פרידלאנדר, בן-ציון הלפר, ועוד; תורת הפילוסופיה העתיקה והבינית ע"י דוד ניימארק, צבי מאלטר, יצחק החזיק, צבי וואלפסון וכו'; ההיסטוריה הגלותית ע"י גוטהרד דייטש, דוד פיליפסון, יעקב מאן, ועוד; הספרות הפיוטית ע"י ישראל דוידסון ודכותיה; הביבליוגרפיה ע"י אלכסנדר מארקס וחניכיו; וכן הלאה. כמעט שאין לך מקצוע אחד במדע היהודים והיהדות שלא שודד ולא נזרע ולא הופרה ע"י חכמינו בארץ החדשה. נזר היצירה אחרי האנציקלופדיה, היה בלי ספק תרגום התנ"ך לאנגלית אשר תחלתו נערץ עוד בקץ המאה העברה אבל השלמתו היתה בשנת תרע"ז. התרגום הזה, אשר עליו יגעו ועמלו טובי חכמינו בארצות הברית במשך עשרות שנים, הוא כה מדויק ומוסמך, מהימן ומסורתי, עד שאפשר לנו להתנאות ולהתנאות בו ולברך ולקלס את המתרגמים שהצליחו לטעת את יפיפותו של שם באהלי יפת. טיב התרגום הזה נתפרסם לא רק בין היהודים המדברים אנגלית כי גם בין הנוצרים האנגלים בכל מקום שהם נחתים, וכל המלומדים העוסקים בתנ"ך רגילים לצטט ממנו. אם לא הועיל לפשט את כל הקשיים שבגוף התנ"ך, הרי הועיל להטעים ולהדגיש את דרך הפרשנות היהודית מיום היותה ועד עתה ולפרסם לכל העולם את נקודת מבטנו בנוגע להבנת ספר הספרים. זה הוא הישג חשוב שאין לזלזל בו או להטיל בו פגם. עד שנוצר התרגום הזה היתו מוכרחים להשתמש או בתרגום הרב יצחק ליסר הידוע, המלא סירוסים ושבושים רבים, או בתרגום הנוצרים הרשמי, שנעשה ע"י תיאולוגים נוצרים מתוך אספקלריה פגומה של הכנסייה הנוצרית. כעת יש לנו תרגום רשמי לנו לבדנו, מוסמך ומוסכם, נכבד ונהדר. צריך להעיר שהמפעל המצויין הזה יצא לאור עולם בסיוע פרטי ע"י החברה היהודית להוצאת ספרים באמריקה אשר בפילדלפיה, אשר מטרתה הראשית היא להסביר להמון העם את יצירותינו הגדולות מתקופת התנ"ך עד היום הזה ולהאיר את מסתרי חכמת ישראל בתקופת הגולה. בשובה ונחת היא עוזרת כמה מחכמינו ומלומדינו להדפיס את יצירי רוחם, ובשביל זה אפשר לאמר עליה שהיא אחד הגורמים החשובים בהתפתחות חכמת ישראל בארצנו. לא אגזים אם אומר שבלעדי תמיכתה החמרית לא היו רבים מחבורי חכמינו היותר מצוינים רואים אור הדפוס, ואל יהי דבר זה קל בעינינו.

מלבד תרגום התנ"ך מוציאה התכרה הנ"ל גם פירושים מיוחדים ומפורטים לכל ספרי המקרא. סריה של תרגומים אנגליים מן הספרים הקלסיים שלנו, סריה היסטורית של כל הקהלות העבריות החשובות בעולם, וגם סריה ביוגרפית של אנשי-שם יהודיים.

רוב הפעולה המדעית הזאת התרכז בהכרח סביב בתי-הספר העבריים הגבוהים ובתי-המדרש לרבנים שנוסדו כאן במשך יובל-השנים האחרון, יען כי בהם נשתקעו רוב החכמים המלומדים בתור מורים ומחנכים ועל ידם נצטברו אוצרי-ספרים גדולים ועצומים הנחוצים מאוד לחקירה ודרישה איזו שהיא. ביחוד הצטיין בנידון זה הסמינריון בניו יורק (נוסד בשנת תרמ"ו) עם ספרייתו הענקית המכילה כשבעת אלפים כתבי-יד וכמאה ואחד עשר אלף ספרי-דפוס: חברי-המורים שלו העשיר מאוד את ספרותנו המדעית ע"י ספרי מחקר חתובים יסודיים במקצועות רבים של חכמת ישראל. די להזכיר את ספריו המובהקים המפורסמים של שניאור זלמן שכטר בחקר התיאולוגיה והמדרש, את מחקריו ועיוניו הרבים של לוי גינצברג בספרות ההלכה והאגדה, את חקירותיו העמוקות של ישראל פרידלנדר בשדה הספרות הערבית והיהודית-הערבית, את חברו המנומנטלי של ישראל דוידסון על הפיוטים, את מאמריו הבקיאים של אלכסנדר מארקס בשדה הביבליוגרפיה העברית והיהודית, את מחקריו העמוקים של מרדכי קפלן על היהודים בתור עם ועל היהדות בתור תרבות, ואת חבוריו המגוונים של אלעזר אריה פינקלשטיין על אישיות עצומות ותנועות חשובות בדברי ימי ישראל העתיקים, ולולא דמסתפינא הייתי אומר שיותר משהרביץ הסמינריון תורה למרגן ורבנן ולזאטוטי בני ישראל הפרה את שדה ספרותנו לכל ענפיו וסניפיו ויפריח פרחי-חכמה מרהיבי-עין ומשיבי-נפש. בין המסיימים הפורים של המוסד הזה יש להזכיר את מאיר וואכסמאן הידוע ע"י חברו על תולדות הספרות היהודית, ישראל אפרת החוקר בצדדים שונים של הפילור סופיה הבינית, מיכאל היגר הדורש לנוסחאות התלמוד, ועוד. שני במדרגה הוא הסמינריון הרפורמי בסינסינטי (נוסד בשנת תרל"ה) עם ספרייתו המכילה יותר מאלפים כתבי-יד וכשמונים וששה אלף ספרי-דפוס: חברי-המורים שלו, אשר בו נמנו החכמים משה מילציגר, גוטהרד דייטש, משה בוטנויער, דוד פיליפסון, קויפמאן קאהלער, דוד ניימארק, יעקב בצלאל לויטראבאך, יוליאן מארגענשטערן, יעקב מאן, אברהם צבי אידלזון, ועוד, הרים תרומה גדולה לספרותנו המדעית בכל ענפיה השונים, וביחוד יש להרים על גס את מחקריהם היסודיים של ניימארק בתולדות הפילוסופיה הישראלית ושל אידלזון בתורת הנגינה העברית. צריך להזכיר גם את ספרי-השנה היוצא לאור ע"י הסמינריון בסינסינטי, והוא מוקדש כולו לחקר היהדות וספרות ישראל מראשיתה ועד סופה: תריסר הכרכים שיצאו עד כה הם מלאים ודגושים מאמרים טובים ומצוינים בכל מקצועות ספרותנו, ואף כי אין לכחד שיש ביניהם גם זיבורית ופסולת בכ"ז האור מרובה בהם על הצל. קרוב אל המוסדות האלה במדרגה הוא בית-המדרש מיסודו של משה אהרן דרופסי בפילדלפיה (נוסד בשנת הרס"ז) עם ספרייתו המכילה יותר משש מאות כתבי-יד

וכארבעים וחמשה אלף ספרי־דפוס: חבר־המורים שלו, אשר בו נמנו מרדכי יו"ט מרגלית, צבי מלטר, יעקב הושנדר, בן־ציון הלפר, שניאור זלמן צייטלין, שלמה ל. סקוס, ועוד, נתן מכחו ואונו לשדד את שדות ספרותנו היותר חבויים וטמירים, כמו תרגומי התנ"ך העתיקים וגנזי הספרות היהודית־הערבית. מלבד אלה הואיל בית המדרש הזה להוציא תחת עריכתו של נשיאו כורש אדלר רבעון יהודי־אנגלי, אשר במשך עשרים וחמש שנים הועיל הרבה לפתח ולשכלל את מדעי היהודים והיהדות לכל סניפיהם ומקצועותיהם. אמנם אין לכחד שיש בו ברבעון הזה, כמו בכל רבעון אחר, ציבחר של פסולת יחד עם הסולת, אבל נמצאים בו הרבה מאמרי־מחקר מצוינים ויסודיים שהם נכסי צאן ברזל של ספרותנו התורנית. יחד עם מאמרים קלי־ערך נמצאות בו חקירות מצוינות בבלשנות המקרא ובקדמוניות ישראל, בתולדות היהודים והתפתחות ספרותם, בהלכה ואגדה ובפילוסופית היהדות. הצעיר מכל המוסדות האלה הוא המכון לדת היהדות בניו יורק (נוסד בשנת תרפ"ב) עם ספרייתו המכילה כמאתים כתבי־יד וכשלושים ושבעה אלף ספרי־דפוס: בין מוריו ומחנכיו נמצאים חכמים ומלומדים כחיים טשרנוביץ (בכנויו רב צעיר) המפורסם ע"י חבריו העיוניים על התלמוד וההלכה, שלום שפיגל הידוע בחקירותיו האנליטיות בלשון עבר וספרותה, רפאל מרקוס אשר התמחה למומחה בספרות ההיליניסטית, ועוד. לאחרונה נחוץ להזכיר גם את הסמינריון האורתודוקסי על שם הרב יצחק אלחנן בניו יורק (נוסד בשנת תרנ"ו): בין מוריו יש איזה מלומדים הראויים לשם זה, אף כי תרומתם לחקר תולדות ישראל וספרותו היא מצערה מאוד. ספר הראוי לברכה שיש לציין שיצא ממורי הישיבה הוא על „עריכת התלמוד הבבלי" מאת יחיאל קפלן, מחקר חשוב על סידור התלמוד. כנראה, נקודת־הכובד בבית המדרש היא ההוראה ולא החקירה. זה כחמש שנים שחבר־המורים מוציא מאסף עברי בשם „חורב" בעריכת פנחס חורגין, המוקדש לתולדות ישראל וספרותו, אבל ערכו המדעי לא החזוור עוד.

בקשר עם בתי־המדרש הנזכרים לעיל יש להזכיר לכל הפחות כמאה תיזות חשובות ורבות־ערך במקצועות שונים של חכמת ישראל שנכתבו ע"י החניכים והמסיימים של המוסדות האלה. „כשהבנאים בונים גם העגלונים נעשים טרודים", וכל לבנה מצטרפת לנדבך, וכל נדבך מצטרף לחומה, וכן הלאה.

נחוץ להעיר גם על פעולת האקדמיה האמריקאית לחקר היהדות בניו יורק אשר בשנות קיומה המעטות כבר עזרה כמעט לחרוש ולעדור את שדה המדע היהודי, ויש תקוה שתאזור כח ותרבה חיל יותר בשנים הבאות. במשך עשר שנים הספיקה להוציא שמונה כרכים מלאים עיונים ומחקרים חשובים בכל ענפי ספרותנו הגלותית, ורבים מהם הם ספרים בפני עצמם, טבין ותקילין. לאחרונה יש להזכיר את החברה להיסטוריה יהודית אמריקאית בניו יורק (נוסדה בשנת תרנ"ב) אשר במשך שנות קיומה הוציאה לאור שלשים וחמשה כרכים של מאמרים ומסות בתולדות היהודים בארצות אמריקה.

כל אלה הן פעולות כלליות, פעולות של מוסדות, וכמובן יש גם הרבה נסיונות

פרטיים, אלא אטו כרוכל איזל ואחשוב אותם אחד לאחד? העיקר הוא שיש כאן תנועה ותסיסה בין חכמי ישראל, וכלם מסייעים ליצור יצירה נאווה ומהודרה ולבנות את היכל חכמת ישראל על אשיות חזקות ומוצקות. ומה הוא הסכוי לעתיד? אפשר להוכיח ע"י מעוף-עין אחד כי „נצח ישראל לא יכזב“ וכי פתיל המסורת המדעית לא ינתק בעתיד הקרוב. אין להואש, כי טרם ששקעה שמשו של דור-החכמים העבר כבר זריחה שמשו של דור-החכמים הבא. בכל רחבי ארצנו צצים ועולים כחות צעירים ורעננים המקדישים את חייהם לתורת ישראל וספרות שם; ובלי ספק ימשיכו את המסורה של חכמת ישראל. די לי להזכיר את אפרים אביגדור שפיחר בארכיולוגיה של ארם-נהרים ובחקירת השפה האכדית, נלסון גליק בארכיולוגיה של ארץ ישראל, כורש גורדון בחקירת השפה האכדית ויחוסה אל שפת התנ"ך, זליג הריס בחקירת שפות צור וצידון העתיקות, ת. א. גינזבורג בהשוואת השפות השמיות השונות, שמואל פייגין בחקירת האשורולוגיה, שלום בארון בדברי ימי ישראל העתיקים והחדשים, ועוד. אם יצירותיהם של המלומדים האלה אינן עולות על יצירותיהם של דור-החכמים העבר הנה לכל הפחות אינן נופלות מהן; אולם אפשר שבעתיד יביישו הצעירים האלה את הזקנים, יען כי הכנתם לאומנותם היא יותר יסודית והכשרתם היא יותר משוכללת. חזקה שלא יוציאו דבר שאינו מתוקן מתחת ידיהם.

אבל במקום שיש חמה יש גם צלה, ובכלל אין חיוביות בלי שליליות. העובדה היא שיחד עם החטה והסלת הושפע עלינו גם הרבה חשש ופסלת. מלבד החבורים המובהקים והמצוינים אשר נחנו בהם במשך עשרות השנים האחרונות הלעיטו לנו ג"כ ספרים רבים אשר לכל הפחות תועלתם מוטלת בספק גדול ולכל היותר טוב להם שלא נבראו משנבראו. הספרים האלה המתאמרים ג"כ בתור יצירות של חכמת ישראל, הם עפ"י רוב ילידי פלפולים חריפים ואסמכתות תלויות על בלימה, שהחדוד הוא העיקר בהם וההגיון טפל, ועל יסוד החדוד וה„איפכא מסתברא“ לא ימנעו מלטמא את הטהור ומלטהר את השרץ בק"ן טעמים. אין כל ספק שספרים ממין זה לא יחשבו לנו לברכה כי אם לקללה, יען כי לא רק מהומה הם מביאים לתוך ביתנו כי גם לשחוק ולקלס יעשונו בעיני הגוים המשכילים והמנומסים. חכמת ישראל אמתית, ככל חכמה אחרת, דורשת יגיעה גדולה והכנה רבה, חנוך של ימים ושנים, בבחינת התקן עצמך לפרוודור בכדי שתכנס לטרקלין; מלבד זאת כנות ונאמנות, זהירות ומתינות, צלילות-דעת ובריות-שכל, טהר-רעיון ובהירות-מחשבה, בקצור כל המעלות והמדות שמנו רבותינו אצל תלמידי חכמים. ההפך מהן נמצא אצל חכמת ישראל מלאכותית ומזויפת: פה אין כל הכנה ראויה ובקיאות הגונה, אין כל זהירות ומתינות, וביחוד אין כל כנות ונאמנות וחפץ לחתור אל האמת הטהורה. אם נמצאת פה בקיאות, הרי זו בקיאות הנקנית ע"י רפרוף-עין במלונים ובקונקור-דנציות, ואם נמצאת פה אומנות הרי היא אומנות של אומן שאין כלי-אומנתו בידו. האפיגונים הללו, היודעים מעט רומית ועוד פחות מזו יונית, מתעקשים דוקא לצטט ציטטים ארוכים מן הסופרים הקלסיים של רומא ואתונא, וכל רז לא אניס

להם; וכשמכריזים על הפרקמטיא שלהם בקולי קולות בנוסח הריקלמה האמריקאית הם מתגנדרים כטוסים וטופפים ביהירות ככהנים גדולים ומפיקים ריח של גאוניים וקדושים. מבחר שעשועיהם הוא להתלוצץ בחלוצי חכמת ישראל, כמו רפפורט, צונץ, גייגר, פראנקל, גרץ, ועוד, ולהצביע על טעיות ושבושים בספריהם, כמי שמתפאר ואומר: החכמים האלה הם קטלי קני באגמא, אבל אנחנו, רק אנחנו, שבילי החכמה נהירין לנו כזהר הרקיע; ויש מהם השואפים למונופולין ומשתמשים בכנוי גוף ראשון: אני ואפסי עוד. אבל מה עלובים הם הננסים האלה העומדים על גבי ענקים ומתפארים שהם רואים מרחקים יותר רוחים מתומכיהם. לאמתו של דבר, כשנעיין היטב בחקירותיהם והשגותיהם נמצא שהעלו חרס בידיהם ולא הוכיחו כלום חוץ מבערותם, והרי זה כמו לו התגעשו הרים והולידו עכבר. כנראה, אדיר כל חפצם של צורבי רבגן הללו הוא להתנוצץ בסנסציות, להופיע בדפוס ולהתראות כגאון, חלילה להם לשמוע לעצתו הידועה של הוראץ שכל מחבר יחכה לכל הפחות תשע שנים טרם יפרסם את חבורו. כידוע, מכבשי־הדפוס הם טרודים עתה יותר מבכל תקופה אחרת, והכל הוא חומר לגלגליה, והם בולעים ופולטים כל מיני ספרים אם רק יש להם גואל ומשלם. כור־הבחינה של הדור העבר אין לו מציאות כעת וכל בר בי רב דחד יומא היודע לנהג את ידו בכתיבה איזו שהיא ושואף לכבוד־סופרים כל שהוא וגם יש לו פרוטה בכיס יש לו רשות לחבר ספר ולהדפיסו במהירות גדולה, והרי הוא סופר וחכם כאחד וחסל. ערבובי־ערכים כזו היא אחת ממחלות דורנו. צרעת ממארת של דור פזיז וקל־דעת המורד במוסכמות ומתגאה להפוך את הקערה על פיה.

יש עוד צד שלילי. כידוע, נעשתה חכמת ישראל מדרס גם לחכמי הגוים העוסקים בה משום פניה עצמית או נטיה נוצרית, בכדי להגדיל ולהאדיר את הדת הנוצרית ולהשפיל את כבוד היהדות. לדאבונו הסכינו רבים מחכמינו להגרר אחרי דעותיהם המפוקפקות של החכמים האלה ולהביט על היהודים והיהדות מתוך שפופרת צרה ומשוחזת של תיאולוגים נוצרים. זה בודאי מזיק ומפסיד. ע"י שמות מצלצלים כמו „בקורת עליונה“ ו„נתוח מדעי“ נלכדים איזה מחכמינו ברשת תיאוריות מהפכניות אשר כל עקרון לא בא כי אם לקעקע את בירת היהדות ולהפוך את קערטנו על פיה. ומה נקל הוא להם להתפש בסבך התיאוריות האלה, כי הלא הלכו לבתי־מדרשם של החכמים הנוצרים האלה וילמדו מהם את תורתם ושיטתם במשך ימות בחרותם ויסכינו לעשות כמתכנתם בחקירותיהם ודרישותיהם. במקום לאכול את התוך ולזרוק את הקלפה הם בולעים את הקלפה יחד עם התוך, פשוט מפני כבוד מוריהם. אמנם הבקרת היא יפה, וצריך להשתמש בה גם הסדר בשקלא וטריא הוא נאה, וצריך לאחוז בו, אבל חלילה לנו לקבל את תוצאות חקירותיהם של החכמים הנוצרים, כי, כאמור, משוחזות הן ומוטלות בספק גדול. מתכוון אני ביחוד לתיאוריות ע"ד חבורם של ספרי המקרא אשר הקימו תיאולוגים אשכנזים במשך המאה התשע עשרה; כל מטרתם לא היתה כי אם להוכיח שעם ישראל היה עם בור ופראי בימים קדומים ולא נעשה לעם מנומס וספרותי אלא אחר גלות בבל.

הנהגה באו החפירות הארכיולוגיות והתגליות בארצות המזרח הקרוב ויטפחו על פניהם של התיאולוגים האלה ויראו להם שכל הגיונותיהם היו מבוססים על אשיות-תהו ואדניי-בהו ולשקר עשו עט וחברו ספרים. ובכל זאת יש עוד מלומדים יהודים הנאחזים בסבך התיאוריות הזרות האלה וכותבים ספרים כרסניים ומאמרים סבוכים בתור סמך להן ולמחבריהן, ודא עקא. עלינו להשתחרר ממדע המקרא ומחכמת ישראל הנעשים ע"י חכמי הגוים, יען כי משוחדים הם למרות שנינותם וחריפותם. טוב עוללות ישראל מבציר הנוצרים.

ועוד זו רעה חולה שחכמת ישראל במשך דור שלם התרכזה סביב מציאות ה"גניזה" של קהירא. אמנם אין לחדד שבין גנזי הגניזה נמצאו איזה ספרים וקטעים חשובים אשר העשירו את ספרותנו ויאירו אור על תקופה חשכה בדברי ימינו, כמו ספר בן סירא וספר הצדוקים ועוד, אבל לא כאלה הם רוב "השמות" הקטעים אשר רבים מחכמי ישראל נפלו עליהם כמו על מציאה גדולה וידיפוסם בהארות והערות, בהגהות והוספות, בפלפולים חריפים וגבובי אמרים לאין קצה ושעור. כבודה של ה"גניזה" במקומה מנוח, אבל לא כל עלה וגליון שנמצא בה הוא קדש קדשים. ספרותנו המדעית, ביחד העתונית, מלאה על כל גדותיה קטעי ה"גניזה" אשר רובם הם דקדוקי עניות או קמחא טחינא ואינם מוסיפים כלום לסך הכולל של חכמת ישראל. רבים נלכדים במצודה זו. רגילים אנחנו לתפוש דרך קצרה וקלה שאין בה משום תקלה ושמיטת הרגל, ומה נקל הוא להוציא לאור גוף-כתב עתיק ולהוסיף עליו מעט נופך משלנו ולרשום עליו את שמנו כמו לו אנחנו יצרנו אותו, והרי לך מחברים בחד אלהים! מאלו מוכן שהרבה יותר קשה ומיגע להרות רעיונות מקוריים ולהגות הגיונות חדשים ולצרפם לחבור חדש לא שערו ראשונים. זאת היא דרך ארוכה וקשה שרק יחידי סגולה עלולים לעבור בה בלי ממשול, ובהכרח רבים משתמטים ממנה. ה"אורשריפט" של גייגר וה"גוטטעס" דיענסטליכע פאָרטערעגע" של צונץ הפריאו דורות שלמים והשפעתם היתה השפעה מתמדת עד היום הזה, יען כי נוסדו על הגיונות מקוריים ומחשבות מזוככות וצרופות ויהיו פרי רוח חפשי ובלתי משועבד לזולתו. בימינו הכל נוסד על חקוי וטמיעה, בטול הישות ודלדול העצמיות. בכלל עמא פויזא אנחנו, עם העושה הכל בחטיפה, וגם רבים מתלמידי חכמינו הם כפרפרים החוטפים גרעין פה וגרעין שם ומכינים מהם מין דייסא בלתי מעוכל; אבל לעולם לא יגיעו לידי בנין שלם. עשירים הם לגבי הגהות והערות, לגבי כוכביות אשר המשורר סווינבורן מתאר אותן "כמו עלי-תאנה שבהם הצניעות מנסה לכסות את ערות-הבדאות", אבל עניים הם לגבי יסוד מוסד חדש והקמת בנין צרוף ומצורף כגוש אחד. אין זה הגזמה. כבר העיר שד"ל שרק לפעמים רחוקות מאוד זוכה היהודי לכתוב ספר שיטתי המשקיף את כל הגיונות לבו במשטר נאות ובסדר הגון. לפי דעתו היהודי מצטיף יותר בהערות ארעיות ובהארות מקריות ובניצוצות-מחשבה קטועים ופתאומיים. ואף כי שנו חז"ל (ירושלמי הור' ג'): "הסדרן קודם לפלפול", הנה הפלפול היה ראש רעיונו ועיקר מחשבותינו עד הימים האחרונים, ועוד ידו נטויה לעשות שמות בקרבנו.

אכן למרות הקיום השליליים אשר התויתו למעלה הנה אפשר להגיד בלי שום פקפוק וספק־ספיקא כי חכמת ישראל הכתה שרשים ובצרה כבר את עמדתה על אדמת ארצות הברית. עד ששום רוח תזוית לא תועיל עוד לעקור אותה ממקומה. בדיעבד כבר נעשתה חפשית ועצמאית וכמעט שאינה תלויה עוד בחברותיה מעבר לים. היו ימים, והם אינם רחוקים מאתנו, שבהם הוזקקנו לארץ אשכנז ולשפתה בכל המקצועות של חכמת ישראל ובלעדי ספרים כתובים אשכנזית לא יכולנו לצעוד צעד אחד קדימה במדע היהדות. ברוך השם שהשתחררנו מן השעבוד הרוחני הזה. כעת, אחרי דור אחד של עבודה אינטנסיבית בארצות הברית וקצת גם באנגליה ובארץ ישראל, אפשר לכל חכם בשדה חכמת ישראל בלי הודקק לשפת אשכנז ולספרותה המלאה רעל השנאה וארס האנטישמיות. ובהפסק הקשר המחבר את ישראל לשפת אשכנז תמוט גם האגדה הבדויה שאי אפשר לחבר חבורים בחכמת ישראל בשפת עבר. עורבא פרח! אפשר ואפשר לכתוב בשפת עבר על כל מקצוע ומקצוע של חכמת ישראל, והמכון למדע היהדות שעלייד האוניברסיטה העברית בירושלים יוכיח זאת למדי. במשך שנות קיומה המעטות כבר הראתה האוניברסיטה בירושלים את כחה ועצמה בממלכת המדעים הרוחניים, ביחד חכמת ישראל ומדע היהדות. והוא הדין בחכמת ישראל בארצות הברית. גם פה, כמו שאמרתי, נוצרו לנו יצירות גדולות ונכבדות בעברית במשך הדור האחרון, ונכסינו הרוחניים נתרבו עד כדי שעור הגון, ויש תקוה שיוסיפו להגביר חיל גם בעתיד. רק תנאי אחד נחוץ לנו, והוא כסף לפרוע את הוצאות הדפוס. כמו כל עסק אחר חכמת ישראל דורשת אמצעים חמריים בכדי להגדיל את אמצעיה הרוחניים, ודרא דמונא בהכרח מוביל לפשיטת הרגל. עד כה יד אחינו היתה קמצנית בנדבותיהם לצורך זה. צנתרי דדהבא נתבעים ונותנים לצרכי הגוף אבל לא לצרכי הרוח. אחד מן הטעמים החשובים להצלחת חכמת ישראל בארץ אשכנז היתה נדיבותם וידם הרחבה של עשירי ישראל בנוגע לצרכי תורה. אכן יש תקוה שגם עשירינו יתרגלו לאט לאט להאציל מנדבותיהם לצרכינו הרוחניים, ואז נגביר חיילים ואפשר שניצור יצירות לא שערון ראשונים. הכחות הרוחניים ישנם פה, והם הולכים ומתרבים ע"י גולל אירופא, ואם כסף כאן הכל כאן. בכל אופן אפשר לראות מהפכה גדולה ההולכת ומתהווה לעינינו, והיא העברת המרכז העברי הרוחני מארצות אירופא לארצות הברית ולארץ ישראל. הפרוצס הזה היה ניכר מימות מלחמת העולם, אבל בשנים האחרונות הודגש יותר ע"י הפולמוס האנטישמי שאין לו גבול ועוקר הכל מן השורש. כידוע, חכמת ישראל המודרנית נולדה וגדלה באשכנז, אבל בעטין של הרדיפות שם נתלדלה ונתנונה עד כדי אפיסת כח, ואין כל ספק שמהיום והלאה תזו נקודת־הכובד שלה מארצות אירופא לארצות הברית ולארץ ישראל.

ספרותה של ארץ־ישראל בתרצ"ט

מאת ד"ר מ. רבינון

יצירתנו הספרותית הוסיפה להתפתח בארץ בשנה החולפת מתוך תנאים חיצוניים מעיקים של המשך הטירור הנחלש, פיקפוקי הספר הלבן, זכאון כלכלי ידוע ואיומי המצב הבין־לאומי. שוק־הספרים הלך ונצטמצם מימי הגאות ועד כה, ומשבטלה החתימה השנתית והמוקדמה של הקונים המנויים עמד הספר המדעי האמנותי הבינוני באופן ממוצע על המכירה הקלושה של חמש מאות טופסים, אם כי גדלה קצת הפצתו בחו"ל בעקב התעמולה של „הברית העברית העולמית“. אולם אם סיכויי השוק שיתקו פחות או יותר המר"לים הזהירים, לא פסק השפיע הרוחני בזכות הסיוע הציבורי, וביחוד בכח הדחיפה של יצר היצירה. „מוסד ביאליק“ שעל יד ההנהלה הציונית, „החברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית“ בירושלים ואירגונים ציבוריים אחרים הוציאו כמה ספרי־ערך, ו„מוסד הרב קוק“ עורר פעילות ספרותית בתחומי המחשבה הדתית והמדע המסורתי. ולא מעטים היו המחברים בכל מקצועות הספרות, שפירסמו את פרי־רוחם מתוך השקעה עצמית ומאמצים אישיים מיוחדים. וככה הכניסה בסיכום אחרון גם תרצ"ט לאסמי הבית הלאומי שלנו תבואה רוהנית חשובה בכמות ובאיכות.

מצד התוכן הלך והתבלט גם בשנה החולפת הכיוון של שנות השפל והחירום להעדיף את המדע והמחשבה על האמנות והחזון. בתקופה הקשה והאחרונה של ההתקפה הערבית על הישוב וסיבוכיו הכלכליים והמדיניים נתמעטה הדרישה לספרות האסתיטית והשעשועית, והקורא העברי נעשה יותר הוגה־רציני ודרש מהספר החדש אינפורמציה ובירורים אקטואליים, פתרונים לבעיות הפרט והכלל. הבלטריסטיקה התרגומית מטובי המספרים בעולם, שהציפה בשנים כתיקונן את השוק הארץ־ישראלי, פסקה לגמרי, ונשאר רק התרגום המדעי והשימושי; ובספרות המקורית והעיקרית בטלה היצירה החזונית המועטה ברוב המכריע של המחקר והמחשבה. יש כאן אולי הפרעה בשיווי־המשקל הנורמלי של יצירת הלב והמוח, ואולי גם הפסד־מה כמותי לקריאה העברית; אך אין ספק, כי יש בתופעה זו מן ההתבגרות הרוחנית של השעות הפרובלימתיות, מן ההתפתחות והתיישבות־הדעת בדרך תהליכי הבנין של המולדת ההיסטורית. „בימי החירום שותקות המוזות“, וניתנה ארכה לחזים ומספרים לגבר חיילים ולצרף את פרי־רוחם עד שוב הרווחה היחסית.

על הקשר החי והאורגני שבין היצירה הרוחנית והחיים הממשיים והאקטואליים מעידה העובדה, שתרצ"ט, שנת המשבר בציונות המדינית ופירסום „הספר הלבן“, היתה עשירה ביחוד בספרות ציונית. כתביו של הרצל בייב כרכים והביאור־גרפיה המקיפה שלו בשני כרכים מאת א. ביין הופיעו בהוצאה חדשה („מצפה“) ונמכרו בכמות מרובה. על תולדות השתלשלותו של הרעיון הציוני והגשמתו יצאו שני ספרים קאפיטאליים: „הצהרת בלפור ותולדותיה“ של ג. מ. גלבר, ספר המכיל

דוקומנטציה מקיפה מן הארכיונים הציוניים על התפתחות ההצהרה ונתינתה (על התפתחות הרעיון התנועה, שקדמו לה, כתב גלבר ב„כנסת“ לזכר ח. נ. ביאליק, כ"ד); ו„ספר הציונות“, כ"א, ס"א, בעריכת ב. דינבורג („דביר“), חיבור אשכולי של תעודות, ליקוטים ומבואות מפורטים על „מבשרי הציונות מימי כשלונה של התנועה השבתאית עד ראשית חיבת ציון“, שיופיע בכמה ספרים וה' כרכים. אחרי האכזבה של המשיחיות המסתורית קיבלה שאיפת הגאולה בקרב העם ובפי מוריו כיוון חדש, ריאליסטי וישובי, אם כי העורך זוקף לפעמים גם חיבה דתית לארץ־הקדושה על חשבון „ציונות“ במובנה המודרני. פובליציסטיקה חשובה של ציונות סינתטית, בבחינת הפשרה האידיאולוגית והמוזיגה המפלגתית. הביא לנו קובץ מאמריו של מ. גליקסון „עם חלופי משמרות“ בשני כרכים (הוצאת „הנוער הציוני“). מנקודת־ראות פילוסופית־מוסרית מאמין גליקסון באפשרות האיחוי של כל מיני קרעים במפעלנו הלאומי, מבלי העריך כל צרכם ניגודי פסיכולוגיה ואינטרסים ממשיים. את הגישה הסוציאליסטית הראשונה אל הציונות אנו מוצאים בקובץ כתביו של נ. סירקין, לוקטו וסודרו בידי ב. כצנלסון וי. קופמן, כ"א („דבר“), שהופיע במלאת ט"ו שנה למותו. בחינת ההיסטוריה שלנו לדורותיה, מוליכה, לדעת סירקין, בעקביות הגיונית ומעשית להגשמת החזון הציוני־סוציאליסטי בדמות ישוב קואופרטיבי משוכלל וצודק בא"י; וביחוד מכריח למפעל לאומי זה המעמד הרופף והפרובלימתי של ישראל בעולם, שמשטרו הכלכלי והמדיני מונע בהחלט קליטה גמורה של התפוצה היהודית. אור אישי ופקידותי על השלטון המנדטורי בארץ מפיץ „היומן הארץ־ישראלי“ של הקולונל פ. ה. קיש, (עברית בידי י. א. עבאדי, „אחיאסף“, ב"כ), ששימש למעלה משמונה שנים כמנהל המחלקה המדינית של ההנה"צ. קיש מספר על מאמציו לקשר יחסי־קירבה עם המנהיגים הערבים, המבינים כי התקדמותה של הציונות עשויה להביא לידי התפתחות תרבות מזרחית חדשה. אולם טיפוח הידידות בין שני העמים היושבים בארץ, שהמלך חוסיין צוה עליו את בנו האמיר עבדאלה, לא מצא את הסיוע הראוי מצד הממשלה. בין המונוגרפיות על עסקנים ציוניים וישוביים נזכיר את „ספר מוצקין“ בעריכת א. ביין ואת הביאוגרפיות המקיפות והמציירות של פינחס רוטנברג, יוצר החשמל בארץ (י. יערי־פולסקין), והגיבור הישובי מפתח־תקוה אברהם שפירא (י. אידלשטיין). נעשו גם נסיונות לספר את תולדות הישוב החדש בצורה בלטרטיסטית־עממית („גילי“, ג"כ, של י. יערי־פולסקין, ו„ששים שנה ושנה“ של א. אבן־זהב, „מסדה“).

במדע הכללי הופיעו בשנה החולפת כמה ספרי־ערך במקצועות הפילוסופיה והסוציולוגיה. החברה להוצאת ספרים שעל יד האוניברסיטה העברית בירושלים הוסיפה לתרגם לעברית ספרי־מופת פילוסופיים, לצרכי הסטודנטים והשכלת העם, ונתנה לנו את „עיקרוני הדעת של האדם“ מאת החוקר והתיאולוג האירי ג'ורג' ברקלי במאה הי"ח (פרקים נבחרים בתרגום י. אור). לדעת ברקלי, אין המציאות קיימת אלא בתפיסתם של האדם והאלהות: „כל צבא השמים ומלוא הארץ... הרי הם בהכרח און מחוסרי כל מציאות, און מתקיימים ברוחה של איוו נשמה נצחית“

6. 9—16); ובה הניח יסוד מדעי לקיום הנשמה האנושית ומציאות האלהות. הד מודרני ל"רוחניות" של העולם ולקשר הפנימי שבין המציאות והאדם מוצאים אנו בספרו של א. ס. אדינגטון, פרופ. לאסטרונומיה ולפילוסופיה של המדע הנסיוני בקמבריג', "טבע העולם הגשמי" (תרגום א. ראובני, דבר"). תורת הקונטום גרמה לכך, שהפיסיקה חדלה להיות לשיטת חוקים דטרמיניסטיים, מדויקים ומחולטים, ועמדה רק על האמת המשוערה והיחסית של הממוצע הסטטיסטי. האלקטרונים, יסוד המציאות לפי הפיסיקה החדשה, הם בעלי חופש־תנועה ו"רצייה" עצמית ויותר סמליים מממשיים. העולם הגשמי, לפי אדינגטון, הוא מופשט, איפוא, וחסר "מציאות" מחוץ לזיקתו אל התודעה האנושית. ומבנהו הוא מעין בברואה של מבנה רוח האדם. "דרכו של המוח בעל התודעה היא אחת הדרכים הפתוחות אולי גם למוח מיכני" (239). וכאן נפתח פתח ממדעי הטבע לכל מיני מושגים מיטפיסיים. שורה של ספרי־עזר פופולאריים ללימוד הפילוסופיה החל לפרסם ת. י. רות, פרופ. לפילוסופיה בקתדרה על שם אחד־העם באוניברסיטה העברית; והוא פותח ב"מורה" דרך בפילוסופיה היוונית, מתליס עד אריסטו (ר. מס), בסמנו "את הרעיונות העיקריים שנוצרו בקרבה ועיצבו את התפתחותה". רות מוצא כבר במחשבה ההילינית, אם הפילוסופיה האנושית, את כל יסודות המחקר העליון של החומר והתכלית, מזיגה מוצלחת זו של הפילוסופיה והמדעים, המודגמת לדורות בשיטה האריסטוטלית.

חיבור מקורי רב־היקף בפילוסופיה וסוציולוגיה, מחשבה ואמת, של מ. ח. עמישי (ב"כ, מצפה"), מקשר את דרך היהדות, בגבולות עצמה ובגבולות עולם בהשתלשלות הרעיונות הפילוסופיים הכלליים. היתה כאן חזרה לאדם לעומת החזרה לעולם ביוון. היהדות כולה, מראשיתה של התורה עד מגמת ההיסטוריה הישראלית, היא נסיון להעמיד במרכז הבריאה את האדם והתפתחותו המוסרית־חברתית. "ליצור מתוך הווית־פנים הווית־עולם חדשה". עמישי מבחין בפירוד הנבואה, נושאת הרעיון הזה, מן הבהונה, המשותפה לכל הדתות, שלש דרגות של התפתחות; א) המיתוס הנבואי של ספר בראשית, שהאדם ממלא בו תפקיד ראשי של בקשת הטוב ולא האלהות; ב) דרגת־בינים, שדעת טוב ורע נעשתה בה כבר לדרישה אלהית בגבולות המוסר העצמי; וג) מושג אלהי עולם ותעודת־מחשבה עולמית. הנבואה לא הכירה את האמונה בעולם־הבא, כי אלהי הנבואה הוא נצח הווה במהות יותר מבזמן" (כ"ב, 68); יש ערך אבסולוטי לחיים ולתיקון העולם, וההיסטוריה כולה אינה אלא "פרוצס משיחי" של שאיפה לשיכלול. — בתחום הפסיכולוגיה החברתית עם כיוון חינוכי נזכיר את מחקריו החשובים של הפרופ. פ. שניאורסון, "האישיות והחברתיות בתקופת הילדות" (ת"א), ולפסיכולוגיה של דר־הלשוניות בארץ" ("החינוך", רבעון פדגוגי־פסיכולוגי, יו"ל ע"י הסתדרות המורים, שנה י"ב, ח"א). הוא רואה את התרבותיות החברתית כ"כח החיוני היסודי של האישיות", וכמרכז הפעולה החינוכית. את התופעה המפליאה של דחיית הלשונות הזרות מפני העברית כפי הילד החדש בארץ מבאר המחבר, בזכרון אינטימי, או כ"כיסופים

אינטימיים" למקור הלאומי, המבוססים על שלש תכונות יסודיות — הרגשת העצמיות, הגורליות והיצירתיות; ומכאן הכרח לפדגוגיה העברית להיות אידיאולוגית, ולקחת בחשבון אמצעים נפשיים ואימפולסיביים. — במקצוע הכלכלה, עם תשומת-לב מיוחדת לעניני א"י, הופיעו כמה חיבורים דידקטיים ומעשיים (מסות בכלכלה שיתופית" של י. גלפט, יסודי המדיניות הכלכלית" של מ. צוונציגר, ועוד), וגם ירחון "דרכי הכלכלה" בעריכת הפרופ. מ. בנגסון. — הלכסיקון לפילוסופיה והמדעים הקרובים לה" של צ. רוזי הוא נסיון ראשון חשוב בעברית לאנציקלופדיה מקצועית.

במדעי היהדות חקירת העבר של האומה והארץ נתפרסמו כמה ספרים, מלבד האורגנים הפריודיים המוקדשים לתכלית זו — "תרביץ", "ציון", "סיני" ועוד. י. קסטין מציץ בחיבורו "תולדות האומה הישראלית" (ב"כ, תרגום י. ל. ברוך, "דביר") את השפעת הרעיונות על ההיסטוריה שלנו. "עיקר מהותה של היסטוריה זו והסימן המובהק שלה הריהו, לפי ראות עינינו, לא המצב הקיים אלא התנועה" (544). התנועה הרוחנית, תפקיד חשוב בחיי האומה מלאה, לפי קסטין, הקבלה, שפתחה שוב פתח לרגש העולם שנתנון בישראל, ובמאה הי"ז היתה היהדות ברובה הגדול ספוגה ברוחה. יהודי המערב, שהפקיעו את עצמם מהשפעתה במאות האחרונות, עמדו ריקים מכל רעיון דתי חי ונלהב ומחוסרי-הגנה מול ההשכלה החילונית שבאה עם האמנציפציה; ורק הלאומיות החדשה המציאה לאחרונה הזדמנות לפגישת "תבונת-העולם" של המערב עם "נפש-העולם" של המזרח. — בקורות היהדות הבללית נזכיר את "תולדות המשפט הציבורי העברי" של י. ש. צורי ("מצפה"), הקובע "דימוקראטיזציה" בתחוקה ובעיבוד ההלכות בימי האמורא רב נחמן בר יצחק, ואת "חיי היהודים בזמן התלמוד" של מ. ד. יודילוביץ, המתאר בפרטות את העיר האקדמית פומבדיתא. מונוגרפיות מקצועיות בחקירת עברנו הן "מטבעות א"י, ב"כ, של מ. גרקיס ("ספריה לידיעת א"י"), ו"תולדות הכתב העברי" של ש. ייבין (שם). מחיבור מקצועי גדול "תולדות המשפט בישראל בתקופת התלמוד" של המרצה באוניברסיטה העברית א. גולאק הופיע בהוצאת האוניברסיטה החלק הראשון על ה"החייב ושעבודיו" לפי מושגי התלמוד. חקירות על עברה של א"י הביאו לנו "חקרי הארץ בימי התנ"ך והתלמוד", קובץ ערכים בסדר א"ב של מ. ואהלמן, והמאסף "יבנה" בעריכת א. זיידמן וצ. הרכבי (הוצאה א"י) ליובלו של פרופ. ש. קליין.

בתחום הספרות היפה והאמנות בכלל עלה בתרצ"ט המחקר על היצירה. כמה משוררים צעירים פירסמו קובצי-שירים על מוטיבים אישיים ולאומיים, ביכורי-כשרון המכילים פחות או יותר מן המהות המקורית. הופיעו גם קצת סיפורים מחוויות העליה וההווי ושני רומנים; "עלילות עקביה" של י. בורלא ו"אהבה זרה" של א. ברש ("דביר"). בורלא, מראשי המספרים בארץ ומתאר ההווי של יהודי המזרח, צייר לנו הפעם גיבור בעל-נפש וסימלי קצת, המתקומם לסילוף היושר בעולם בנוסח אישי ומזרחי, כגיבור ספורו "גפתולי אדם". וברש מספר לנו בצורה

ריאלית־שיגרתית, כדרכו, על צעיר גליצאי, תמים־לב ונאמן למסורה, שנתאהב בבחורה נכריה והתענה בהפכי רגשותיו עד שפגה והאבה מאליה. רומן אחר, בתייה חף, של נ. גרינבלט („מצפה“) מתאר את התנועה החלוצית בגולה, וקובץ הסיפורים „בסנזורים“ של י. אריכא לקוח מחיי אמריקה. — בתולדות הספרות ובקרתה הופיע הכרך השלישי מחיבורו הקאפיטאלי של פרופ. י. קלזנר „היסטוריה של הספרות העברית החדשה“ (הוצאת האוניברסיטה), העומד על ראשיתה של ספרות זו ברוסיה ו„תקופת וילנה“. קלזנר מקצר בהערכה אסתטית ומאריך במידה אקדמית בפרטים היסטוריים וביאוגרפיים ובתיאור הגורמים הרחנניים של הסביבה. הוא רואה את לשוננו וספרותנו בגילגולן החדש כ„ממשיכות את התנ״ך, את התלמוד ואת הספרות של ימי־הבינים ולשונם“ (הקדמה לכ״א); והוא מפליג בערכם של יוצרי ספרותנו החדשה כמתקני החיים ומחוללי התנועה הלאומית. קשר חיוני בין ספרות זו ותחייתנו הלאומית מוצא גם ש. שטרייט בקובץ מסותיו „פני הספרות“, ב־ס („דביר“), המכיל שורת הערכות פובליציסטיות וסנטימנטליות קצת על סופרינו מרמח״ל ועד כה. — לחקירת ספרותנו העתיקה שייך הכרך השני מכתביו של הפרופ. דוד ילין, שהופיע ליובלו הע״ה ודן בטעם ובפרטות מאלפת על דרכי המליצה בתנ״ך ועל שירת ספרד בימי־הבינים. הוא מוצא, כי אחרי השינויים המשונים בלשון ובתוכן של הפייטנים שבה שירה זו לתנ״ך בטבעיות תחושה והבעתה; ובעוד שכל הגיגי הספרדים בערבית, דבקה השירה במקור העברי, כי „כל מה שנובע מהרגש ויוצא מהלב הובע רק בלשון הלאומית“. — אנתולוגיה מדעית „משירי ישראל באיטליה“ במאות ט״ז—י״ח הוציא הד״ר ש. ברנשטיין („דרום“). — ובפילוסופיה של האמנות הכללית עוסק ספרו של ש. צמח „על היפה“ („דביר“). הוא מביא כמה שיטות־הסבר של חוקרים הוגים מופרסמים לתופעה המופלאה של הרגשת היופי ויצירתו, ומביע לאחרונה השקפת עצמו, כי היצירה האסתטית והחזיונית נובעת מרחף פנימי לעשייה כובשת החומר ומעבירה מציאות־דברים למציאות מראות־דברים. „מן העבודה לקחה (האמנות) את כובד־הראש... ובעיקר את החפץ להקים דבר. מן המשחקים לקחה את הקלות ואת העליונות ואת ההנאה הרבה מעצם העשייה. ומוזיינת כחות אלה היא מנסה להביא לעולם את הכיבוש, שהעבודה (הרגילה) לא יכלה להשיגו ושהמשחקים לא התכוונו להשיגו“ (325). — על „תולדות המוסיקה מימי קדם עד ימינו אלה“ הוציא ספר חשוב פ. גרדנביץ (ר. מס).

בספרות האישית יש להזכיר את הכרך החמישי והמסיים מאגרותיו של ח. נ. ביאליק בעריכת פ. לחובר („דביר“), ואת ספרי־הזכרונות שנתחבבו ביותר בא״י. בתרצ״ט הופיעו המשך זכרונותיו של שמריה לזין (ס״ג, שם), „דור מעפילים“ של העסקן הישובי ה. יפה, „ימים ושנים“ של מ. י. פריד ועוד.

השנה החולפת ציינה, איפוא, הפראה הגונה בכל מקצועות הספרות האי־ת, המתפתחת והולכת עם גידולו של הישוב גם בימים קשים ופרובלימתיים.

בַּמֶּדָע וּבַסְפָּרוֹת

לְחַקֵּר הַמְקָרָא

מאת ר' חיים העליר

(דברים אחדים על דבר הקונקורדנציה „היכל הקדוש“)

כבר תבעתי השכם ותבוע את עלבון תורתנו מידי עולביה ומנבליה בזדון או בשגגה, הראיתי על הדרך הנלחה והמעוקשה בחקירת נוסח כתבי הקדש, על רוח עושים אשר צררה בכנפיה את מבקרי המקרא ותעבירים על דעתם ותסב את עיניהם מראות נכוחה, על תלי תלים של ספרים ומתברות במקצוע זה, שצורתם החיצונית היא, כביכול, צורה מדעית, על היחס של זלזול וקלות ראש בספר הספרים שממש אין לשערו אפילו בספר חול.

והנה יש עוד רעה חולה והיא: הלהיטות המשונה מצד מחברי הספרים להתהדר והתקשט ב„למדנות“ מדעית אף במקום שאין החיבור זקוק לכך כלל מצד עצמו. ויהי כל פרשן של מקרא, או מחבר ספרי שימוש לתנ"ך, כאילו רואה פחיתות הכבוד לעצמו ולספרו אם לא יביא בו גם גרסאות ונוסחאות מתרגום השבעים, הולגטו, הפשיטא וכו', להוסיף לספרו חשיבות מדעית, כביכול, אם כי באמת לא היה חסר כלום בלעדיו. ודברים אלה נעשים אחר כך מטבע עובר לסוחר, שידי הכל ממשמשים בהם, מבלי לדעת שמלכתחילה אינם אלא אסימון מחוק או זיוף שיסודו בטעות שטעו אלה שמהם שאב אותו מחבר.

הנה יצאה לפני שנים מועטות במהדורה חדשה הקונקורדנציה „היכל הקדוש“ לד"ר שלמה מאנדלקרן. ערכו השימושי של חיבור זה במקומו מונח ואין לזלזל בו כל עיקר. אבל לתפארת המליצה וכבוד חיבורו ראה המחבר חובה לעצמו להוסיף לפני כל ערך וערך פסקה קטנה המתמרת ליתן איזו שינוי נוסחאות התרגומים העתיקים של אותו ערך במקרא. קשה לדעת מאין שאב כל אלה ועל מי סמך בקבעו בפשטות שהשבעים או הפשיטא וכו' גורסים כך וכך בשעה שלא היו דברים מעולם. כמעט שכל נוסחאות שהוא מביא מוטעות בכללן או בפרטן ואין בהן נכונה. ואילו באנו למנות את כל הטעויות והשגיאות שנצטברו בו בחיבור זה למיניהן ולסוגיהן לא היינו מספיקים. מן הדוגמאות המועטות הבאות יעמוד הקורא על טיב העבודה הזאת, שלמכתחילה באה לשם קישוט ויפוי לחיבור וסופה שהיא פוגמת בכבודו, מטלת ספק בערכו השימושי ותולה בו חטא שאין לו כפרה כלפי האמת והמדע.

עמוד 234, בערך „ברית“ נאמר שם: „גם זה עקרו ברה בהוראת כריתה,

וברית בין הבתרים עדי. השבעים קורין ביחזקאל ל, ה. הכרתי ת' הברית'. ביחזקאל שם הלשון: ובני ארץ הברית אתם, ובשבעים נמצא במקום ארבע מלים אלה רק $\rho\kappa\ \sigma\upsilon\beta\epsilon\iota\kappa\ \mu\epsilon\tau\ \delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta\ \mu\omicron\upsilon\ \epsilon\gamma\omega\ \tau\omega\ \alpha\gamma\alpha$, ובני ברית', וענין, הכרתי' שהביא בשם השבעים לא היה ולא נברא.

עמוד 897, בערך, עמק': השבעים קורין בירמיה מ"ז (כ"ט), ה. שארית ענקים (ודמו לזה בת"י תוקפיהו), במקום שארית עמקם שבפסוק. בשבעים אמנם באה מלה זו, אבל אינה אלא טרנסקריפציה מעברית: $\epsilon\nu\alpha\gamma\mu\iota$ ומצינו עוד לשם זה בשבעים שמחאל א. ט"ו, כ"ב אין נקי. $\epsilon\iota\varsigma\ \epsilon\nu\alpha\gamma\mu\iota$ ירמיה מ"ט (ל) ה, בעמקים $\epsilon\nu\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \mu\epsilon\delta\iota\omicron\iota\varsigma\ \epsilon\nu\alpha\gamma\mu\iota$ תרגום בשני מבטאים. והלא צחוק הוא להעלות על הדעת שהכוונה במלה זו לענקים במובן, תוקפיהו. כלום חסרה הלשון היונית שם יוני למושג זה?

עמוד 1097, בערך רעה: יונתן קורא בישעיה נ"ז, י"א. המה רעים במקום ר ע י ם שבמקרא והשבעים קורין ערומים (מענין ערמה), עורבא פרה כי גם השבעים קראו רעים — $\alpha\gamma\alpha\ \epsilon\iota\sigma\iota\ \kappa\omicron\upsilon\nu\eta\tau\omicron\iota$

עמוד 639, בערך, לחם': השבעים קורין לחם שעורים' במקום, לחם שערים' בשופטים ה. ת.

להד"ם! בשבעים כתוב $\epsilon\pi\omicron\lambda\epsilon\mu\eta\sigma\alpha\nu\ \kappa\omicron\lambda\epsilon\iota\varsigma\ \alpha\rho\chi\omicron\nu\tau\omega\nu$ וכפי הנראה שהמעתיק של הסופס שהיה לפניהם כתב מלת שערים פעמים. ובשנית טעה החסיר את העיין. הרבה דוגמאות לכך בשבעים כמו שהראיתי בספרי. לחם שעורים' מצויה אמנם, אבל לא בשבעים, אלא בפשיטא.

עמוד 324, בערך, ילך': והסורי קורא בדה"א י"א, ב, לך (ל' צרויה) ת' לך (ל' שאית וכו' קמוצה). בסורי נמצא גם לך (ל' שאית וכו' קמוצה) וגם לך (ל' צרויה) וכך כתוב שם: ,ואמר לך מריא זל'.

עמוד 1095, בערך, רנך': והסורי קורא, ירשו חלקם' במקום, ירנו חלקם' ישעיהו ס"א, ד', שמועה קלוטה היא. כך הוא במקרא: תחת בשתכם משנה וכלמה ירנו חלקם לכן בארצם משנה ירשו שמחת עולם. . . בסורי: חלף בהתתכם חלף חפרכון יורתנא תנינא תארתון בארעהון ותשתבחון בפלגותהון חדותא לעלם. . . הרי שמלות ירנו חלקם — כתובות להדיא, — רק שסירוס דברים יש בסורי.

עמוד 363, בערך, זרע': ,וכן תרגמו השבעים וכו' תזרענו בישעיה י"ז, ט, בכני נוכח לנקבה היה ראוי להיות תזרעיהו'.

המלה, תזרענו' חסרה לגמרי בשבעים. בפסוק בישעיה שם: ,על כן תטעי נטעי נעמנים חמרת זר תזרענו'. בשבעים $\mu\epsilon\tau\epsilon\upsilon\mu\omicron\ \phi\upsilon\tau\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\iota\varsigma\ \delta\iota\alpha\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron\upsilon\ \alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron\nu\ \alpha\gamma\alpha\ \sigma\alpha\pi\epsilon\rho\mu\alpha\ \alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron\nu$

וכבר העירותי במקום אחר, שאפשר שהשמיטו השבעים תרגום מלה זו משום שהיא משמשת כפל לשון למלת, תטעי' שלפניו, עי' ר' יונה אבן גנאח ברקמה ובס' השרשים: ,תזרענו במקום תזרענו', וכ"ה בפירושו של ר"י בן בלעם בישעיהו שם (').

ומדרך השבעים במקומות הרבה לכלי לתרגם מבטאים כפולים שבמקרא. או. הלא נראה בעליל שהפסוק הזה משובש הוא בשבעים. זרות התרגום למלת נעמנים $\alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron\nu$ הביאה את החוקרים לידי הנחה שהיה בטופס השבעים לא נאמנים. באמת אין זה אלא שנשתרבב שנית תרגום מלת זר $\alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron\nu$ שאח"ז שנכנס שוב במקום תרגום מלת נעמנים. על שרבוים ממין זה בשבעים הראיתי בחבורי למאות. וכן מתורגם, "חמרת" $\sigma\acute{\epsilon}\rho\mu\alpha$ תרגום הרגיל למלת זרע, ואפשר שזהו שיוך ממלת תורענו שבסוף הפסוק.

עמוד 644. בערך, "למד": והשבעים קורין מלבד הבקר, במקום מלמד הבקר, שופטים ג, ל"א.

להד"ם! בשבעים: $\epsilon\nu \tau\omega \alpha\rho\omicron\tau\rho\omicron\kappa\omicron\delta\iota$ ככתוב במקרא.
עמוד 307. בערך, "הבל": יש גורסים במשלי י"ג, י"א מבהל, קורין מעול". הלשון שם במשלי: הן מהבל ימעט, ובשבעים: $\Upsilon\pi\alpha\rho\acute{\xi}\iota\varsigma \epsilon\pi\iota\sigma\kappa\omicron\upsilon\delta\alpha\zeta\omicron\mu\epsilon\nu\eta \mu\epsilon\tau\alpha \alpha\nu\omicron\mu\iota\alpha\varsigma$
הרי שמלת $\epsilon\pi\iota\sigma\kappa\omicron\upsilon\delta\alpha\zeta\omicron\mu\epsilon\nu\eta$ מקבילה למלת "מהבל" שקראו, מבהל" (ע"י בשבעים משלי כ, כ"א) ומלות $\mu\epsilon\tau\alpha \alpha\nu\omicron\mu\iota\alpha\varsigma$ — בעול רק הוספה מצד השבעים.

עמוד 241. בערך, "בשר": השבעים קורין באיוב י"ט, כ"ו ומשדי אחזה אלה" (במקום ומבשרי אחזה אלוה שבמקרא. בשבעים כתוב: $\kappa\alpha\rho\alpha \gamma\alpha\rho \text{K}\upsilon\rho\iota\omicron\nu\tau\alpha \tau\alpha\upsilon\tau\alpha$ $\mu\omicron\iota \sigma\upsilon\nu\tau\epsilon\tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\theta\eta$ ומשדי שערן כי היה כתוב ומשדי, אבל תרגום מלת אחזה הלא אינו כלל בשבעים, המלות $\mu\omicron\iota \sigma\upsilon\nu\tau\epsilon\tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\theta\eta$ ששבשבעים אינן כלל במקרא, אמנם כל הענין שם בשבעים מקוטע ומסורס כאשר יראה כל מעיין, והבל הוא להוציא משפט חוזר מן התרגום על גוף המקרא, ומענין הוא כי שתי המלות המיותרות כתובות בפסוק כ"ז שאח"ז בקצת שני $\kappa\alpha\nu\tau\alpha \delta\epsilon \mu\omicron\iota \sigma\upsilon\nu\tau\epsilon\tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\tau\alpha\iota$ תרגום למלות כלו כליתי ונשתרבבו לפסוק שלפניו.

עמוד 1271. בערך, "הם": "בישעיה י"ג, ב, קורין השבעים: הרימו קול לחם, במקום, להם", ולא היו דברים מעולם.

עמוד 776. בערך, "נתן": "במשלי י"ב, י"ב, קורין השבעים איתן ת' יתן". במשלי שם הלשון: חמד רשע מצוד רעים ושורש צדיקים יתן. בשבעים: $\text{E}\pi\iota\theta\upsilon\mu\iota\alpha\iota \alpha\sigma\epsilon\beta\omega\nu \kappa\alpha\kappa\alpha\iota \alpha\iota \delta\epsilon \rho\iota\zeta\alpha\iota \tau\omega\nu \epsilon\upsilon\sigma\epsilon\beta\omega\nu \epsilon\nu \omicron\chi\upsilon\rho\omega\mu\alpha\sigma\iota$
אנו רואים שחסרה כאן מלת "מצוד" בחציו הראשון של הפסוק, ורק

(1) אין הר"ק מסכים לזה ודעתו שלשון זרע נוטל גם על עצים ואילנות, ע"י בסי השרשים שלו ש. "זרע": "כי גם החרצן יורע", וכ"ה כפה"ג דעתו של הרמב"ם, ע"י ספר המצות מל"ח רכ"ז: "וכמו שהשמיטה אסור בה בין עבודת הארץ בין עבודת האילן כך היובל, ולפיכך אמר לא תורעו על הכלל כולל ארץ ואילן, וע"י ברש"י שבת ד' ע"ג: ונוטע כ"י היינו זרע אלא שזה בורעם וזה באילנות.

(2) אפשר לשער כי בטופס היה כתוב אלוה בלי ר' אלה ותורגם בשני מבטאים ה' וגם אלה, ע"י כמרי"כ במדבר כ"ד, כ"ג אל בשבעים $\tau\alpha\upsilon\tau\alpha \omicron \Theta\epsilon\omicron\varsigma$ וכה שם בכל התרגומים.

בסוף הפסוק בא תרגום למלת „מצוד“, כדרכם לתרגם מלת מצוד, מצודה במלה יוגית זו, ומלת „יתר“ חסרה לגמרי.

אין אלה, כאמור, אלא דוגמאות לטיב השגיאות הטעיות השבושים, שכיוצא בהן זרעות על פני הספר כולו. ואין „היכל הקודש“ יחיד בדבר. כמעט כל ספרי השימוש לחקר התנ"ך, מלאים מפה לפה זרות ותהפוכות, תעותעים ומעקשים, קמשונים חזולים שעלו בכל שדה המקצוע הזה, עד לבלי לעבור בו. ומה גדולה החובה על כל מי שיהדותו ותורתו יקרות לו להכיר את כזבי „חוקרים כאלה“ ואת תעלוליהם ואת נפתוליהם ולגדור את הפרצות ולרפא את מזבח ה' הדרוס.

פּלטיאל דיקשטיין — דיני עונשין

מאת ר. צ.

עדיין לא הושם לב כראוי לסדרת החיבורים שבהספריה המשפטית היוצאת לאור על ידי חבר חכמים בא"י, קבוצה שלמה של חכמי משפט שלמדו את ההלכה העברית במקורה וקיבלו השכלה מוסמכת במשפט הכללי, והם ראשונים לעיבוד המשפט העברי, ביחוד התלמודי, על יסודות מודרניים. הקבוצה הזאת, התחלתה היתה ברוסיה, תחת טיפוחם של הישיבה הגדולה באודיסה הקורסים הגבוהים בפטרבורג מיסודם של הברון גינצבורג ע"ה ושמעון דובנוב יחיה. באודיסה, בפטרבורג, במוסקוה התחילה הקבוצה הזאת בקיבוץ החמרים, ובארץ ישראל הגיעה לידי השרשה בצורת „בית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה בתל-אביב“. על טיב בית הספר הזה אפשר איחד את הדבור במקום אחר. בכאן רק אסקוד סקירה קצרה את ספרו של פלטיאל דיקשטיין „דיני עונשין“. כפי שכותרות שניות ושלישיות מעידות עליו, הספר כתוב בשימת-לב מיוחדת למשפט העברי ולמשפט הנהג בארץ-ישראל בזמן הזה, והוא ספר לעיון ולשימוש. התכלית השימושית היא העיקרית, וכן מטעים המחבר: לא המדרש עיקר אלא המעשה. רוצה המחבר למלא את תביעותיהם של הצרכים החיוניים של א"י החדשה. יש לומר כי המחבר השיג את מטרתו באופן שאין נאה הימנו. הספר בכלל הוא ראשון לאחרונים ואחרון לראשונים, והוא דר בשני עולמות.

סוגי העבירה (דיני ממונות ודיני נפשות), הצד הרוחני והצד הגשמי שבעבירה (אם לדון לפי כוונת-הודון או לפי התוצאות המשתלשלות ממעשה-פשע), מקומה של עבירה (הגבולות הגיאוגראפיים של ממשלה, ודיני ההסגרה מרשות אל רשות), זמנה של עבירה (מאימתי דין חדש נכנס לתקפו, ומן-המעבר מדין אל דין, והיאך דיך-עונש חדש משפיע על משעים שנעשו קודם חקיקתו), — השאלות הללו

כולן מתבררות על ידי המחבר מצדי-צדדים, מתוך בקיאות עצומה ובסגנון בהיר וממולא עד שיש לפסוק: עוד לא בא כבושם הזה בספרותנו המשפטית. נראה לי, שבהיות זה ספר עברי ראשון לדיני-עונשין מנקודת תורת-המשפט המודרנית, היו צריכים דיני ישראל לתפוס בו מקום יותר רחב ומקיף. להשתמש במליצת חז"ל: מקום יש בראש המחבר להניח שני תפילין. ואולם המחבר דר בארץ-ישראל ונוקק לתנאי המקום, וייתכן כי ראה להעדיף את צרכי-המשפט כפי שהם קיימים בפועל על אפשרות התפתחות המשפט העברי הטהור לעתיד לבוא. במה שנוגע לצד העיוני שבמשפט, היו לו חוקי-התורה ומימרות חז"ל ושקלא-וטריא שלהם, לעיניים. קצת חסרון בזה שלא השתמש כפי האפשר בדיני בבל ואשור שיש להביא מהם הרבה ראייה לדינינו, ובכלל לא השתמש הרבה במקורות של המשפט הקדמוני שסוף סוף גם המשפט המודרני עומד ביסודו על המשפט הקדמון, ומכל שכן דיני ישראל שיותר משהם דומים למשפט המודרני הם דומים להמשפט הקדמוני, אבל כנראה לא רצה המחבר לצאת מן הגבול, "המעשי" שהיה לנגד עיניו.

בנוגע לפרטים, אעיר אי-אלו הערות שרשמתי בשולי הגליון אגב קריאה. המחבר מביא ראייה מלשון המשנה, "סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חבלנית", לשיטת המתקת הדינין, שהמשפט העברי היה נוטה לה. אין לדעתי ממשנה זו ראייה על המתקת הדינין, שהיא נשנית בזמן שכבר בטלו דיני נפשות מישראל. כשהיה למשל המשפט בידי הצדוקים, היו מחמירים מאד בדינין כידוע. ואף כשעבר המשפט לידי הפרושים, לא היו נמנעים מלדון דינים חמורים, כמעשה שמעון בן שטח בשעתו שתלה שמונים נשים באשקלון. ואם נאמין גם ליוסף בן מתתיהו (אגב, אין המחבר משתמש בו כלל), היו הפרושים אכזריים ונוקמים-ונותרים לא פחות מהצדוקים, והיו הורגים בשונאיהם כרצונם. ובכלל אף במשנה זו עצמה, הלא רשב"ג אומר על חבריו שהם מרבים שופכי דמים בישראל. רשב"ג, שהיה הנשיא ואחראי בעד המשפט יותר מרבי עקיבא ורבי טרפון המלומדים התיאוריים, נטה באמת להחמיר. כמ"כ אין אני רואה ראיות מן המקורות לדברי המחבר (ע' ז) שגם בשאר מיני העונשין, מלקות וקנסות, שלטה אותה המגמה להמתקת הדינין. אדרבה, הלא המשנה חושבת חמשים עבירות שלוקין עליהן, והרמב"ם ע"פ הגמרא חושב מאתיים ושבע עבירות שלוקין עליהן (הלכות סנהדרין יט). ולא עוד אלא שדיני מלקות לא בטלו אף בזמן הזה, כשבטלו דיני נפשות (שם), ואם אמנם הקלו בהרבה דברים, כגון לאו שאין בו מעשה, או לאו הניתק לעשה ולא הניתן לתשלומין, וכדומה, אבל הלא כל עצם דין מלקות על כל הלאוין שבתורה אינו מסורש בכתוב. כל עיקרו אינו אלא דרשת חכמים על הפסוק, "הצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע". ובכן הם אמרו והם אמרו. ובכלל אי-אפשר לדון מדבריו של ר"ע שהוא היה מקל בדינים, שהרי אדרבה, הוא שדרש: אחת ארוסה אתה נשואה לשריפה. ור' ישמעאל אמר: "וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא זו לשריפה?" (סנהדרין נא), וכלל היה לו לרבי עקיבא: "אין רחמים בדין" (כתובות פד). אלא

שכל דבריהם אינם אלא להלכה ולא למעשה. החומר המשפטי שבתלמוד עדיין הוא בבחינת חומר היולי, שהוא טעון בירור וליבון. לא תמיד נקל להפריד בין מאמרים שנאמרו משום דרוש וקבל שכר, ובין מאמרים שיסודם במעשים בכל יום. ההלכות התלמודיות נתגבבו במשך דורות רבים בכמה מאות שנה, ומחשבה פלפולית שנולדה מהשוואות פסוקים ותיבות, ומשפט ממשי, משמשים בהן בערבוביה. על כן חייבים חכמי המשפט הנוגעים בתלמוד להיזהר בדבריהם.

נאים הם דברי המחבר על העדפת הפרט על הכלל, היחיד על הצבור. הוא חדר לנפש חז"ל, שאמרו: „חביב אדם שנברא בצלם“ . . . „ולמה נברא האדם יחידי? ללמדך“ וגו', זהו יסוד היסודות של הפילוסופיה המשפטית שלנו, נגד בעלי שיטת המדינה הטוטאליטארית שמבטלים חיי היחיד מפני הכלל, כביכול, שהיא באה להחריב את כל העולם, שאם אין פרט אין כלל.

שם ע' 11 מסביר המחבר דין הבא במחתרת שאמרו „בדמים קנינה“ במובן זה כאלו הגנב קנה הגניבה בסכון נפשו. כבר נאמרו הדברים בספר „שערים בתלמוד“ ע' 79 בהרחבה במובן זה. מחבב אני את דברי המחבר בפרק זיקת העונשין לחוק, שיש בו העמקה והבנה רחבה. אולם אין לדעתי ראייה חזקה מן הכתוב: כי לא פורש מה יעשה לו, שלא תלו את דינו מפני שהיה ספק להם אם הוא חייב עונש או לא, אלא מפני שלא נתפרש להם דינו כל עיקר, שזהו המובן הפשוט של הכתוב כי לא פורש מה יעשה לו. והרי באמת סוף סוף דנוהו למיתה כשנתפרש להם דינו. המחבר הוא ארדיכל גדול ליצור צורה של כללים מפשטים ממאמרים בודדים ולבנות עליהם יסודות. אפשר להמליץ על ספרו: תורה מפוארה בכלי מפואר.

ד"ר ש"י ששרנא — לתולדות החנוך בישראל

(חוברת א', תקופת המקרא, חוברת ב', תקופת התלמוד, חברת קהלת בע"מ. בהוצאת ראובן מס ירושלים, תרצ"ט).

מאת י. אובסי

תמיהוני, אם רבים גם מהקוראים הותיקים יודעים את שמו של הד"ר ששרנא, שהיה אחד מחכמי הדור החשובים, הקדיש את חייו לתורה ולחכמה והצטיין הן בסגולותיו האישיות והן בפעולותיו הספרותיות. הוא חי בחשאי ונסתלק בחשאי בניצוץ בודד הגוע בדממה. ואף על פי שעברו כשמונה שנים מיום הסתלקותו, איני זוכר איזה מאמר שנכתב עליו, חוץ מבספר „ראשונים“, שנועד על פי חוג עניניו לסוג מצומצם של קוראים, לאלה שההוראה היא אומנתם.

אין עוד מקום להערכה מקיפה עליו. זמנה של זו יגיע, כשמאמריו, שנתפרסמו במאספים ובקבצים שונים ושנשארו בכתב-יד יאלמו לאלומות ויובאו אל הגורן

הספרותי. רצוני כמה שיבוא להעלות איוז שרטוטים מדמותו, כפי שנקבעה בזכרוני לפני כשלושים שנה.

דמותו של הד"ר טשרנא שמורה עמי בחדר הקודש של זכרונו. הוא עומד לפני בפניו הרכים, האציליים והעטורים זקן שחור, בעיניו השחורות והעמוקות ובהוויתו השקטה והמתונה, הטבועה בחותם נזירות ובדלות, התרוממות מעל למאוויים הזמניים השתקפות בעולם העיון והמחשבה. הוא היה אחד מאלה, היוצרים מסביבם שלא מדעת, מזג אויר "עליון, רחני. הוא היה כולו עדינות וצניעות, פשטות ותמימות. מוכתר בנימוסים של תלמיד חכם אמתי, לומד מכל אדם, מודה על האמת ומעביר על מדותיו.

אהבת תורה עצומה, אהבה עמוקה וטבעית היתה בלועה בדמו ומרגנת בכל אבריו. התורה היתה לו המציאות האמיתית שבעולם והתוכן המששי שבחיי אנוש. בה השקיע את כל מעייניו, עליה חי ובאהלה המית את עצמו מתוך 'גיעה נפשית בלתי פוסקת: עבודת רוח קשה וקפדנית. הוא לא גרס משקל ראשון, רפרוף קל, שטחיות ונגיעת עוף הפורח. למודו היה מתוך נתינה עצמית שלמה. מתוך צלילה למעמקים ומתוך מצוי אחרון. ועליו נאים באמת רברי המדרש כשבח הפועל שהיה מתכשר בעבודתו יותר מחבריו: 'יגע זה לשתי שעות (הד"ר טשרנא מת במבחר ימיו) מה שלא יגעתם אתם כל היום כולו'.

המושג תורה היה אצלו רחב-ההיקף עד מאד. הוא ינק את מזונו הרוחני מצונורות רבים ושרשיו היו פתוחים לשדות תרבות שונים. היתה לו נטיה לאשכוליות, להחממה כיללת ולנאמנות באוצרות רוח רבים ומגוונים. הוא כרך ספרות עתיקה וחדשה, פילוסופיה ומדעים שמושיים, בקורת המקרא ושירת ימי הבינים, הלכה ואגדה, הנדסה והיסטוריה ועוד. הכלל, צמאנו לידיעות רבות ושונות לא ידע גבול, וכדי לרוותה היה הוגה בתורות שונות יומם ולילה ממש.

שאיפה זו לתפוס את המרובה, לשלט בענפי מדע שונים ולהקיף כמה וכמה מקצועות לא היתה כרוכה בהתנגדרות בלמדנות. ב"זלילת" רעיונות ובבליעת ספרים בלבד. היא היתה מארה באורו של רעיון עליון מרכזי לגלות את המאור שבמקורות העתיקים, לדלות פנינים מאוצרות העבר, לבקוע את קלפות החלזון העוטות כמה מנכסי הדורות ולהבהיק את אורם הגנוז ויפים הפנימי.

בתור חוקר שקנה המדה היחיד שלו היא ידיעת האמת, לא יכול היה לבלי להבחין במקומות התורפה של ירשת העבר, בפגמיה ובפרצותיה ובמה שיש בה מן הצד, שאינו מקובל כל כך עלינו. אבל לא השתדל להאפיל על אלה בטלית כשרה, ל"דרוש" אותם, לסתום את הפירצות בקש וגבבא ולישר את ההדורים בהתחכמות אגודלית. בענינים אלה היתה נר לרגלו דרשת האגדה: 'אל תבוז כי זקנה אמך — אל תבוז, כי נודקנה אומתך'.

כל זה אמור בדרך כלל, במובן הכיוון מדעת של הד"ר טשרנא. שהיה לצד הושיפוט הכלתי משוחד, שאין לפניו משיא פנים, ולצד גילוי האמת כמות שהיא, אבל בפרטים ידועים אפשר להכיר פה ושם במאמריו יסוד אפולוגטי, המתבטא

בצורות שונות: או שהנציצות שהוא מתיו מאינו אימרה סתומה, המשמשת לו מקור, אינם נראים כחבויים בתוכה באופן אורגני או שהוא מכריע הכרעה בלתי מבוססת כל צרכה לצד זכות. יסוד אפולוגטי זה מובן היטב בשים אל לב, כי הוא בעל מסורת ארוכה ושרשיו מתפשטים לעברים שונים. לפיכך ההשתחררות הגמורה ממנו אינה מהדברים הקלים למי שהוא ובפרט ל"חולה אהבה" אל כל הקשור לתרבות העברית.

כאמור, נעצה פעולתו הספרותית של הד"ר טשרנא בהתעמקות בעבר ובהפיכה בירשת הדורות לשם דליית מרגליות וחפישת פנינים, אבל הללו לא היו לו מטרה כשהן לעצמן, כי אם שמשו אמצעי למטרה יותר נשגבה בערכה: בדיקת מעשי ההוה לאורו של העבר, כדי לראות עד כמה הם מעורים בקרקע המסורת והסעת אבנים שלמות ומתקנות מנכסי דורות עברו אל תרבות ההוה, ההולכת ומתפתחת לעינינו.

רוב מאמריו וספריו שייכים לספרות הפדגוגית. בהם השתדל לגלות את צנורות ההשפעה העמוקים, הנמשכים לאורך הדורות, לחשוף איוו קוי יסוד מאופיה של "אומה זר" ולסמן ציוני דרכים למורה העממי במילוי תפקידו רב האחריות ורב הברכה.

בשתי החוברות המונחות לפני עוסק הד"ר טשרנא בתולדות התנוך מהתקופה הקדומה עד סופה של תקופת התלמוד. הוא דן על כל התנוך הישראלי הן של גדולים והן של קטנים מתוך היקף רחב, הכולל כל מה שקשור מאיוו צד שהוא אל הנשא הזה. עד כמה שאני יודע, לא נכתב עוד בעברית מחקר מקיף על ענינים אלה. כי על כן יש לראות את עבודתו של הד"ר טשרנא כחרישה ראשונה, כעבודה חלוצית. במחברות אלה מתגלה המחבר במלוא כוחו. הננו רואים בהן את הלמדן הגדול, הבקי בחדרי תורה, ואת ידיעתו הרבה בענפי מדע שונים, לעתים הוא מטייל ארוכות וקצרות טיול של בן-בית בסוגיות פילולוגיות והיסטוריות שונות ומרחיב את דעת הקורא בהן. גם סידור החומר ומיצויו נעשו בתבונה ובכשרון. עיניו משוטטות במרחבי הספרות המקראית והתלמודית לצדו בהן כל אימרה וכל ניב, כל דבור וכל פסוק, שיש בהם ללמד מה. ביחוד חשובה יכולת זו בספרות התנ"ך, שה"מקרא" שבה, ז"א החומר הממשי על עניני חנוך הוא מועט שבמועט. כי על כן יקרים בה כל קו וכל שרטוט, כל תג וכל קוץ. ולא עוד, אלא שהוא יודע ללמוד גם "מכללא", כלומר, לגלות חומר "נסתר", להשיח פסוק אלם, לדובב מאמר סתום ולגבות עדות מפי אימרה "תמימה". ועל כולם, אנחנו מתפלאים על יפי הבנין ושלמותו.

הוא יודע להפיח רוח חיים בקטעי פסוקים ושברי מאמרים ובאמת הבנין שבידו הוא גוזר עליהם להתקרב, להושיט יד זה לזה ולהעשות גוש מוצק אחד. במצוותו מצטרפים נקודות בודדות וקוים יחידים לתמונה אחת שלמה ובהירה, חיה ונאמנה. דומה, "הרחוקים" האלה שנתקרבו מביעים תודה למי שנאל אותם משבי הבדידות והושיבם שבת אחים במסיבת שלום ורעות.

דרכו של ה"ר טשרנא מתגלה במחברות אלה בצירוף קטעים, במזיגת פרטים ובהרכבת חלקים, אולם אין דרכו בהפרדה ובניתוח. כי על כן הוא חורז את „המקורות“ השונים (המאמרים המשמשים לו חומר) על מחרוזת אחת ואינו מוצא לנחוץ להבחין ביניהם ולהעיר על ערכם משונה, וכך יוצא שהוא מעמיד אותם על רמה אחת ומייחס להם סמכות אחת.

לפי דעתי, מהראוי היה להעביר קו בין מאמרי אגדה לשל הלכה ובין אלה לעובדות חיים ממשיות. לא הרי כוחה של אגדה ככוחה של הלכה ולא הרי שתי אלה ככוחה של עובדה. הראשונה ממריאה בעולם האצילות ובמשכנות החזון. היא על פי רוב משאלה, חלום נהדר, התרוממות לגובה העליון שבחיים. לפיכך היא נאמנה רק בגבולותיה היא. היא מעידה על שאיפה החיה בלב יחידים. אולם האחרונה קשורה אל העולם הממשי, מושפעת ממנו ומשפיעה עליו השפעה וקרובה. יתרה על שתיהן עובדה. זוהי „חתיכת“ חיים ממש, החצובה מסלע המציאות, ואין אחר דברי עדותה כלום.

כמו כן, לפי דעתי, לא מן המידה היא להוציא „הלכות גדולות“ מאיזה מאמר יתום. אמנם כל דבור יקר וכל „אתא קלילא“ מצטרפת לחשבון, אבל במה דברים אמורים, כשמעמיסים עליהם משא לפי כוחם, כשמשמשים בהם לשם השלמת התמונה, אך אין לדרוש אותם כמין „חומר“ ולתלות בהם חידושים, שמשמעותם הפשוטה אינה סובלת אותם. חכמי התלמוד לא היו מדברים ברמזים ובחידות, חוץ מבשעה שדברו „בלשונות של חכמה“. מה שחפצו להטעים היו מטעימים בהגיית כל האותיות ובפה מלא. לפיכך אין להכניס במאמריהם כוונות געלמות, מעין „רזין דרוזין“.

לבסוף אעיר שבפרק „דרכי הוראה“, שבו אוסף ה"ר טשרנא בשקידה רבה את כל המאמרים הנוגעים לענין זה הן ביחס לקטנים והן ביחס לגדולים, אינו משתמש במקור הכי חשוב — לכל הפחות במה שנוגע להוראה לגדולים — בדרכי ההוראה המשוקעים ביצירת התלמוד גופו, במהלך מחשבותיו, נתיבות הגיונו ודרכי פלפולו וכדומה. במקום המאמרים המספרים לנו על דרכי הוראה, הלא חשוב לנו פי כמה להתבונן אל דרכי הלמוד הממשיים, ששררו בישיבות הגדולות, כפי שהללו מתגלים בתלמוד. אמנם סוגיה זו היא קשה וחמורה מאד. היא בבחינת פקעת מסובכת, הדורשת הפרדת נימיה וקביעתן בתקופות השונות של התלמוד, אבל החוקר הדין בשאלה: כיצד היו מלמדים בזמן התלמוד? אינו יכול להסתפק בלקט של מאמרים מופשטים הדנים בה הוא אינו בן חורין מלצלול בים התלמוד ומלברר את דרכי הלמוד.

בחתמת דברי הנני להביא שני קטעים ממאמרים שנתפרסמו על ה"ר

טשרנא.

ממאמרו של י. ספיבק ב„ראשונים“:

„למעלה משלושים שנה עבד בשדה החנוך העברי — — ביותר זכורים לטוב ימי עבודתו בקורסים הפדגוגיים בגרודנה. — בפרוץ המלחמה נדד יחד עם הקורסים לחרקוב ושם השתתף

במטעלים תרבותיים חדשים — — כל ימיו היה מצטער על שלא זכה לראות בעיניו את הארץ — — סבות שונות גרמו שלא יכל להתגבר על הקשיים המרובים ולעלות לארץ אשר נפשו נשרפה באהבתו אליה. הוא הרגיש בנפשו לקוי זה וקוה שבמשך הזמן יעלה בידו לתקנו. אך כעוד הוא מקוה וחולם — בא המות.

מקורות חייו לפי „דבר המורה“, מאי, 1933, ורשה :

שלום יונה טשרנא נולד בוילנה בשנת 1878 להורים אמידים ואדוקים. עד שנת הארבע עשרה לחייו התחנך ב„חדר“ וב„ישיבה“ ברוח המסורת. סביבה ליטאית קפדנית ורצינית הטביעה את חותמה על הלך רוחו. גוסף לזה התחוללה בימי נעוריו טרגדיה משפחתית שהקדירה עוד יותר את ימי ילדותו. בימי נעוריו נתגרשה אמי מאבי. והיו לי ימי נעוריים נודדים מהאי מתא למתא אחריתא (ממכתבו לבנו). ידיעותיו הרתבות בספרות התלמודית ושל ימי הבינים, בקיאותו הרבה באוצרות הלשון העברית נבעו, כנראה, מגירסא דינקותא. בימי עלומיו נתן את לבו ללמוד חול ונעשה לתלמיד „האינסטיטוט הוילנאי למורים“. כשגמר אותו שמש בתור מורה ממשלתי זמן קצר. אז נתעורר בו הצמאון להשתלם בלמודים ולשאב חכמה ודעת ממקורות ראשונים. והוא עזב את משרתו ויצא לחו"ל, וגמר את חק למודיו במקצוע החימיה והפיזיולוספיה, ובשנת 1904 הוכתר בתואר דוקטור. אז שב אל אחיו ברוסיה והתחיל את פעולתו הספרותית והפרובנית שלא הפסיקה עד רבצי חייו האחרונים.

ממאמריו שנדפסו :

רשיי בבית ספרנו העממי — החנוך שנה ב'.

הבדיחות באגדות חז"ל והשפעתן החינוכית — החנוך שנה ג'.

לתולדות החנוך בישראל — הוצאת „גלים“.

הוראת ספר משלי בביה"ס — „דרכנו“.

דרכי הוראת המקרא בביה"ס — הוצאת מוריה.

ראשי פרקים בחימיה — הוצאת מץ.

הסתכלות בחיי ילדי בית ספרנו — הוצאת „אבוקה“.

הנוד ועוד.

רְשִׁימוֹת

ברכה חבס — חומה ומגדל

י כ ל ה לנושאה, מפני שנמשה תמימה
צמדו, מפני שהיא צצמה לבה לבחלוצים
עיוזו ובשרה בשרחלוצים משיחי.

במשך שנתיים ימידמים נבנו שלושים וששה
ישובים חדשים בארץ ישראל, נושבו שמונים
וחמשה אלף דוגמים גוססים, עלו על קרקע
לא-עובדה למעלה מאלפיים ומאתיים משפחה.
מעירה הסופרת על גילויי האהוה והמסירות
ההודית שבעם כולו, ועל אוצרות של גסיון,
כשרודכסיים ויכולת אירגונית אשר ליחידים
מן העם המנצחים על העבודה.

מה שנבצר ממשוררים, מה שסתום לכותבי
סיפורים, נעשה אפשרי וגלוי לנו ה„ריפור-
טריה“ הרגישה. היא קפצה לתוך רעש
היריות והמהומות ולתוך-תוכו של בנין-הארץ
בתהוה-מאורעות, הסתכלה, ספגה, רשמה, והנה
ספר של עלילות גבורה, ספר יסודי וקרקעי,
כאחד אספיה-עלילות הקדמונים שהם מיתוס
של אומה, חומר גלמי לשירים ומחזות
בדורות יותר מצודנים אשר יבואו. היא

עמוקה היתה שנתו, כה דבק היה אל סמל העץ לאחר ליל השמירה, כה מסמל היה — הוא עצמו — את כל העינות הגדולה, כה נתונים אלפים ואלפים מתוכנו. (מן הפרק "על פני הארץ").

שוב רצינו בשביל צדי של ישוב השוכן ליד פסי מסלת הברזל שני גוסרים עברים צועדים כחום היום הלוהט לעבר עמדת המשמר שלהם, הבנויה ליד המסילה. כבר לחם ארוכה, מוצקת, חיילית, היתה נתונה תחת זרועו של אחד — צידה לשעות השמירה הארוכות, הממושכות. בידי שני היתה תבילת עתונים ממועכים — השיגם בהשאלה מהבר, בדממה ילכו, ללא דיבור, ללא חפזון. כה עזוב היה מבט העינים מבעד למשקפים יכל כר הרבה השלמה היתה בכל תנועת ראשו. בכל פסיעה קדימה. לא. לא לכך באנו — אמרו העינים. אך אין ברירה, אין ברירה — ענו תנועות הרגלים המתקדמות לעבר העמדה. (שם).

לא דעתה הסופרת לומר ומרות — וזימרה:

"שעת החזרה מן הקיפין בראשית הסתיו, אין יפה ממנה. משהו חגיגי ומרונן — באנשים, באויר, בגווני העננים, בקווי השמש השוקעת. משהו תמציתי ורוסס מאד של שמחת העבודה, של הרגשת ה ב י ת : יש מקלט, יש מפלט, יש תקווה. מראה מכניויות משא אלה, המלאות עד אפס מקום אנשים ונשים, זקנים ונערים, החוזרים מעבודתם וסניהם קורנות ועיניהם ישרות ובסיהם שיהיה — גם עתה, על אף הכל — משהו מרומם ינעלה הוא, תגמול ללא תמורה. אין עוד גדרות, אין אסיונות, אין מוראות, הלב הוצת בשלהבת אהבה לחלקת ארץ זו אשר ניתנה לנו. הוא נואה בגלי תודה, בתפלה לבנות. (מן הפרק "עליה שניה לשרונה").

סוף סוף, אחרי הקמת הרבה נקודות נעשה ענין הכיבוש מין שאבולון, נוסת אחד של גבורות ודאגות והחזון בכמה צירופים: קרקע . . . מים . . . רובים . . . חרישה . . . כביש . . . חובות . . . עצים . . . פרחים . . . מרה . . . עתיד . . .

יצאה הסופרת בירחי אימים לעבור בארץ — כרגל, עם אפס, בבהמה וברכב במקום שצריך — ולראות מה נעשה. היא ריחפה מנקודה לנקודה כאותה. הצפורי של ביאליק, לראות מה שלום אחים העומדים בסכנה, מה שלום משפחה יהודית רבת-תינוקות שהיא יחידה בקצה אחרי-הגבולות, מה חומה גבנית להגן, מה מגדל מוקם לזרוק אור באופל, מה קרקע נכבשת תחת רגל עולים. למטרה מסוימת יצאה, ולא להתבונן בעבים, אף-על-פי-כן נכסי-טבע ותפמים בחושיה מבלימישים:

"רכסי הרים כאוסק — מאימים מעורסלים — סוגרים על המישור זימין ומשמאל, האילו גבול שמו לו: מאן והלאה — הבלחי נודע. הנער בן סביבה זו הנוסע אתנו, מראה באצבע למרחוק, לימיו: גבשושיות ירוקות אלו וזכתמים הבהירים לרגלי זהר — יבנאל וביחזון הם. עוד כתם לבן נוסף ביניהן, מתמוז אתן — משמר השלשה, ושם, בצד — החפירה המבוצרת ליום רע. עוד סיבוב אחד, וכמפתיע תמיד: ים כנרת. שעה של שלווה היא לו, כבואי פליטש משקף הוא עתה את חמוקי הגולן ממזרח, את העננים הקלות של שמי ארץ-ישראל ביזם חורף". (מן הפרק "חג להקוצר בכפרחחסי").

"שלשלות הרים, הוד של נוף דומם, זוליו, סוכך בירק, שומע פרחים מגוונים, רשנים, עמוקי צבעים ורענני ריחות. זהב וכחול ופרגים אדומים מתנועעים כרוחות הרים. מה יפה ומה מברזד, ומה מוזרה האיגוה התוקפת. חרדת והאדם אל מול פני המחלסת והניתוק המלא מישוב. חרדת הסכנה הברורה, האורבת מכל גיא אסום ומראש כל הר סתום". (מן הפרק "לויה בהרי אמרים").

לא ביקשה המחברת לצוד דמויות אנשים על בד, לחקוק תמונות באבן, — וציירה וחקקה:

"בוקר אדום, עם דמדומי השחר, על פני עמק יזרעאל המגומם, ראיתי גבר ישן בחוף בקצה ססטל צו שעמד נשען אל כתלו של חדר אוכל גדול. בכגדיו היה ישן, בנעליו, הכלי נשקו עליו, בחגורת הכורים. כה

בנו צריסים מתוך התלהבות כבושה ורצינות גדולה. אנשי משמר השלושה, הקרובים למקום והחברים לתנועה אחת — אף הם בעוזרים הנאמנים לארגון גורדון בעלותו.

בשעת הצהרים, בעצם להס העבודה, צג אירון של חברת א ו י ר ו ן על פני רמת שרונה, הגמיך רדת ושלח מכתב ברכה שהקורא ברבים והיה לעידוד ולשמחה: **י י ש ר כ ו ח כ מ ! ג ל ו ת מ א ת ח ר ס ת ה ש מ מ ה מ ל ב ה ג ל י ל . י ה י ג א ה ב נ י ן ש א ת מ מ ק י מ י מ ב ר - ק י י מ א ל ג ו ו ל ד ו ר ו ת ה ב א י מ .** (שם).

ספר זה להב עצור בו, צעיר יהודי בצרפת או באמריקה או בטורקיה כי יקרא בו, ויראו חייו בגולה משעממים מאד, ויאחזוהו בעגוצים אל זה ורך החיים, אל זה הגוף הפראי, אל אלו המעשים ואלו השמות (וכי קלו בעיניכם שמות כמו בית-שערים, אלונים, שער העמקים, אל-רואי?). אשר הכיר את הארץ פנים-אלפנים ועזבה, תצרכוהו תשוקה לשוב ולחבק עטרה. אני חומה . . . חומה ומגדל מאת ברכה חבס הוא פירוש חדש לשיר השירים; בו עמישראל מתרסק על אהובתו אדמתו, לעבדה, לשמרה, לקסטה: אם חומה היא נבנה עליה סירת-כסף . . . נ. סהרבא.

עקיבא אריה ווייס — חברה חדשה השלום

יושב אדם בביתו ובמקומו, רחוב הרצל מספר שנים, תלאביב, והוא חולם היאך לתקן עולם במלכות שדי. מה עשה? ערך תכנית שלמה ומפורטת לחברה חדשה ששמה יהיה "השלום" בה"א הידיעה, וזו צריכה להביא אולה לעולם.

עברתי את הספר כולו ולא נתברר לי: באיזו חברה קא עסקינו? האם תהיה זו אגודה בין שאר האגודות שתתפשט על ערים

אבל ברכה חבס יודעת לראות בכל מקום את צעקו המיוחד, להרגיש את ניגוד-צרותיו המיוחד, לטעום טעם גופו ואגשיו כמו שהם:

"עליה גלילית לא דמתה לכל עליה אחרת, ולא רק ברצינות המעשה. עוד מאתמול ידע כל איש ונער את המוסל עליו ועתה, רק רבנים מעטים מאז באו, וכבר העבודה מתנהלת במלוא הקצב. ורבה היא העבודה וכבודה, כגוף החרים מסביב לא בשל אבני הבולת השחורות והאדמה הכבדה והמים המובאים ממרחקים בפחים על גבי חמורים, היתה שונה כליכך עליה זו מן הקודמת לה. אף לא בשל החריה של חידוש מקום עזוב, של תיקון בתים שנטצו ושיטוף חומת שנותצה. הסעיר מראה האנשים, הנה אכר זקן מסגירה — בצעירותו בא לכאן וחיו מאחוריו. הנה אכר מיבטאל — ארבעים שנה במקום. הנה אכר מכורה, הוא ובנו יליד המושבה. על גג הבית החרב עובד חבר מכורה, הוא וילדו, יליד הקבוצה. לא גדול מבנו היה בבואו לכאן, אל הגליל, בראשית ישובו, אל אדמת שרונה זו בעליהתה הראשונה. שני דורות, שני דורות ממש, שותפו ביום זה, בעליהת שרונה. מה רב המרחק מאו, מה רב הוא אשר נעשה מאז . . ." (שם).

איני יכול לכבוש אח יצרי המפתה אותי לתת המשך הדברים ולעיל, — סעיף הגוגע בעצם מעשה-הבנייה:

"העליה לשרונה העזובה (כ"ב חשוך) היתה יום שמחה גדולה לכל ישובי הגליל ועמק הירדן. כל המושבות בסביבה — יבטאל, בית-גן, כנרת, סגרה, כפר תבור, מצפה, וכל ישובי העובדים — כנרת ודגניה ואסיקים ובתלם ואשדות-יעקב וכפר-חטים ואף מסדה ועין-הקורא שלחו מאנשיהם לעבודה. נעשתה עבודה קשה ומאומצת. במשך היום צריך היה לסתום את הפסרות בחומת האבן, להקים את הריסות שני הבתים ששלזיהם נותרו לפליטה, למתוח גדר תיל, להקים עמדות, להעלות זרקור ולסדר חשמל לישוב מנותק. העבודה התנהלה בכובד-ראש ואחריות. ילדים ונוער ובוגרים וזקנים נשאו אבנים לחומה, הובילו מים מן המעיין, מהחו תיל, הקימו אהלים,

היודאות, באהאיות ? אמנם המחבר מניח גם לבני דתות אחרות להיות חברים, אבל עצם ההפליה כבר מניחה גורם לאי-שלום.

עוד זרות היא שהמחבר, שהוא יודע יפה כי שאלת הפרנסה, היא אחד מן הדברים המעכבים את הנאולה, וממנה רוב הצרות יונקות, הפשעים והחסאיים, בכל זאת מניח בחברתו המופתית ורגות-שכר שונות לבעלי מלאכה מסוגים שונים, דבר שאין כמוהו לעורר קטאה ופירוד-לכבות.

המחבר בודד הוא. אין הוא מוצא סיפוק באחת התברות הקיימות בעירו וארצו, לא בהסתדרות-העובדים, לא בעושיה-שלום שעל הרהצופים, לא בבית-כנסת פשוט המתסלל גם הוא על „אגודה אחת“ והמלכת מלכות-שמים על הארץ. יתר על כן: אין לו אפילו שותף אחד בחברתו, הוא מחלק את ספרו על החברה החדשה „השלום“ לאנשי שם, ליהודי דבר ולמוסדות שבכל העולם, חנם אין כסף. ככה הוא מקוה ללקט אליו שותפים ועוזרים.

הצרה היא: אפשר בקאליפורניה, או בפיני-לאנד, או בסין, יושב עוד יהודי ואף הוא כותב ספר ליסד חברה חדשה שתביא את הנאולה. אחרי כן, יהיו בעלי-הנאולה איש איש מחבב באולתו יותר מבאולת חברו, ויתחילו הם וחסידיהם מריבים זה עם זה.

ג. סהרבא.

דבורה בארון — מה שהיה

בספר זה ישנו מאורע אחד תמציתי שיש בו משום רמז לכל הלך-נפשה של הסופרת. מסופר על ברווה ספשי, שמן וכבד-תנועה, שנקנה בידי אמא מאיש-כפר. נועד הברווו לפיטום מוסלג ולשחיטה למען ספק צידה לדרך לאחת-הבנות היוצאות למרחקים. בהגיע עת הנסיעה, ניתנו מים לפני הברווו, בשביל שתהיינה נוצותיו נמרסות בקלות, והוזמן השוחט. קרה מקרה אשר הפתיע את כל בני-הבית וגם את השוחט, אך נגשה סבתא

וכספרים (שכן המחבר חוקק חוקים לקבלת חברים ולהיות חברים), או יישוב מיוחד שהמחבר רוצה לבנותו (שכן הוא קורא לתברים אזרחים ולילדיהם אזרחנים), והוא פוסק הלכות לטיבם של גנים, ספריות, בתי-חולים ושאר צרכי בני-אדם; או אולי תהיה זו חברת-אחים באחד היישובים הקיימים, שהמחבר רוצה לתקנו לפי אוטופיה שבלבו? כלומר, הקורא מתבלבל בין חברה שפירושה אגודת אנשים מתחברים לרצונם ובין חברה במובן של כל ההווי האנושי שילד גדל ומתחנך בתוכו עד שהוא נוטל מקומו בו לפי כשרונותיו וטבעו. חברה במובן זה השני, עתים היא עיר, עתים היא חלק-ארץ או ארץ שלמה, עתים היא האנושיות במלואה. ביסוד מלאכתו מניח המחבר כמה עיקרים מופשטים על בריאת העולם ועל מסרת האדם וזכויותיו. אחרי כן הוא מצטמצם לשלושה דברים חשובים שהם מסרת החברה החדשה „השלום“: התפתחות העבודה (כוונתו חינוך ואימון בעבודה ופיתוח חקלאות ותעשייה), עזרה הדדית (בצורת חיים שיתופיים, שזכויות הפרט וזכויות הכלל מסומנות בהם היטב מלכתחילה) והשלום הבינ-דתי והבינ-לאומי.

אם כי המחבר אינו מזכיר את ארץ-ישראל במפורש, ברור שארץ-ישראל לא משה מגנד עיניו אף רגע, ויש שהוא נתפש לאומתנות שהוא משתדל לתת לה נימוק אובייקטיבי. למשל, חברה-לאומית שהחברה החדשה תעצב דמותו, ינהל את כל מפעליו דווקא בעברית „איווהי לשון הראויה להתקבל כלשון ביד לאומית, שבה ידברו בחברה-לאומית, ובה יפרטמו את המשא ומתן ואת הדינים והחשבונות וכל דבר שבדפוס? הוי אומר: הלשון העברית“. שניה במעלה לה — לשון אספרנטו. רעיונות האספרנטו והצמחונות חביבים על המחבר, והוא רוצה להכניס דבקהם בחברתו ראשונים בתור. כיוצא בכך, משונה שהחברה הזאת שהיא צריכה להקים את השלום הבינ-דתי והבינ-גוועי, תהא מכירה, לדברי המחבר, בשלוש דתות רשמיות: א) יהדות, ב) נצרות, ג) איסלם. למה דווקא אלה? למה יוצאים מגדר הרשמיות בודהיות,

עשר שנים. הרב מציין בהלכות גטין, ולבו כואב ביחד עם „מזבח מוריד דמעות“, אף על־פי־כן גדולה בעיניו מצוות בנין משפחה בישראל. רגשותיו עם בעלי־התלמוד שונגרי „שלחי“, ופסקי־דונו עם המתאכזרים ליחיד לטובת הגזע, לטקס־הגט, כמו למחזה־טראגדיה בתיאטרון, באים כל אנשי העיריה. הסופר הזקן, ידו רועדת בכתיבת־השמות, והגט נפסל על ידי כתמדיו המטשטש את החתימות. הגירושין נדחו, ותוך כדי ימים ספורים, הרתה האשה ותלד בן לתנחומים: — מעשה במינקת צעירה, אלמנה עלובה, שהיא מגורשת מבית־גביר משום דכאון־לבה ועצבנותה, והיא מתה בשלמים בדרך אל בית־אמה, ודמות בעלה המת מלפנת אותה ברחמים רבים עם גויעתה; —

הם הם מקצת מן הספורים שבספר, ונוגה אנושי ובעגועים זכים שפוכים עליהם. מתהלכים שם גברים, סנדלרים, וחייטים תמימי דרך, מלמדים מחשב־קצין, נשי „צאינה וראינה“, נערי חדר וישיבה, מלבושים תפורי יד ומעשי תבשיל ומאפה, — והתורה מזדמרת מן החלונות, משתזרת בכל השיחות, מצעיפה את כל מראות־הטבע.

התימות עתיקות, וראינות במנדלי, בשלום עליכם, בברקוביץ. שונה ספרה של דבורה בארון, כזה שיותר מכתביהם של אלו הוא מרוחק ריחוק־הווי משעות־המעשה, עד שהצירים, עם כל ממשות שלהם ואינטימיות שלהם, הם דברי־אגדה מעולם שחלק, ולא דברי אורח החי בעולמו, — כזה, ובעוד משהו:

ארץ־ישראל עומדת מאחורי כל אמרות הסופרת, ונותנת צבע לכל השקפותיה. גם בעיירה עיניה רואות את המושרש, את הדבק בסבע, את ניסור קרש־הבנין ואת זרעת הורעונים. נציץ הצצה קלה באוויר של ערב־פסח:

„פעם, כיום אשר כזה, יצאה הרבנית אל הרחבה שלפני ביתה, לבושה אותה שמלה מרווחת גופה, ובידה קרש וק ומהוקצע, אשר אך זה נגזר מאורן עול ימים.

להוציא את סטל המים מתחת מקורה־ברווז, והנה היתה רוח אחרת עם זה העוף הביתי, המסומטט, שערכה לא ידע אלא תורת־אכילה בלבד. הוא פרש כנפים. נתחמק בעד הדלת הפתוחה, המריא למרום, עמד על גג בית־היראה הגבוה, ומשם דאה הרחק הרחק על פני הערבה האיך־סופית המלבינה בשלג, ויאבד.

כן בספרה של דבורה בארון, וזכרים משוטים, בתיבת, עיני משוטחה רבילים והלכות־אכילה לשבתות וחגים, נהפכים משהו טראי ורחוק, משהו מופלא ואדיר. ההליכות היום־יומיות, בהיותן אבודות בעבר, עוטות תום ותובה ושירה.

משיבצים בו בספר המוני מעשים שהיו בעירת־המולדת, וכל אחד, מסורת־עם בו וטבע־אדם בו:

מעשה ברב שהכריז על קבורת ש מ ו ת , הוא עצמו עולה עם השמש אל עלית־הנג של בית־הכנסת. שם מונחים קספי סדורים ומחזורים וקרע־טליתות שניטמאו בשעת־טרעות, אף שם מוטל ספר־תורה קטן שנפסל, כולו עירום כמו תינוק אומלל, ושני הגברים תהים אגב־דמעות על גורל קדשי־ישראל וחינוקות־ישראל בשרודם, אשר שם שמים נקרא עליהם והם מוזנחים באשפה; —

מעשה באלמנה אחת, אשת מוזגת, שאכררי הכפר היו מכבדים את זכר־בעלה ונותנים לה קצת פרנסה, ובניה נפוצים לעברים שונים, איש לעניניו. כיום־שיכרון התגפלו האכרים על בית־המדינה והרסוהו, והיא שבה העירה, למצוא קן בנחלה קטנה שנשארה לה שם מרכושה־משפחה בעבר. האכרים, מתביישים בפכחונם מהתפרצותם הבהמית, חוזרים לעשות מסחר אתה, אף אנשי־העיר מטייעים בידה, ולבסוף ביתה מוקם מחדש. לאט־לאט שבים אליה גם בניה המפורזים; ובסעודת יום־טוב, כשכולם סביב לשולחנה, היא רואה בכינוסם סימן ונבואה לקיבוץ־גלויות בארץ־הקודש. אחד הצעירים מקשיב לדיבורה, קולט פסוקי הנחמה, ואינו יודע כי הוא עצמו עתיד להיות במקימי הריסות הארץ העתיקה; — מעשה באשה אשר לא ילדה לבעלה במשך

פירות-עץ ופירות-אדמה, פרי פרי בעונתו. ספרו של ציזיק, שהוא ראשון בהמשכים כאותו מקצוע המובטחים להבא, חוקר את ענף-הדלועים שבצמח הארץ, ובמשפחת הקשות בו בענף. נטפוזות לספר: צמחי התבלין וצמחי הרקח (הבשמים). ביחד עם ההיסטוריה של הצמחים האלה באי ועם מסורות חקלאיות מימי חדיל, אנו לומדים כאן פרקים שימושיים בדיגי ברירת הורעים הרצויים ודיגי הכלאת הקשות עם מיני דלועים אחרים, אף ב-גופי הלכות, בגידול צמחי תבלין ורקח הקשורים בתעשית כבושים ושימורים של פירות הדלועים.

פורחים כאן זני הפלפל, הגד, צפורך הבושם, הונביל, החסה ושום המצרי (שהוא אח לחבצלת הנאה), ובתואם להם פורחת העברית הארץ-ישראלית. מי בגולה יסתכל ויכתוב: „העלים (של הצפורך) הגם גלדנים, איזומליים, קרחים בעלי פטוטרות. בזמן שהעלים עודם צעירים, צבעם חום-אדום. לאחר-כך הגם מלמטה צהבהב-ירוקים ומלמעלה כהים...“ או: „אם רוצים בירק בעל ריח חריף חוזמים את הדרכון בזמן שהגו פורת. את הדרכון הצעיר אין לקרסם עד היסוד, כי עיי זה מחלישים את השית. גם על כל שיח מבוגר יש להשאיר שנים שלושה גבעולים בלתי קנובים...“ או ימצאו ענין מסחרי במה שנאמר בגסין ס״ס ע״ב על פ ל פ ל י א ר י כ ת א ל כ א כ מ ע י .

הספר מקושט בצילומים רבים. הוא צעד אחד של אחר-הצועדים בדרך התחיה הגדולה, המביאה נכסים עתיקים אל מחוות-עתיד, המשרישה לימודים מופשטים בקרקע הממשי של איי על מנת לשום אותם סמי ברום ורפואה, קישוסי יגנה ובית, שימורי-מזון על השולחן.

נ סהרבא.

„בחוף נטפו הגנות בצהלה. מאהורי מרות הגנים קראו צעירי התרגולים בצלילות וקצור — אביבית, והרכבית. בהרימה את הקרש למעלה, סמנה במרומי הכותל את המקום, שאותו היא מקצה למדף בשביל יבוש עוגות הגבינה בימות הקיץ, וקבעה בעצם ידה את המסמרים.

„לקול הבאח הפסיש הקיצה התינוקת הקטנה, אשר היתה מוטלת בעריסתה, ובעטה ברגליה בשמיכתה. בהשמיע מתוך כך מין המיה, אשר דמתה מאד להמית מי האביב השוטטים במורד הקרוב.“

ש י ר ת - ד ב ו ר ה חדשה זו תהא נקראת בעונג הן על ידי שוחטים בזכרונותיה של הסופרת, הן על ידי ילדי דור חדש שהענינים ההם אינם לגבם אלא מסורת-הורית.

נ סהרבא.

ברוך ציזיק — צמחי הדלועים בארץ ישראל בעבר ובהווה

זוכרני: קבלתי פעם קטלוג מסחרי מן המשתלוח בעין-חרוד. כמה שמחתי על שמות הצמחים למיניהם, על תיאור פרטי דמותם של פרחים, על הוראות כיצד לנטוע שתיל-ידי או שתיל-ארו. העבודה הזאת, אם בדרך מסחרית אם בדרך מדעית, עדיין בחיתוליה היא, ונותנת מקום רב לחלוציות לשונית ונסיונית. יונקת היא ממקורות-קדומים: מן הורדאים אשר מצא בן-לאה בשדה, מברוש ותדהר ותאשור שבכתובים, מהלכות נטיעת קישואין ועקירתן שעסקו בהן עקיבא בן יוסף ואלעזר בן הורקנוס, מברכות הגנין על

מובל שי מאת חברותא

תכלה שנה עם שלטון הרשע
ותהל שנה ללא דם ודמעות.
על רחבי תבל יתנוסס גם שלום
וכימי קדם נראה שוב נפלאות.

ואלה העומדים על הברכה :

ר' משה סמאל — נשיא הכבוד
אייזיק אלף — נשיא
יואל בהן — סגן
יוליוס פישער — מזכר.

חברי הועד הפועל :

צבי הירש מאנישעוויץ,

דוד פאדאלסקי,
מ. א. ראבינוביץ,
ה. זוסקינד,
דוד פעלדמאן,
ראובן פיין,
יהוסאל ליפשיץ.

ס. מ. באמראם,
דוד דרוק,
שאול עלמאן,
אדם ענאוויץ,
מארק ס. יפה,
אדאלף לוריא,

התאחדות יהודי פולניה באמריקה מברכת את „בצרון“

לעורך „בצרון“:

שמחתי להודע על הופעת הירחון „בצרון“
בעריכת כבודו.

בימים טרופים כאלה, בשעה שהעולם כלו
עולה באש המלחמה, בשעה שיסודות של
מרכזי היהדות מתמוטטים דרוש מרץ רב
להוציא מאסף שבו יתבטא וישתקף באופן
מדעי הפרובלמות העומדות בעולם היהדות.
זמן יבוא והיהדות הפולנית תתאושש ותקום
לתחיה אחרי המלחמה הנוראה. ונקוה
ש„בצרון“ ישמש בימה לחקירת העבר וההווה
של היהדות הפולנית שזוה אפשר יהיה ללמוד
את הדרך בה עלינו יהיה ללכת בעתיד.

ככבוד רב,

ב. ווינמטר, נשיא

ז. טיגל, מזכיר.

האגודה הרפואית העברית

מקדמת בברכה את הופעת החוברת הראשונה
של הירחון „בצרון“ בעריכת המרופ' חיים
טשרנוביץ.

מי יתן והירחון ועורכו יאריכו ימים ושנים
ושהבמה החדשה תהיה למבצר התרבות
והספרות העברית בישראל.

דר. מ. קאניק, נשיא

דר. ל. ב. שווארץ, סגן

דר. י. מ. ראביד, מזכיר

דר. ת. ש. טשארב, מזכיר

ברכה ל"בצרון"
מאת כורכי "בצרון"

כריכות אמנוניות ועבודה זריזה

ART BINDERY

148 Lafayette Street, New York
Phone CAnal 6-3415

אני מאהל

ל"בצרון"

שיהיה מכצר איתן

לדברייצורה בעברית

ד"ר ת. משארם

DR. H. CHARM

BRONX, N. Y.

ברכות הצלחה ל"בצרון" מאת

MARK S. ROTHENBERG, M. D.

Office :
570 Seventh Ave.
New York City
CHickering 4-2281

Home Address :
720 Seventh Ave.
New York City
Riverside 9-3300

ברכות ל"בצרון" מאת

DR. LEO B. SCHWARTZ

BRONX, N. Y.

בית המדרש היהודי למורים, עם פתיחת שנת הלמודים שולח שפע ברכות ואחולים לתורני המופלג, הפרופיסור ר' חיים טשרנוביץ להופעת הבטאון לתורת ישראל וחכמתו. יהי רצון שיעלה ביד העורך הנערץ ליצור בצרון לרוח היצירה של ישראל בחינת חומה ולא בחינת דלת.

הנהלת בית המדרש למורים ואוניברסיטה לעם

(ידישער לערער סעמינאר און פאלקס אוניווערזיטעט)

32 EAST 22nd STREET, NEW YORK CITY

ברכה ל"בצרון" מאת

ה א ח י ם
שולצינגר

„בצרון“ – הוא ערובה

נ א מ נ ה לעבודתנו

המדויקת והמשופרה.

ווקנלים לנו כל עניי עזרות דפוס בכל הנוקטעות, עזרית, הידית והאנגלית.

Shulsinger Brothers Linotyping & Publishing Co.

1001 Sutter Avenue

APplegate 7-9146

Brooklyn, N. Y.

ו ג ם
י ש נ י ם

ס פ ר י ם
ח ד ש י ם

הנני מתכבד להודיע, שיש אצלי המבחר היותר גדול של ספרים ישנים גם חדשים; הנני מקבל כל ספר חדש היוצא לאור בכל העולם. עכשיו נמצא אצלי למכירה:

(1) אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, מאת רבי היימאן, (2) התורה הכתובה והמסורה א. ב., הנ"ל, (3) דקדוק לשון המשנה מאת הפרופ. מ. צ. סגל, (4) תולדות ההלכה א. ב. מאת הפרופ. ח. טשרנוביץ, (5) מורה נבוכים א. ב. להרמב"ם עם פירוש הדר. קופמאן, (6) משירי ישראל באיטליה מאת הדר. ש. ברנשטיין, (7) אוצר טעמי חז"ל מאת הרב שלמה קליין, (8) ספר מדות רשב"י — ר' אשר זעליג מרגליות, (9) דיני עונשין מאת העו"ד המלומד פלטיאל דיקשטיין, (10) הספרות העברית החדשה א. ב. ג. מאת הפרופ. יוסף קלוזנר, (11) מסכת ברכות עם תרגום עברי ופירוש קצר מצוין, (12) מדור דור א. ב. ג. מאת מ. ליפסון (מעשיות ושיחות, אמרות ובדיחות), (13) תקופת ישעיה וחזיונותיו מאת מ. וואהלמאן, (14) כל שירי יל"ג בכרך אחד, (15) כל שירי ביאליק בכרך אחד בהוצאת-כיס, (16) תולדות הספרות העברית החדשה — פ. לחובר, (17) החינוך התיכוני העברי בא"י (קובץ מאמרים ממחברים מפורסמים), (18) כ"כ הלל מלאכובסקי (בהוצאת האחים שולזינגר), (19) ספר האגדה בששה כרכים מאת ביאליק ורבניצקי, ועוד, ועוד.

מבחר גדול של מלונים שונים.

מתקבלת החתימה על הירחון העברי, בצרון:

רק במשך החודש אוקטובר אפשר להמכירה הזולה על הספרים החשובים:

- (1) תוספתא צוקר, עם הערות הרב שאול ליכרמאן — — — \$2.50
- (2) כל כתבי א. מאפו בכרך אחד — \$2.75 ובהוצאה דע-לוקס — \$3.00
- (3) ספר הבדיחה וההידוד, ג' כרכים במהיר — — — \$4.00
- (4) הומש עם פירוש הנצי"ב (ששה כרכים) במהיר — — — \$3.75

בית מסחר הספרים של שלמה רבינוביץ

SOLOMON RABINOWITZ

48 CANAL STREET

NEW YORK

Tel. DRy Dock 4-5294

כתבי חיים מיטרנוביץ (רב צעיר)

תולדות ההלכה

כרך ראשון: מכוא כללי, תקופת התנ"ך 3 דולר
 כרך שני: תקופת בית ראשון עד יסוד המעלה 3 דולר
 שני הכרכים ביחד 5 דולר

בשערי ציון

קובץ מאמרים בעניני ארץ-ישראל והציונות 2 דולר
 בשערי ציון יחד עם שני הכרכים של תולדות ההלכה 6.50 דולר

קצור התלמוד

מסכת ראש השנה 40 עמ' מסכת יומא
 מסכת יומא 40 עמ' מסכת סוכה
 מסכת סוכה 40 עמ' מסכת בבא קמא
 מסכת בבא קמא 50 עמ'

לפנות אל:

TOLEDOTH HAHALAKAH PUBLICATION COMMITTEE
 620 Riverside Drive New York, N. Y.

בית מסחר ספרים לכל קוני ספרים
 בית מסחר הספרים של י. רזניק עומד על תלו עשרות בשנים יודיע
 בדיקנותו זריזותו - ספרים בכל המקצועות - ספרי השכלה,
 ספרי חנוך ולמוד וספרות הרבנית.
 מחירים נמוכים ושרות נאמן ע"פ השיטה שלי.

הכתבת:

J. REZNICK

169 EAST BROADWAY

Tel. ORchard 4-2553

NEW YORK

שימו חתימתכם בכל ספר וספר שלכם!

ציוני-ספר בעברית ובלועזית מספרי EX LIBRIS
 על דרך אמנותית, מוסיפה נכוד ותועלת לספרים שבארונותיכם!

● 100 ציוני-ספר — 75 עמ' ●

בחופת השם בדפוס עברי ואנגלי:
 \$ 3.00 — 300 \$ 2.50 — 200 \$ 1.50 — 100

C. O. D. הזמיני היום! על פי המחאה או משלוח

DENTO PRINTING SERVICE

P. O. B. 71, ST. JOHNS PLACE

BROOKLYN N. Y.

ברכה גלויה

ל"ב צרון"

מאת נסתר

יהי רצון שכח "ב צ ר ו ן" יתעלה ויתרומם למעלה ראש

נייד מודפס בשם וכתובת שלכם למכתבים מסתריים ואישיים

מן האיכות היותר משובחת, עשוי בדפוס הדור ונקי
— עברית ואנגלית —

קוראי "ב צ ר ו ן" שימו לב!

- 500 גליונות, 500 מעטפות, המחיר הרגיל \$3.75, מיוחד לקוראי "ב צ ר ו ן" \$2.75
- 1000 גליונות, 1000 מעטפות, המחיר הרגיל \$6.50, מיוחד לקוראי "ב צ ר ו ן" \$4.50
- 500 מכתבים עם השם והכתובת מיוחד לקוראי "ב צ ר ו ן" \$1.25
- 500 כרטיסים, מיוחד לקוראי "ב צ ר ו ן" \$1.00
- 500 מעטפות, מיוחד לקוראי "ב צ ר ו ן" \$1.65

אנחנו עונים להזמנות מכל ארצות הברית. המשלוח C. O. D. או על פי המחאה למפרע.

הזמינו היום אצל:

DENTO PRINTING SERVICE

P. O. B. 77, ST. JOHNS PLACE

BROOKLYN, N. Y.

ספרים אחרונים והשובים בעניני היהדות שיצאו לאור באנגלית

JEWISH MAGIC AND SUPERSTITION

A Study in Folk Religion

By JOSHUA TRACHTENBERG

\$3.50

REBUILDING PALESTINE

By BEN M. EDIDIN

\$1.75

BEHRMAN'S JEWISH BOOK HOUSE

PUBLISHERS and BOOKSELLERS

1261 BROADWAY, NEW YORK

בבית מסחר הספרים, מחברות
ודגלים הידוע של

מרדכי גרוסמרק

55 רחוב גורפולק, נ. י.

נמצאת מיד המבחר
היותר גדול של מיני ספרים
ומחברות, המון תמונות ושירי
עם, סליחים של משי וצמר,
תפילין, מזוזות, ציצית, סדורים
MORDECAI GROSSMARK
55 Norfolk St., New York
Tel. DRy Dock 4-9458

נייר עם השם והכתובת, מיוחד לילדים

עם דגל ציוני כחול בנוסח ילדותי מלבב, מעורר את הילדים לכתוב מכתבים בעברית, מתנה ציונית-עברית נאה לכל ילד, או ילדה, שישמח לראות שמו מודפס בעברית ואנגלית! 50 גליונות, 50 מעטפות, בצירוף סופג-מכתבה גדול! — רק דולר אחד, משולם למפרע. השיגו המתנה הזאת לילדיכם. הזמינו היום אצל:

DENTO PRINTING SERVICE
P. O. B. 77, ST. JOHNS PLACE
BROOKLYN, N. Y.

מפעלים

ס.	25	מלון כיס של פרופ. יוסף קלחנר
ס.	75	אלמנך מא"י באנגלית (מחיר אורגינלי — 1.25)
ד.	1.00	נשירה, מנגינות לגן ולבית הספר ללוי בפסנתר
ס.	50	חכמי חלם
ס.	50	שערי מזרחי אשכנזי ציור ממנהגי הערבים
ס.	75	שועלים בירושלים — בן-גבריאל (רומן)
ס.	50	ילדי שדה — הלפרן, ספורים מחיי הילדים בכפר, ציורים ממכסה נורדו
ס.	25	ארעף אל ארעף ציור מחיי הבידואים
ס.	50	בית ועיר — שיפמן (תמונות מהבתים החדשים בארץ)
ד.	1.49	עברית חיה — טילמן, ספר לימוד הדבור העברי
ס.	98	בין תקוה ויאוש — ליבונטין
ד.	1.50	הבדיחה והחידוד — דרוינוב — כל ספר
ד.	4.98	יוסיפוס באנגלית — 10 כרכים
ד.	4.98	הרצל באנגלית — 2 כרכים דע האאז
ד.	5.98	אנציקלופדיה נעורים 2 כרכים
ד.	10.50	אנציקלופדיה כללית 6 כרכים
ד.	16.50	תולדות ישראל, 13 כרכים מאת ז. יעבץ, לפני 40 היום

מקראות גדולות, הוצאת בול, יקר המציאות בזול
לפנות אל:

TEICHMAN

130 DIVISION AVENUE

BROOKLYN, N. Y.

ברכות ל"בצרון" מאת

FARMFOOD Vegetarian Restaurants

FRESH
FISH :: DAIRY :: VEGETABLES
WHOLE WHEAT PRODUCTS

121 West 72 Street 104 West 40 Street
142 West 49 Street 37 West 32 Street
New • York • City

תוצרת ארץ ישראל

קבלנו מבחר גדול של כל צרכי אכל: שמן זית, דבש תנובה רבה (דושעם), מרמולה, שוקולדים וסוכריות, גילי קפוא (דושעלא), חסצי-אמנות, בצלאל מעץ-זית, נחשת וכסף, תמונות שונות, תכשיטים, צמידים, סמיכות וטבעות במחירים זולים מאד, לאחיים ולסטונות, סוכנים דרושים, קטאלוגים חנם לכל דורש.

Palestine Food & Novelties Co.
47 Norfolk St., New York, N. Y.
Phone ORchard 4-2125

דרישות

מורים עברים בניו יורק וגם בעריהשדה, יש להם
הזדמנות להשתכר שכר נאה בעבודה עברית-תרבותית
בשעות הפנאי. לפנות אל:
Box S c/o BITZARON,
1107 Broadway, N. Y.
CHelsea 3-3600

מורים עברים בני תורה והשכלה בניו יורק או
בערי השדה, יכולים להשתכר שכר נאה בעבודה
תרבותית-לאומית שקטה בשעות הפנאי. לפנות אל:
Box R2 c/o BITZARON,
1107 Broadway, N. Y.
CHelsea 3-3600

מורה עברי, מומחה במקצועו, מקבל שעורים
פרטיים בשכר לא רב. לפנות אל:
Box R4, c/o BITZARON,
1107 Broadway, N. Y.

ברכות הצלחה ל"בצרון" מאת

BESTFOOD Vegetarian Restaurant

225 WEST 36th STREET
under the management of
V. TOFILOWSKY
Also Catering to Parties and Bakeries
open until 9 P. M.
אכלו מצל - בט ט ט ד " לבריאות

ברכת עון ושמחת יצירה ל"בצרון"

CHRISTOPHER Retail Wine & Liquor Store, Inc.

45 CHRISTOPHER ST.
New York City

OKAY CLOTHES

116 Manhattan Avenue
Brooklyn, N. Y.

לגברים, נחורים ונערים. — איכות משובחת במחירים
נמוכים. — תשומת לב מיוחדת לסופרים ולמתכנים
עברים וכל הפועלים בעולם העברית. — ובהזדמנות
זו אנו מברכים את "בצרון" שיחוק ויבצר את
המחשבה העברית בעולמנו.
מאיר י. קאמין.

תוצרת ארץ-ישראל

דושימס-מארמאלאד, שוקולאדיות ממינים שונים, תה,
קאסאו, בשמים, שקדים, שמן זית, כעסה בצלאל.
נכיעים לקידוש, חפצי-אמנות. כל ההזמנות מתמלאים
מיד.

PALESTINE IMPORTING CO.
111 Fifth Ave New York, N. Y.
Tel. GRamercy 7-7944

אחולי הצלחה והתבצרות ל"בצרון" מאת

HOTEL FURST

Open All Year
FALLSBURG, N. Y.
Phone Dietary Laws
Fallsburg 60 Strictly Observed

ברכה ל"בצרון" מאת

REICH & SCHRIFT STATIONERS

Greeting Cards — Books — Music
Artists' Materials
146 Hamilton Pl. New York
(near Amsterdam Ave.)

PALESTINE HOUSE
10 West 28th Street New York
LExington 2-6263

בית מסחר הספרים הידוע של

בלוך פובלישינג קומפאני

נוסד בשנת תרי"ד (1854)

31 רחוב 31 מערבה, ניו-יורק

הננו מודיעים בזה לכל העברים באשר הם, כי הכרזנו על

מכירה זולה

של כל הספרים הנמצאים אתנו לאלפים ולרבבות בעברית, באנגלית וביתר השפות. אנו הסוכנים הראשיים של ספרי הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים, ספרי הוצאת "קרן קאהוט", "מוסד הרב קוק", חוברות של ספרית "תורה ועבודה", ועוד.

כל הספרים החדשים בכל השפות הנוגעים לעניני היהודים מתקבלים אצלנו מיד אחרי הופעתם.

דרשו את הסטלוגים ואת הביוליטינים שלנו.

בהוצאת "מוסד הרב קוק" שע"י המזרחי העולמי יצא לאור קובץ תודני-מרעי

אזכרה

לנשמת הגאון הצדיק הרב רבי אברהם יצחק הכהן קוק (זצ"ל)

ערוך בידי הרב יהודה ליב הכהן פישמן

מחולק בחמש מחלקות:

א) דברי הרב. ב) תוספת ראשונים. ג) דברי תורה. ד) דברי מחקר. ה) ארקישראל. (מכיל 1886 עמודים גדולים)

מהיר הקובץ: מבורך בשלישה כרכים גדולים (עם המשוה) \$10

BLOCH PUBLISHING CO.

"The Jewish Book Concern"

31 WEST 31st STREET

NEW YORK, N. Y.